

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

KARAY TÜRKLERİNİN DİNİ YAPILARI “KENESA”LAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

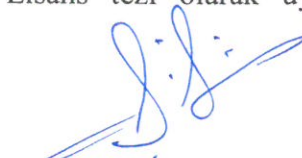
İeva VASILIAUSKAITE

**Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Türk İslam Sanatları Programı**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER

ARALIK 2018

İEVA VASILIAUSKAITE tarafından hazırlanan KARAY TÜRKLERİNİN DİNİ YAPILARI “KENESA”LAR adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Şükrü SÖNMEZER

Üye : Prof. Dr. F. Banu MAHİR

Üye : Doç. Dr. Soner ŞAHİN

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım klavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

İeva VASILIAUSKAITE

KARAY TÜRKLERİNİN DİNİ YAPILARI “KENESA”LAR

ÖZET

Ortodoks Yahudiliği reddeden topluluğun önüne gelen Anan ben David ve yandaşları, 8.yüzyılda Kudüs’te kendileri için ilk ibadethaneyi inşa etmiştir. Böylece bir Musevi mezhebi olarak kabul edilen Karayizm’in mensupları, ilerleyen yıllarda dünyaya inançlarını yayılmaya başlamıştır ve Kırım, Türk – Hazar kökenli Karayların merkezi olmuştur.

Karay Türklerinin Dini Yapıları “Kenesa”lar isimli bu yüksek lisans çalışmasında, ortak köken, dil, kültür ve tarih birliği olan Karay toplulukları ve onların ibadet yerleri ele alınmıştır.

Litvanya, Türkiye, Ukrayna ve Kırım’da yaşayan Karayların Kenesa dedikleri ibadet yerleri, çeşitli sebeplerden dolayı farklılık göstermektedir. Toplumun yaşam biçimi ve dini özelliklerini yansıtan Kenesalar, mimari ve süsleme açısından incelenmiştir. Öncelikle Litvanya’daki 4 adet Kenesa ile Türkiye’de Osmanlı döneminin başkenti İstanbul’daki tek kalan yapı ele alınmıştır. Ortak özelliklerin ortaya konulması amacıyla, Ukrayna, Kırım ve Anan ben David’in inşa ettiği kenesalar da çalışmaya katmıştır.

Kenesaların genel tanıtımı ve tarihçesi, yapıların mimari ve süsleme özellikleri ele alınmıştır. Çalışma kapsamındaki kenesalar, tarihçesi, plan şeması, ibadet mekânının iç düzeni, malzeme ve bezemeleri yanı sıra süsleme unsurlarındaki sembolik anlamlar; inşa edildiği dönemin, toplumsal koşulların ve çevrenin etkileri de dikkate alınmıştır.

Kenesaların farklı mimari üslup, süsleme programları, kullanılan malzeme ve yapım tekniklerine sahip olmakla birlikte yapıların iç düzenlemesi ve liturjik öğelerin ortak bir ifade dilini oluşturduğu görülmüştür. Çoğunlukla kaide üzerinde yükselen ve üstte korniş ile sınırlandırılmış kenesaların dış cephelerinde yer alan uzun dikey pencereler ve arasında yerleştirilmiş düşey etkili plastrların kullanımı görülmüştür. Yapılarda, ahşap işçiliği, kalem işi, boyama bezeme, taş ve mermer, geometrik ve bitkisel motiflerin ve özgün sembollerin kullanımı, yoğun bir şekilde karşımıza çıkmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Karay, Kenesa, Vilnius, Trakai, Hasköy, mimarlık, sanat tarihi

KENESAS, PLACES OF WORSHIP OF THE KARAITE TURKS

ABSTRACT

Community that rejected Orthodox Judaism was formed by Anan ben David and his followers in the 8th century. It was them who built the first Karaite place of worship in Jerusalem. Thus, the members of the Karayism had their religion were accepted as a Jewish sect. Later in the following years, the Crimea became the centre of the Turkish Karay community.

In this master's study, named “Kenesas, places of worship of the Karaite Turks“, Lithuania, Ukraine, the Crimea Karaite communities and part of Karaite community in Turkey, were researched. The subjects included were Karaite places of worship, language, development, history, social, religious and cultural life style.

Although Karaites living in Lithuania, Turkey, Ukraine and Crimea region are considered to be of the same origin, their places of worship called “kenesas” do not show much similarity at the first glance. Main part of work consists of total 5 buildings in Lithuania and in Turkey. After examining these buildings, in order to reveal the common features of most of kenesas, the buildings in Ukraine, Crimea the first kenesa build by Anan ben David were also included in the work.

General description, history as well as architectural and decorative features of kenesas were discussed, buildings were evaluated in terms of their plans, interior layouts, materials used and decorations.

As it was seen, architectural style, ornamentation details and materials used can differ according to geographical region and characteristics of the communities, whereas internal arrangement and liturgical elements have been seen to show similarities.

KEY WORDS: Karaite, Kenesa, Vilnius, Trakai, Haskoy, architecture, art history.

ÖNSÖZ

Bu yüksek lisans çalışmasının hazırlanmasının ve teslim edilmesi süresi boyunca bana her zaman anlayışla yaklaşan, değerli zamanını bana ayıran ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen onunla birlikte çalışmaktan ve onun öğrencisi olmaktan gurur ve saygı duyduğum Doç. Dr. Şükrü Sönmezer'e ne kadar teşekkür etsem de azdır. Ayrıca, tezimin son evresinde bana yardımcı olan izleme komitesi üyeleri saygıdeğer Prof. Dr. F. Banu Mahir ve Doç. Dr. Soner Şahin'e teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmaya başladığım günden beri yanımda olan annem Sigita Vasiliauskiene'ye, gerek gramer, gerekse bilgi paylaşımlarıyla bana yardımcı olan Emrah Yapıcı, Prof. Dr. İlknur Kolay, Nur Çakır, Ecem Altınkılıç, Tuğba Yılmaz, Aytaç Güder, Arş. Gör. Teni Kiremitçiyan, Dr. Ali Kayaalp, Begüm Buğdaycı, Murat Geyve ve diğer Türk arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

İeva VASILIAUSKAITE

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vii
ÖNSÖZ	ix
İÇİNDEKİLER	xi
KISALTMALAR	xv
HARİTA LİSTESİ	xvii
PLANLAR LİSTESİ	xix
RESİMLER LİSTESİ	xxi
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	1
1.2. Çalışmanın Yöntemi	2
2. KARAYLARIN TARİHÇESİ	5
2.1. Litvanya Karayları	9
2.2. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemindeki Karaylar	11
2.3. Diğer Ülkelerdeki Karaylar	13
3. KARAYLARIN SOSYAL, DİNİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ	15
3.1. Dini İnançlar	15
3.2. İslamiyet'in Etkisi	17
3.3. Karay Kültürünün Özellikleri	17
3.4. Kutsal Günler ve Bayramlar	18
3.5. Nişan ve Düğün	19
3.6. Ölüm	19
3.7. Dil	20
4. KARAYLARIN DİNİ YAPISI KENESALAR	23
4.1. Kenesaların Mimari Özellikleri ve Ritüel Elemanlar	23
4.2. Kenesaların Sinagog Yapıları ile Olan İlişkisi	25
4.3. Litvanya'daki Kenesalar	27
4.3.1. Trakai Kenesasası	28
4.3.2. Vilnius Kenesasası	50
4.3.3. Panevezys Kenesasası	78
4.3.4. Moluvenai Kenesasası	82
4.4. Türkiye'deki Kenesalar	84
4.4.1. Hasköy Kenesasası	85
4.5. Diğer ülkelerdeki Kenesalar	112
4.5.1. Ukrayna'daki Kenesalar	112
4.5.2. Kırım'daki Kenesalar	122
4.5.3. İsrail'deki Kenesa	132
5. DEĞERLENDİRME	135
5.1. Tarihlendirme	135

5.2. Plan Şeması ve Mimari Özellikler	135
5.2.1. Dış Cephe Düzeni	135
5.2.2. İç Mekân Düzeni	136
5.3. Malzeme	137
5.4. Bezeme	137
5.4.1. Ahşap İşçiliği Bezemeler	137
5.4.2. Kalem İş Bezemeler	138
5.4.3. Taş ve Mermer Bezemeler	138
5.4.4. Kullanılan Sembolik Anlamlar	139
5.4.5. Geometrik ve Bitkisel Motifler	143
5.5. Işık Kullanımı	144
5.6. Kenesa Yapılarındaki Dönemsel Üslupların ve Yerel Unsurların Etkisi	145
6. SONUÇ	147
7. ÇALIŞMADA KULLANILMIŞ YAHUDİ TERİMLERİNİN SÖZLÜĞÜ	151
8. KAYNAKLAR	155
9. ÖZGEÇMİŞ	156

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

bkz. : Bakınız

KPDa : Litvanya Kültürel Miras Departmanı resmi internet sayfası, Trakai Kenesası. <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/3f8997f5-aa9e-4a32-bb8e-2d2f19203612>

KPDb : Litvanya Kültürel Miras Departmanı resmi internet sayfası, Vilnius Kenesası. <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-detail/accf5498-67ae-414c-afa2-e516ff9b8acf>true>

s. : sayfa

yy. : yüzyıl

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa

Harita 4.1:	Litvanya'daki kenesaların konumları.....	27
Harita 4.2:	Ukrayna'daki kenesaların konumları.....	112
Harita 4.3:	Kırım'daki kenesaların konumları.....	123

PLANLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Plan 4.1: Trakai Kenesas1 alt kat planı.	29
Plan 4.2: Trakai Kenesas1 Kesiti.	33
Plan 4.3: Trakai Kenesas1 galeri kat planı.	34
Plan 4.4: Vilnius Kenesas1, alt kat planı.	52
Plan 4.5: Vilnius Kenesas1, galeri katı planı.	55
Plan 4.6: Vilnius Kenesas1, Kuzey cephesi planı.	60
Plan 4.7: Vilnius Kenesas1, Batı cephesi planı.	61
Plan 4.8: Hasköy Kenesas1, alt kat planı.	86
Plan 4.9: Kiev Kenesas1, alt kat planı.	113
Plan 4.10: Kiev Kenesasının cephe planı.	113

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 2.1	1989 yılında Trakai’de düzenlenen Uluslararası Karay Buluşmasının amblemi.....	10
Resim 4.1	Trakai Kenesası, giriş holünün içten görünüşü.....	30
Resim 4.2	Trakai Kenesası, galeri katının içten görünüşü.....	31
Resim 4.3	Trakai Kenesası, ehalden batı tarafına görünüşü.....	31
Resim 4.4	Trakai Kenesası, ana ibadet mekan görünüşü.....	32
Resim 4.5	Trakai Kenesası, tavan görünüşü.....	33
Resim 4.6	Trakai Kenesası, kuzey cephesi.....	35
Resim 4.7	Trakai Kenesası giriş kapısı.....	35
Resim 4.8	Trakai Kenesası pencere görünüşü.....	36
Resim 4.9	Trakai Kenesası, aydınlık fenerinin kuzey tarafı.....	36
Resim 4.10	Trakai Kenesası, aydınlık fenerinin kuzeybatı tarafı.....	37
Resim 4.11	Trakai Kenesası ana giriş kapısı.....	37
Resim 4.12	Trakai Kenesası, doğu tarafındaki giriş kapısı.....	38
Resim 4.13	Trakai Kenesası, giriş holündeki çeşme görünüşü.....	39
Resim 4.14	Trakai Kenesası, ehal görünüşü.....	40
Resim 4.15	Trakai Kenesası, ehal orta kısmı.....	41
Resim 4.16	Trakai Kenesası, ehal üst kısmı.....	42
Resim 4.17	Trakai Kenesası, sıralar görünüşü.....	43
Resim 4.18	Trakai Kenesası, duvar detayı.....	44
Resim 4.19	Trakai Kenesası, tavan detayı.....	45
Resim 4.20	Trakai Kenesası, kubbe detayı.....	45
Resim 4.21	Trakai Kenesası, galeri katının altındaki süslemeler görünüşü.....	46
Resim 4.22	Trakai Kenesası, tavandaki lambanın etrafı.....	46
Resim 4.23	Trakai Kenesası, 1932 yılında ve günümüzde Trakai Kenesası’nın giriş kapısı.....	49
Resim 4.24	Trakai Kenesası, avluya giriş kapısının üst kısmı.....	49

Resim 4.25	Karay Armasıdır.....	50
Resim 4.26	Vilnius Kenesas1, giriş holünden dış kapısının görünüşü.....	52
Resim 4.27	Vilnius Kenesas1, giriş holünü ana mekânı ile bağlayan kapı.....	53
Resim 4.28	Vilnius Kenesas1, giriş holünde yer alan merdiven.....	53
Resim 4.29	Vilnius Kenesas1, galeri katındaki taşma yapan kısım.....	54
Resim 4.30	Vilnius Kenesas1, galeri katındaki taşıyıcıların görünüşü.....	55
Resim 4.31	Vilnius Kenesas1, ana ibadet mekanının kuzey görünüşü.....	56
Resim 4.32	Vilnius Kenesas1, ana ibadet mekânı görünüşü.....	57
Resim 4.33	Vilnius Kenesas1, duvardan üst örtüye geçiş görünüşü.....	58
Resim 4.34	Vilnius Kenesas1, kuzey cephesi görünüşü.....	59
Resim 4.35	Vilnius Kenesas1, batı cephesi görünüşü.....	61
Resim 4.36	Vilnius Kenesas1, apsis benzeri bölümü görünüşü.....	62
Resim 4.37	Vilnius Kenesas1, çatı görünüşü.....	63
Resim 4.38	Vilnius Kenesas1, giriş holündeki merdiven görünüşü.....	64
Resim 4.39	Vilnius Kenesas1, mermer şebekeler görünüşü.....	64
Resim 4.40	Vilnius Kenesas1, ehal ve sütunlar görünüşü.....	65
Resim 4.41	Vilnius Kenesas1, ehalin bulunduğu poligonal çıkıntısı.....	66
Resim 4.42	Vilnius Kenesas1, pencere görünüşü.....	67
Resim 4.43	Vilnius Kenesas1, ehal görünüşü.....	68
Resim 4.44	Vilnius Kenesas1, tavan görünüşü.....	70
Resim 4.45	Vilnius Kenesas1, tavan yüzeyinin göbeği görünüşü.....	70
Resim 4.46	Vilnius Kenesas1, giriş kapısı görünüşü.....	71
Resim 4.47	Vilnius Kenesas1, tepe penceresi görünüşü.....	72
Resim 4.48	Vilnius Kenesas1, kapı üzerinde ikinci kattaki pencere aıklıkların düzeni.....	73
Resim 4.49	Vilnius Kenesas1, kuzey cephedeki kabartma görünüşü.....	74
Resim 4.50	Vilnius Kenesas1, üst kat penceresi görünüşü.....	75
Resim 4.51	Vilnius Kenesas1, batı cephe görünüşü.....	76
Resim 4.52	Vilnius Kenesas1, apsis benzeri çıkıntısı görünüşü.....	77
Resim 4.53	1931 yılında Panevezys Kenesas1.....	79
Resim 4.54	1939 yılında Panevezys Kenesas1.....	80
Resim 4.55	Panevezys Kenesas1 yer aldığı günümüzdeki sokak görünüşü.....	81
Resim 4.56	Panevezys Kenesas1 anma taşı görünüşü.....	81

Resim 4.57	Moluvenai Kenesasının görünüşü.....	83
Resim 4.58	Moluvenai Kenesasının galeri katına giriş görünüşü.....	83
Resim 4.59	Moluvenai Kenesasının ana giriş kapısı görünüşü.....	84
Resim 4.60	Hasköy Kenesas1. Giriş holünün içten görünüşü.....	87
Resim 4.61	Hasköy Kenesas1. Ana ibadet mekânından giriş holüne görünüşü.....	88
Resim 4.62	Hasköy Kenesas1. Galeri katı giriş kapısı.....	88
Resim 4.63	Hasköy Kenesas1. Galeri katı içten Görünüşü.....	89
Resim 4.64	Hasköy Kenesas1. Galeri katı kapı, içten görünüşü.....	90
Resim 4.65	Hasköy Kenesas1. Galeri katı içten görünüşü.....	90
Resim 4.66	Hasköy Kenesas1. Ana ibadet mekan görünüşü.....	91
Resim 4.67	Hasköy Kenesas1. Sıralar görünüşü.....	92
Resim 4.68	Hasköy Kenesas1. Ehal görünüşü.....	92
Resim 4.69	Hasköy Kenesas1. Avlu görünüşü.....	93
Resim 4.70	Hasköy Kenesas1, giriş kapısı.....	94
Resim 4.71	Hasköy Kenesas1. Ön cephesi görünüşü.....	95
Resim 4.72	Hasköy Kenesas1. Avluya giriş kapısı.....	96
Resim 4.73	Hasköy Kenesas1. Avluya eski giriş kapısı.....	97
Resim 4.74	Hasköy Kenesas1. Avlu görünüşü.....	98
Resim 4.75	Hasköy Kenesas1. Avlunun batı cephesi.....	98
Resim 4.76	Hasköy Kenesas1. Güney tarafındaki bahçeye giriş.....	99
Resim 4.77	Hasköy Kenesas1. Ehalin tarafındaki masa görünüşü.....	101
Resim 4.78	Hasköy Kenesas1. Teva görünüşü.....	102
Resim 4.79	Hasköy Kenesas1. Tora'nın okunduğu yer olarak kullandıkları kürsü.....	102
Resim 4.80	Hasköy Kenesas1. Ehal görünüşü.....	103
Resim 4.81	Hasköy Kenesas1. Ehal detayı.....	104
Resim 4.82	Hasköy Kenesas1. Ehal tepeliği görünüşü.....	105
Resim 4.83	Hasköy Kenesas1. Tavan görünüşü.....	106
Resim 4.84	Hasköy Kenesas1. Tavan ve avizeler görünüşü.....	106
Resim 4.85	Hasköy Kenesas1. Tavan görünüşü.....	107
Resim 4.86	Hasköy Kenesas1. Kuzey cephesinin köşe görünüşü.....	108
Resim 4.87	Hasköy Kenesas1. Saçaklık görünüşü.....	109
Resim 4.88	Hasköy Kenesas1. Baraka görünüşü.....	111

Resim 4.89	Kiev Kenesas1. Giriş cephesi görünüşü.....	114
Resim 4.90	Kiev Kenesas1. Giriş kapısı görünüşü.....	115
Resim 4.91	Kiev Kenesasının günümüzdeki görünüşü.....	115
Resim 4.92	Kubbesi yıkılmadan önce Kiev Kenesas1.....	116
Resim 4.93	Kiev Kenesas1. Ana ibadet mekânın görünüşü.....	117
Resim 4.94	Kiev Kenesas1. Sahne görünüşü.....	117
Resim 4.95	Kharkov Kenesasının ön cephe görünüşü.....	118
Resim 4.96	Kharkov Kenesasının görünüşü.....	119
Resim 4.97	Kharkov Kenesasının giriş kapısı görünüşü.....	119
Resim 4.98	Lutsk Kenesasının ön cephe görünüşü.....	120
Resim 4.99	Odesa Kenesasının ön cephe görünüşü.....	121
Resim 4.100	Berdiansk Kenesasının cephe görünüşü.....	122
Resim 4.101	Çufut – Kale Kenesas1 kompleksi.....	124
Resim 4.102	Çufut – Kale Kenesas1. Ehalden galeri katına görünüşü.....	125
Resim 4.103	Çufut – Kale Kenesasının ana ibadet mekâmı görünüşü.....	125
Resim 4.104	Yevpatoria Kenesasının kompleksine giriş görünüşü.....	126
Resim 4.105	Yevpatoria Kenesasının üzüm avlusunun görünüşü.....	127
Resim 4.106	Yevpatoria Kenesas1, levha görünüşü.....	128
Resim 4.107	Yevpatoria Kenesasının giriş holü görünüşü.....	129
Resim 4.108	Yevpatoria Kenesasının ana ibadet mekanı görünüşü.....	129
Resim 4.109	Simferopol Kenesasının giriş cephesi görünüşü.....	130
Resim 4.110	Simferopol Kenesasının cephe görünüşü.....	131
Resim 4.111	Sevastopol Kenesasının giriş cephesi görünüşü.....	132
Resim 4.112	Anan ben David Kenesasının ana ibadet yeri görünüşü.....	133

1. GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Karaylar hakkında araştırmalar ve bilimsel çalışmalar olduğu bilinmekle birlikte, bu çalışmalarda konunun daha çok kültürel, sosyal ve dini açıdan ele aldığı görünmüştür. Ancak Karayların dini yapıları olan kenesalar hakkında yok denecek kadar az bilgiye ulaşılmaktadır. Farklı ülkelerde ve kültürler içerisinde kendi kültür ve yaşam tarzlarını devam ettirmeye çalışan Karayların ibadethaneleri hakkında özellikle mimari açıdan ele alınarak yapılacak olan tez çalışmasının, bu alanda önemli bir boşluğu dolduracağına inanılmaktadır.

Bu amaçla ele alınan tez çalışması kapsamında öncelikle Litvanya'daki kenesalar ile Türkiye'de Osmanlı döneminin başkenti İstanbul şehrinde yer alan ibadethaneler belirlenerek bu yapılar yerinde incelenmiştir.

Dünyadaki farklı coğrafyalardaki kendine özgü Karay topluluklarının kenesaları, mimari ve süsleme açısından birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Fakat Litvanya'daki Karaylarla ortak kökenli olan Ukrayna ve Kırım Karayların ibadet yerlerinin araştırılması bilimsel yayınlar üzerinden yapıldıktan sonra, Litvanya ve Türkiye'deki kenesalar ile ortak özelliklerine sahip olduğu görülmüş ve değerlendirme amaçlı buralardaki yapılar da tez kapsamına alınmıştır. Ortak özelliklerin ortaya konulması amacıyla, diğer ülkelerdeki kenesalarla kıyaslayarak değerlendirmiştir. Öte yandan Karayların tarihçesi, sosyal ve kültürel yaşamları hakkında yapılan bilimsel araştırmalar ele alınarak tezin dokümantasyon çalışması tamamlanmıştır.

Litvanya'daki ve Türkiye'deki kenesaların araştırılması ve bu yapıların tez çalışmasının büyük bir bölümünü oluşturması nedeniyle, söz konusu ülkelere gidilip bu yapılar ziyaret edilmiş ve yerinde incelenmiştir. En başta Kırım'da olmak üzere olan diğer kenesaların ziyareti, geçici olarak Rusya işgali altında olmasından dolayı gerçekleştirilememiştir. Kırım, diğer ülkeler tarafından Rus topraklarının bir kısmı olarak kabul edilmemektedir. Bu sebeple yabancıların o bölgeye girmesi bu süreçte oldukça zordur. Ukrayna'da bulunan Kiev Kenesasını şu an Karayların ibadet yeri olarak

kullanılmamaktadır. Yapıya, “Aktör evi” adı verilmiş ve günümüzde tiyatro salonu olarak kullanılmaktadır. Eski kenesanın binası sadece özel günlerde açıldığı için Kırım’dakiler gibi, ziyaret edilememiştir.

Litvanya’daki Vilnius, Trakai ve Moluvenai, Türkiye’deki Hasköy kenesalarına gidip fotoğraf çekimleri yapılmış, mimari ve süsleme açısından incelenmiştir. Litvanya’da eskiden bulunan Panevezys Kenesas ı günümüze gelemeyen kenesa olduğu için, onun araştırması bilimsel kaynaklar üzerinden yapılmıştır. Aynı şekilde İsrail Karayları ve Kudüs’te inşa edilmiş ilk kenesa bu tez kapsamına alınmıştır.

Tezin birinci bölümde, çalışmanın amacı, kapsamı ve yöntemi anlatılmıştır. İkinci bölümde, Litvanya, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki Türkiye, Ukrayna, Kırım ve İsrail Karayların ortaya çıkışı, gelişimi ve tarihçesi ele alınmıştır. Ayrıca, tartışma içinde olan Karayların Türk kökeni sorunu, farklı bilimsel kaynaklara dayanarak değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde Karayların sosyal, dini ve kültürel yaşam biçimleri, Yahudi ve Türk kültürleriyle ilişkileri yanı sıra, İslamiyet’in etkisi üzerinde de durulmuştur. Dördüncü bölüm, Karayların kenesa adı verilen ibadet yerlerinin mimari ve ritüel elemanlarının, sinagog ile kenesa arasındaki bağının incelenmiş olduğu bölümdür. Burada, Litvanya ve İstanbul kenesalarının genel tanıtımı ve tarihçesi, yapıların mimari ve süsleme özellikleri ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, değerlendirme sırasında diğ er ülkelerdeki kenesa yapılarıyla karşılaştırma yapabilmek için tez çalışması kapsamında ayrı bir bölüm oluşturularak, burada Ukrayna, Kırım ve Kudüs’teki kenesalar ele alınmış ve incelenmiştir. Beşinci bölümde çalışma kapsamındaki kenesalar, tarihçesi, plan şeması, ibadet mekânının iç düzeni, malzeme ve bezemeleri açısından değerlendirilmiştir. Kenesaların süsleme unsurlarında saklanan sembolik anlamlar; inşa edildiğı dönemin, toplumsal koşulların ve çevrenin etkileri de dikkate alınmıştır. Altıncı bölüm, çalışmanın sonuç kısmıdır.

1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışma hazırlanırken, Türkçe, Litvanca ve İngilizce kaynaklarından faydalanmıştır. Mevcut akademik çalışmalar genellikle Karayların tarihiyle ve kültürleriyle ilgilenmektedir. Bunların başına, 2011 yılında Bilecik Üniversitesi yayınları tarafından basılmış olan ‘Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu Bildirileri’ adlı bir kitap gelmektedir. Karaylarla ilgili Türkçe yayınların bolluğ una karş ılık, kenesalarla ilgili nerdeyse yok denecek kadar azdır. Dr. Bünyamin Levi’nin

‘Bizans’tan Günümüze İstanbul Karailer’ adlı 2016 yayınlanmış kitabında, kendisi Karay olan Levi, İstanbul Karaylarının tarihçesi ve kültürünü incelemesi yanı sıra, Hasköy Kenesasası ile ilgili de genel bilgi sunmaktadır. Bülent Ayberk’e ait “Litvanya Karayları’nın Tarihi ve Kenesa Örnekleri Bağlamında Trakai Karay Kenesasası’nın İç Mekânına İlişkin Bir İnceleme” ve “İstanbulu Musevi Türkler Karaylar ve Hasköy Karay Kenesasası” adlı makalelerin, tez çalışmamızın tamamlanmasına yakın bir tarihte (2018) yayınlandığı tespit edilmiş, incelenerek çalışmanın kaynakçasına dahil edilmiştir. Makalelerin kapsamındaki yapılar, ağırlıklı olarak iç mekan bağlamında ele alınmıştır.

Bu tez çalışmasında ise Türk Karaylarının Litvanya, Türkiye başta olmak üzere, Kırım, Ukrayna ve İsrail’deki kenesa yapıların planı, cephe, üst örtü, mekan organizasyonu ve süsleme programları açılarından değerlendirilmiştir.

Litvanca dilinde başlıca kaynak, emekli büyükelçi Dr. Halina Kobeckaite’nin “Lietuvos Karaimai” (Türkçesi “Litvanya Karayları”) adlı kitabıdır. 1997 yılında yayınlanmış çalışmada Karayların yaşam biçimiyle ilgili sunan bilgi, Litvanya Karayların kültürü ve özelliklerini detaylı bir şekilde anlatan bir çalışma olarak önem kazandırmıştır. İkinci çalışma ise Dr. Aiste Niunkaitė-Račiūnienė’nin “Lietuvos žydų tradicinio meno ir simbolių pasaulis” (Türkçesi “Litvanya Yahudilerinin Geleneksel Sanat ve Semboller Dünyası”) adlı kitabı, 2011 yılında yayınlanmıştır. Burada incelen detay ve semboller, kenesaların araştırmalarına büyük bir katkısı olduğu iddia edilebilir.

Konuyla ilgili iki kişisel görüşme yapılmıştır. İlki, 17 Nisan 2017 tarihinde kendisi Karay olan Dr. İzel Levi Coşkun ile İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede, başlıca konu İstanbul’daki Karaylar ve yaşam tarzları olmuştur. İkincisi ise, Dr. İzel Levi Coşkun yardımıyla 27 Nisan 2017 yılında düzenlenmiş Hasköy Kenesasası’nda görevli olan Karayla yapılan görüşmedir. Görüşmede İstanbul’daki Karayların geçmişi ve günümüzdeki hayatları üzerine bir sözlü tarih çalışması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Karayların araştırmalarıyla akademik dünyasında derin bir iz bırakmış Halina Kobeckaite’nin kızı olan Dr. Karina Firkavičiūtė ile Mayıs 2017 tarihinde iletişime geçilmiş, Litvanya’daki Karaylarla ve kenesalarda bulunan sembollerle ilgili bilgi alınmıştır.

Şubat 2017 tarihinde Litvanya'nın Vilnius, Trakai ve Moluvenai, Nisan 2017 tarihinde ise Hasköy Kenesaları tarihi, konumu, mimari ve süsleme özellikleri, bulunduğu çevrenin etkileri bu yapılara bizzat gidilerek yerinde incelenmiştir, Ukrayna ve Kırım kenesaları ve günümüze gelemeyen Litvanya'daki diğer kenesalar ise bilimsel yayınlar üzerinden incelenmiştir. Ayrıca, başta Litvanya'daki Martyno Mazvydo Milli Kütüphanesi ve Türkiye'deki İSAM Kütüphanesi başta olmak üzere, birçok kütüphanede kaynak taraması yapılmış, internet üzerindeki bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Litvanya'daki yapıların planları ise, Litvanya Kültür Bakanlığı'na bağlı Kültürel Miras Departmanı'nın resmi web sayfasından alınmıştır.

2. KARAYLARIN TARİHÇESİ

Karaylar, Musevi dini disiplini içindeki ilahi kaynaklı metinlerden başkasına uymayı reddeden Musevi mezhebi mensuplarıdır. Karaylar aynı zamanda Baalei ha Mikra (Tevrat'ın Sahipleri) veya Bnei ha Mikra (Tevrat'ın çocukları) diye de anılırlar. “Tevrat'ın takipçisi” anlamına gelen Karay ismi ilk kere bir Karay lideri Benjamin al-Nahawendi tarafından "Yefet" Eserinde kullanılmıştır.¹

Karay kavramı birçok dilde farklı isimler almaktadır. Karaim ya da Karay ismi, kendi dilinde Karay, çoğulu Karaylar, Arapçada Kara'im, Rusçada ve Lehçede Karaim, Litvancada ise Karaimai'dir. Ayrıca, pek çok ansiklopedi ve bilimsel yayınlarda bu isim, 'Karaite' şeklinde geçmektedir. Bugün, Karay isminin İbranicedeki 'kara' – (okumak) kökünden görüşü yaygındır. Karai kelimesinin sonundaki 'i' sesini, kendi dillerine uygun olarak 'y' sesine çevirerek telaffuz edilmektedir. Karaim kelimesindeki 'im' eki, İbranicede çoğul eki olduğu halde, bazı İngilizce eserlerde 'Karaims' şeklinde yazılarak tek bir kelimedede, bir İbranice çoğul eki '-im', bir de İngilizce çoğul eki '-s' aynı kelimedede kullanılmaktadır. Yine bazı Türkçe eserlerde 'Karaimler' ifadesi kullanılarak, İbranice çoğul eki '-im' ile beraber Türkçe çoğul eki '-ler' yanyana getirilmektedir.² Bunun sonucunda, “Karay” ve “Karaim” kelimelerinin aynı anlam taşıdıkları görürüz. Bazen bu farklı söyleyişlerden dolayı Karay ve Karaim arasında Türk boylu etnik Karay ve Karaizme inanan birinin farklı kişilerin oldukları zannedilebilmektedir.³ Fakat bu kelimeler, etnik ya da din konusunda herhangi bir ayrıntıyı göstermemektedir. Onlar, sadece farklı dillerin gramer formlarıdır. Genel olarak, bilim dilinde Karayları tarif eden sözcükler farklı olsa bile, aynı topluluğu anlatmaktadır.

¹ Kohler, K., Harkavy, A. (1906) *Karaïtes And Karaism. The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia*, 7, (438 – 447). <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9211-karaïtes-and-karaism>. Erişim tarihi: 12.01.2017

² Doğan, İ., Kıvrakdal, İ. (2002). *Karaim Türkleri, Türkler Ansiklopedisi*, XX, (s. 782) Ankara: Yeni Türkiye Yayınlar.

³ Kobeckaite H. (1997). *Lietuvos karaimai* (s.15) Vilnius: Baltos lankos.

Karayların kimler olduğunu incelediğimizde, köklerinden ziyade kimliklerine bakılması gerektiğini görürüz.⁴ Karay kimliği tarif edilirken ve "Karay/Karaizm" kavramı analiz edilirken ilk akla gelen şey, din faktörüdür. Bir Karay mensubu, hangi ırk ve kökenden, hangi etnik gruptan olursa olsun, öncelikli olarak Karaizm'e inanan kişidir. Çünkü Karaizm'de dinsel aitlik, etnik aitlikten daha önceliklidir. Doğu ve Orta Avrupa'da etnik kimlik kavramı, dinsel kimlik kavramından daha geç ortaya çıkmıştır. "Karaylık" elbette sadece dini bağlılıktan oluşmaz, aynı zamanda etnik bağlılığı da içermektedir. Litvanya Karaylar söz konusu olduğunda, bu terimler birbirleriyle uyuşmaktadır. Fakat Mısır, İsrail, ABD ve Yunanistan gibi farklı coğrafyalardaki ülkelerde yaşayan Karaylar bu kategoriye dahil edilmemektedir. Tüm Karaylar toplulukları, Karay inancını temsil etmektedir ama farklı coğrafyalardaki toplulukların her biri yine de kendine özgüdür. Çünkü etnik kökeni, düşünce yapısı, kültürel ve tarihsel deneyimleri farklıdır. Ancak Litvanya, Polonya, Rusya, Ukrayna gibi ortak köken, dil, kültür ve tarih birliği olan ülkelerdeki Karay toplulukları aynı kategoride değerlendirilmektedir.⁵

Karaizm'in 8. yüzyılda ortaya çıktığı düşünülmektedir.⁶ Mezhebin kurucusu Anan ben David'in yandaşları ile birlikte Kudüs'te ilk ibadethaneyi tesis etmesiyle burası merkez olarak kabul edilmiş ve dünyaya yayılmaya başlamıştır. Fakat 13. yüzyıldan sonraki süreçte dünyadaki Karay cemaatleri birbiri ardına yok olurken, Kırım cemaati varlığını koruyup dünya Karaylığının merkezi haline gelmiştir.⁷

Bazı Karayların Hazar – Türk soylu olması, halen tartışma içinde yer almaktadır. Kırım cemaatinin mensupları, Hazar – Türk soylu olup, Kudüs'teki Yahudiliğin Karayların Karaizm denilen dini mezhebini kabul ettiklerini söylemektedirler.⁸

⁴ Türk Dil Kurumu'na göre, "Kimlik" (identity) kavramı, birkaç anlama sahip, disiplinler arası bir kavramdır. Bir tanıma göre, toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünüdür. Diğer bir tanım ise, herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünüdür. (Kaynak: <http://www.tdk.gov.tr>. Erişim tarihi 24.03.2017).

⁵ Žilvytis Šaknys, Daiva Lapinskaitė Saknys Z., Lapinskaite D. (2008). *Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje. Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 8, 73–96.

⁶Shapira, D. Y. (2005). *A Jewish Pan-Turkist: Seraya Szapszal (Şapşaloğlu) And His Work "Qırım Qaray Türkleri" (1928)*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 58, (s. 350), <http://www.jstor.org/stable/23658676> Erişim tarihi: 23.02.2017

⁷ Çulha, T. (2011). İstanbul Karaim Cemaati 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler I, İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Ortak Buluşma Noktası Olarak İstanbul, 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi "Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul", 1, (s.1007). http://www.academia.edu/2107471/%C4%B0stanbul_Karaim_Cemaati Erişim tarihi: 10.01.2017

⁸ Suleymanov, S. (2013) a.g.e. (s.44).

19. Yüzyılda Kırım Karay topluluğu Rusya'nın sınırları içinde yaşamıştır. Ülkede Yahudileri cezalandırmak için bir dizi yasalar çıkarılmıştır. Bu yasalar, ek vergi ve diğer bazı kısıtlamaları içeriyordu. Karayların Musevi mezhebi mensupları oldukları düşünöldüğünden dolayı, bu yasaları onlara da uygulanmak istenmiştir. Bu sebepten dolayı ve Karayların kökenlerin her zaman tartışma içinde yer aldığından dolayı, Kırım Karaylarının kökeni Rus bilim çevresinde 19. yüzyılın başlarında incelenmeye başlanmış ve onların Türk oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Onlar eski Kırım halkının torunları ve Hazar kültürünün varisleri kabul edilmiştir. Karayların Türk kökenli olduklarına ilk kez dikkatleri çeken V.V. Grigoriyev, 1876 yılında Petersburg'da basılan "Rossiya i Aziya" (Rusya ve Asya) adlı eserinde, Karayların kökeninin kesinlikle Türk olduğunu belirtmiştir. Bu sonuca, Kırım Karaylarının fizyolojilerinin İbrani tipine uymadığını ortaya koyarak ve konuştukları dil üzerindeki incelemeleri ile ulaşmış.⁹ Araştırmacı D. Arık bu fikri destekleyerek Yahudilerin farklı ülkelerde hangi dili konuşurlarsa konuşsunlar, İbraniceyi unutmadıklarını ve yaşadıkları ülkenin diline İbrani karakteri katarak o dili konuştuklarını belirtmektedir.¹⁰

Öte yandan Türk kökenli olmadıkları teorisine katılmayan bilim adamlarının da sayısı yaygındır. Konunun araştırmalarında öne gelen oryantalist D.M. Dunlop, Karayların Hazar oldukları fikrine karşıdır. Kendisine göre, Karayları Hazarların günümüzdeki temsilcileri olarak gören araştırmacılar (Prof. Zajaczkowski gibi), İbranice belgelerinin önemini azaltmaya yönelmiştir.¹¹

2010 yılında gerçekleşmiş Karay Sempozyumunda açılış konuşmasını yapan Prof. Dr. İlber Ortaylı, konu ile ilgili görüşünü şu şekilde vermiştir:

Karay bir etnik grup adı değildir, bir dini mezhep meselesidir. Tarihimizde, Karay grubu dediğimiz zaman, iki tip cemaatle karşılaşırız. Bir tanesi hakikaten Karay itikadına sahip, yani, Hz. Musa'nın getirdiğı On Emir'den ve Tevrat'tan sonrasına hiçbir şekilde itaat etmeyen yani Talmud inanışına ve "Rabbani" dediğimiz Haham Hukuku'na bel bağlamayan, itiraz eden, adı üzerinde sadece okuduğına inanan "Karay Mezhebi"dir. Bunların tamamının Türk olmadığı

⁹ Kobeckaite , H. a.g.e. (s.14).

¹⁰ Arık, D. (2005) *Türk Yahudiler: Kırım Karaileri, Dini Araştırmaları*; 7, (s. 36) http://ktp.isam.org.tr/pdfdrg/D01949%5C2005_21/2005_21_ARIKD.pdf Erişim tarihi: 29.09.2016

¹¹ Dunlop, D. M. (Çev. Zahide Ay). (2016). *Hazar Yahudi tarihi*, (s.20) İstanbul: Selenge.

açıktır. Ama Kırım, Baltık ve Polonya'daki Bizimkiler Türk'tür, bizdendir. Ama dünyadaki ve hele İsrail'deki Karayların hepsi Türk değildir.¹²

Çalışma kapsamındaki Karaylarının kökenlerine baktığımızda, en başta Kırım Karaylarının kimliğine bakılması gerekmektedir. Ukrayna ve Kırım Karay topluluklarının meydana gelme sebebi, daha önce Kırım'da yaşayan Hazar ve Kuman – Kıpçak Karaylarının karışıp kaynaşmasıdır. Söz konusu olan topluluk, 15. yüzyıldan sonra Hazar ve Kuman isimlerini terk edip “Karay Türkleri” ismi ile anılmaya başlamış ve 14 – 15.yüzyıllarda Litvanya ve Polonya'ya göç ederek oralara da yerleşmişlerdir.¹³ Kırım ve bugünkü Ukrayna topraklarında yaşayan Karay topluluğu yaşamının büyük bir kısmını Rusya işgal altında sürdürmüştür. Osmanlı gibi, Çarlık Rusya'sında dine dayalı bir devlet olduğu için vatandaşlarını hangi ırktan olduğuna göre değil, hangi dine bağlı olduklarına göre kaydetmekteydi. Çarlık Rusya'sında (1721–1917) ‘Yahudi’ Karayların kimliğine ‘Karay’ yazılmaktaydı. Böylece Kırım Karayları Ruslara tanınan hakları tamamından yararlanmıştır.¹⁴

19.yy. sonu - 20.yy başında Rus imparatorluğundaki Karayların nüfusunun büyük bir kısmının Rusçayı benimsemesine neden olmuştur. Yevpatorya Karay hazanı A. İ. Katık'ın yaptığı açıklamaya göre, kenesalar büyük dinî bayramlarında bile boş kalmaktaydı – “bunun nedeni birçok Karay Türkünün eski Tevrat dilini unutmasındandır”. Kırım'da kalan Karayların durumu Litvanya'dakilerden farklı olmasına rağmen Kırım Karayları kendine özgü okullar yardımıyla adetleri korumaya başarmıştır. Günlük hayatlarında Rusça konuşuyor olsa bile, kendi dillerini kaybetmemiş ve Rus – Karay kültürlerin arasında uyum bulmuş durumdadır.¹⁵

Başka Avrupa ülkelerinde bulunan Karay toplulukların çoğu yine Kırım Karayları kökenlidir. Polonya'da (en çok Varşova'da, Gdansk'ta ve Wrocław'da) yaşayan Karaylar Polonya Karay Dini Derneği'ne bağlılardır fakat onlar, İkinci Dünya Savaşından sonra Batıya göç eden Trakai, Vilnius ve Haliç – Lutsk topluluklarının bir parçasıdır. Göç etmiş Karaylar, hayatlarının büyük bir kısmını Trakai ve Vilnius

¹² Oktaylı, İ. *Açılış konuşması*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), (s.9) Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

¹³ Gülsevin, S. (2007). *Karay Türkçesinde Oğuzca unsurlar. Türkoloji araştırmaları*, 4, (s. 301) [Http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/gulsevinselma.pdf](http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/gulsevinselma.pdf) Erişim tarihi: 10.12.2016

¹⁴ Altınkaynak, E. *Kırım Karayları hakkında bazı kavram ve anlam yanlışlıkları üzerine*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), (s. 95). Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

¹⁵ Prohorov, D. A. (çev. Emine Atmaca-Reshide Adzhumerova), (2013), *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyılın Başlarında Tavriya Vilayeti Karaim Türklerinin Etnik ve Dil Durumu*, Gazi Türkiyat, (s. 211).

dışında yaşamalarına rağmen mümkün oldukları kadar bu toprakları ziyaret etmeye çalışmaktadır.¹⁶

2.1. Litvanya Karayları

Litvanya’da yaşayan Karayların Kırım’dan göç ettiği ve Türk kökenli oldukları teorisi, ilk kez daha önce de bahsetmiş olduğumuz Süreyya Şapşaloğlu tarafından ortaya atılmıştır. Araştırmacının belirttiğine göre, Eski Rusya İmparatorluğu topraklarındaki (Litvanya, Kırım, vb.) Karaylar, Hazarların torunları olup, Türklerdir. Kırım Karaylarının diğer coğrafyalarda (Mısır, Etiyopya, Kafkaslar v.s.) bulunan Karaylarla etnik açıdan bir yakınlığının bulunmadığını ve yalnızca dini inanış bakımından ortaklıklarının olduğunu bildirmiştir.¹⁷ Litvanya’nın en önemli çağdaş bilim adamlarından biri Dr. Halina Kobeckaite “Litvanya Karayları” kitabında Litvanya’da yaşayan iki Türk toplulukları olarak Tatar ve Karayları belirterek, Şapşaloğlu’nun fikrini desteklemektedir. Onun göz ettiğine göre, bu topluluklar, eski Türk boylara aittir. Kobeckaite’nin belirttiği gibi, 1934 yılında Trakai ve Panevezys’e (her ikisi Litvanya’da) prof. Corado Gini tarafından yönetilen İtalyan antropolog grubu gelmiştir. Farklı yaşta olan hem Karay kadın hem erkekler incelenmiş ve sonuçlar “Genus” diye bir İtalyan gazetesinde yayımlanmıştır. Sonuçlara göre, Karayların antropolojik olarak Türk halkı olan Çuvaşlara yakın oldukları ortaya çıkartmıştır. Çuvaşlar ise, Hazarlara yakındır. Litvanya Tatarları ve Karayları, Batıya en çok ilerlemiş Türk toplulukları arasında yer almaktadır.¹⁸

1397 yılında, 383 Karay aileleri, Kırım’dan Litvanya Büyük Dukalığı’na göç edip Trakai’ye yerleşmiştir. Litvanya Karayları sivil ve askerlerden oluşan iki gruba ayrılmıştır. Siviller doktorluk, tercümanlık, ticaret ve ziraat yapmıştır. Trakai dışında, Karaylar Litvanya’nın kuzeyinde kenesalar inşa etmişlerdir. Fakat Trakai her zaman Karayların dini ve idari merkezi kalmıştır.¹⁹

Litvanya’da Karaylar kendilerine özgü topluluk olarak 19. yüzyılda görünmeye başlamıştır. 8. yüzyılda ortaya çıkan topluluğun kökenlerinin bu kadar geç incelenmeye başlamasının sebebi ise siyasetidir. Aslı nesli kesin olarak bilinmemekteydi

¹⁶ Prohorov, D. A. a.g.e. (s.210).

¹⁷ Kobeckaite, H. a.g.e. (s.14).

¹⁸ Kobeckaite H. a.g.e. (s.14)

¹⁹ Saknys Z., Lapinskaite D. a.g.e. (s.74)

ve 2. dünya savaşına kadar ihtiyaç olmadığı için Karayların etnik durumu inceleme olsa bile tartışılacak mesele değildi. Ancak ilerleyen yıllarda Karay topluluğun tarafından bu soruna önem verilmeye başlamıştır. Holokost esnasında Litvanya’da Yahudilerin %96 öldürülmüştür (yaklaşık 190 000 kişi) ve Seraya şaşşaloğlu Nazi yetkilerine Karayların, Yahudilikle sadece dini bağlantılarının olduğuna ve etnik olarak Yahudilerden tamamen ayrı bir ırka mensup olduklarına inandırmayı başarmıştır. Böylece şaşşaloğlu, Karayları holokosttan kurtaran kişi olmuştur.²⁰

Litvanya’da Karay topluluğu hiç bir zaman çok büyük sayıda olmamıştır. Bu sebepten dolayı kenesa dedikleri ibadethaneler, Karaylar için hem sosyal hayatının hem de dini merkezi olmuştur. Trakai’de, Vilnius’ta ve Panevezys’ta kenesaların yanında topluluk evi dedikleri toplanma yeri vardı. Orada, din ve dil okulları mevcuttu, buluşmalar, seminerler ve çeşitli faaliyetler düzenlenmiştir.²¹

Resim 2.1: 1989 yılında Trakai’de düzenlenen Uluslararası Karay Buluşmasının amblemi.

Leonidas Firkoviius, Trakai Tarih Müzesi. (Kaynak: [https://www.limis.lt/en/greita-paieska/perziura/-](https://www.limis.lt/en/greita-paieska/perziura/)

/exhibit/preview/160000005781020?s_id=In2JsIBjugsZyUS6&s_ind=131&valuable_type=E KSPONATAS Erişim tarihi 27.11.2018).

²⁰ Kobeckaitė, H. a.g.e. (s.18).

²¹ Kobeckaitė, H. a.g.e. (s.21).

2.2. Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemindeki Karaylar

Levi'nin dediklerine göre, Musevilerin Roma topraklarında, sonra Bizans'ta ve Konstantinopolis'te Musevilik adı altında iki farklı doktrinleri olan Rabanit ve Karay adında birbirinden farklı iki cemaat oluşmuştur. Konstantinopolis'te o zamandan beri yaşamlarını sürdüren Karayların ataları, Balkanlar ve Marmara bölgesinde yaşayan Irak, Suriye, Hazar topraklarından göç etmiş Talmud'u reddeden Musevilerdir. İlerleyen yıllarda Grek kökenli topluluklarla ile karışmış Museviler, Konstantinopolis'te Karaylığın temelini oluşturulmuştur.²² Böylece İstanbul'da yaşayan Karayların kökeni hem Rum hem de Türk unsuru taşıyan iki Karay cemaatinin yaşamış olduğu söylenebilmektedir.

Karayların Bizans İmparatorluğu'na gelmesine dair kesin bilgi yoktur fakat Newman'ın belirttiğine göre, 1030 yıllarda bulunan belgelere bakıldığında ilk Karayların izleri görülmektedir. Belgeye göre, Bizanyum'da yaşayan bir Karay, Yahudiliği kabul etmiş bir kadınla evlenmiştir.²³ Diğer kaynaklara göre, 1172 yılında İstanbul'a gelen Tudelalı Bünyamin, "Seferha" adlı eserinde İstanbul'un genelinde, yaklaşık 500 Karay'ın yaşadığını belirtmiştir. Bu eser aynı zamanda Karayların İstanbul'da yaşadıklarını gösteren ilk belgedir.²⁴ Konstantinopolis dışında, aynı dönemde Karayların en yoğun yaşadıkları yerler arasında Kıbrıs adası, Edessa şehri (Yunan-Roman şehri, şimdiki Urfa) ve Selanik oldukları bildirilmiştir.²⁵

1453 yılından sonra Karay topluluğu Kırım'dan İstanbul'a sürgün edilmiştir. 1492 yılından itibaren gelmeye başlayan Sefarad (Endülüs ve Akdeniz) ve 17.yüzyılda gelen Aşkenaz (Doğu ve Orta Avrupa) Yahudileriyle İstanbul ve Haliç kıyıları, eski dünyanın dört bir yanından toplanan, Yahudi cemaat çeşitliklerinin yaşandığı bir bölge olmuştur.²⁶ Genel olarak, 15.yüzyılda İstanbul'a gelen Karaylar, İsrail ve Rum unsurlardan daha çok Türklerden oluşmuş Kırım ve Balkan Karayları olduğunu düşünülmektedir.²⁷

²²Levi, B. (2016). *Bizans'tan Günümüze İstanbul Karaileri*. (s. 32). İstanbul: Cinius Yayınları.

²³Newman, A. R. (1996). *The Karaite Jews In Israel* (Yüksek Lisans Tezi), (s.32). University Of South Africa, Department Of Semitics, Capetown.

²⁴Göncüoğlu, S. F. *Haliç Yahudileri ve Sinagogları*, Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu (22-23 Mayıs 2003), (s.143). Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2003.

²⁵Newman, A. R. a.g.e. (s.33).

²⁶Göncüoğlu, S. F. (2003) a.g.e. (s.143).

²⁷Rozen, M. (Çev. Serpil Çağlayan). (2010). *İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi – Oluşum Yılları (1453–1566)*, 6 (s.6) . İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Osmanlı devletinin 1453 yılında İstanbul’u fethetmesinin ardından seksen ayrı Karay cemaatinin varlığından söz edilmektedir. Osmanlı Devleti’ni ziyaret eden Alman seyyah Hans Dernschwam, o dönem İstanbul Karaylarından şöyle bahsetmektedir:

Yahudilerin başka tarikatları da var. Buna Karaim denir. Bu tarikata mensup olanlar öteki alelade Yahudilerden ayrılırlar. Bunlar, diğer Yahudilerle bir arada oturmazlar. Kendilerine has ayrı evleri vardır. Diğerleri ile beraber yiyip içmez, kendileri için ayrı hayvan besler, kendi şaraplarını imal ederler. Perhizleri de kendilerine mahsustur. Diğer Yahudiler et yerken, bunlar balık yerler. Bu tarikat mensupları, diğerlerinden kız alıp vermezler. Musa’nın beş kitabına ve On Emre’ye bağlılardır. Ancak diğer peygamberleri ve kitapları tanımazlar.²⁸

Bir teoriye göre, Bizans döneminde Hasköy’den bugünkü Karaköy’e doğru uzanan bölgelere Karaylar yerleştiği için bölgeye “Karai Köyü” denmiş, bu adın zamanla Karayköyü ve Karaköy’e dönüşmüştür.²⁹ Belirtmesi gereken başka bir detay ise, dini sebeplerden dolayı kendilerini gizlemek isteyen Karaylar önce Hasköy’e, ardından, diğer Yahudilerle temas kurmamak için Haliç’in uç kısmına taşınmasıdır. İstanbul’daki en eski Yahudi yerleşim bölgesi olarak Hasköy, Bizans döneminde Karay Yahudilerinin çoğunun yaşadığı yer olması sebebiyle dikkati çeker. Haliç kıyısında, bugünkü Karaköy olarak bilinen Galata civarında 13.yy’da Karayların bir köyü kurulmuştur. Galata’dan sonra sırasıyla Eminönü ve Hasköy, önemli birer Karay yerleşim merkezi olmuşlardır.³⁰

19.yüzyılda İstanbul Karay cemaati kendi kendine yetmez hale gelmiş ve Kırım’dan yardım almaya başlamıştır. Bu sebepten dolayı bugünkü İstanbul Karayların önemli bir kısmı, Kırım’dan gelen nesillerden oluşturulmuştur.³¹ İstanbul cemaati, Kırım Karayların tarafından gerek din adamı bakımından gerekse maddi bakımdan devamlı desteklemiştir. Hatta Karaylar arasında sayıların azalması sebebiyle günümüzde İstanbul Karayları, Kırım Karaylarından kız aldıkları söylenmektedir.³² İstanbul’da Karayların çoğu Hasköy’e yerleşmiştir. Hasköy, İstanbul’un Türkler tarafından fethinden sonra da bir Musevi mahallesi olarak bilinmeye devam edilmiştir.

²⁸Süleymanov, S. *Günümüz dünyasında Karailerin dağılımı*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), (s.134) Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

²⁹ Rozen, M a.g.e. (s.395).

³⁰ Shaw, S. J. (Çev. Meriç Sobutay). (2008). *Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*, (s.202) İstanbul: Kapı Yayınları.

³¹ Arık, D. *İstanbul Karayları üzerine bir araştırma*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), (s. 496) Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

³² Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 131)

Eminönü'nde 1597 yılında Yeni Valide Camii inşaatı başlayınca caminin arsasına sahip olan Karaylara Hasköy'de evler verilmiştir.³³ Böylece İstanbul'daki Karayların çoğu, belli bir semte yerleşmiş orada yaşamı sürdürmüştür.

1955 yılında, Karay cemaati 350 kişi kadardı. 1982 yılında ise İstanbul'da 80 Karayın kaldığı tahmin edilirken TRT'nin "Özü Türk" belgeselinde ifade edildiği ve İstanbul Karayların temsilcisi olan Hasköy Türk Karaim Musevi Cemiyeti Vakfı Başkanı Mihail Örne'nin de belirttiği gibi, 70'lı yılların sonuna doğru 150 kişi civarında olan İstanbul Karay Türk Cemaati bugün 50 civarına inmiştir bugün İstanbul cemaatinin sayısı 50 kişi kadardır.³⁴ İstanbul'da da bir Karay cemaati varlığını muhafaza etmekle birlikte, artık yok olma noktasına gelmişlerdir. Cemaatin büyük çoğunluğu 60 yaşın üzerinde bulunmaktadır. Mihail Örne'nin, "70 yıl önce Hasköy'deki kenesaya sığmazdık, şimdi ise kimse kalmadı. On kişi özel günlerde zor bir araya geliyor" demesi, nüfusun azalmasını vurgulamaktadır.³⁵

2.3. Diğer Ülkelerdeki Karaylar

Litvanya'daki ve Türkiye'deki Karay toplulukları, dünyadaki Karayların küçük bir parçasıdır. Bu toplulukların dışında Karayların dünyada başka bölgelerde yoğunluk görülmektedir. Bunlar, ABD, İsrail, Mısır, Azerbaycan, Rusya, Polonya ve en çok sayıda olan Ukrayna ve Kırım olmak üzere gibi bölgelerdir.³⁶ Sayıları tam olarak belirlenemeyen Karaylarlar arasında, Türk kökenli olmayanlar, günümüzde, çoğunlukla İsrail'de, Mısır'da ve Amerika'da yaşamını sürdürmektedir.³⁷

İsrail

Anan ben David'le ve Karay taraftarları 770 yılında Kudüs'e gelerek burada bir cemaat oluşturmuş ve kenesa inşa etmişlerdir. Fakat 1099 yılında Haçlı ordularının Kudüs'e saldırması ve Karay cemaatine baskı uygulaması sonucu bazı Karay taraftarları Mısır ve Bizans gibi yakın bölgelere göç etmek zorunda kalmışlardır. 1642 yılında Kudüs'ü ziyaret eden Karay Seyyahı Samuel ben David'in ifadelerine göre, orada sadece 27

³³ Göncüoğlu, S. F. (1977) *Hasköy, İslam Ansiklopedisi*, cilt 16, (s.390) İstanbul 1977, <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=hask%C3%B6y> Erişim tarihi 03.09.2017.

³⁴ <http://www.sadecebelgesel.com/ozu-turk.html> Erişim tarihi 13.11.16

³⁵ Ahmetbeyoğlu, A. *İstanbul'un solan bir rengi: Karay Türk cemaati*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), (s.483). Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

³⁶ Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 24)

³⁷ Kuzgun, Ş. a.g.e. (s. 265)

Karay yaşamaktaydı. 1948 yılında İsrail Devleti kurulduğunda burada yaşayan Karayların sayısı halen çok azdı. Bugün İsrail’de yaşayan Karayların nüfusu yaklaşık 10.000 kadardır.³⁸

³⁸ Süleymanov, S. (2013). *Kırım Karayları* (s. 25) Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

3. KARAYLARIN SOSYAL, DİNİ VE KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ

3.1. Dini İnançlar

Yukarıda da belirtildiği gibi, Karaylar belli bir etnik grup olarak tanınmamaktadır, onları birleştiren bağ, dini inanışlarıdır. Karaizm, Irak'ta 754-775 yılları arasında, Talmud'a karşı bir hareket olarak kurulmuştur. Türkler ansiklopedisi, Karaizm'in önce Irak'ta ortaya çıkıp sonra tüm dünya Yahudileri arasında yayıldığını ve özellikle Kırım'da rağbet görmüş bir temel ilke Yahudiliği olduğunu belirtmektedir.³⁹ Karaylara göre, inancın ve hukukun tek kaynağı Tevrat'tır. Bu dinin kurucusu, Anan ben David (? - 775) Eski Ahit'e ait metinlerin başka insanlar tarafından açıklanmasına karşı gelmişti. Bu, Karaizm'in temel prensibidir: Kutsal Kitap'ın özgürce çalışılmasının gerekliliği ve kişilerin başkalarının düşüncelerine dayanmadan kendi akıl güçleriyle Yaratıcıyı anlamaya çalışmasıdır. Metinleri açıklayan dini otoriteleri dinlememek, herhangi bir şey eklememek, sadece yazılan prensipleri dikkate almak ve tek tek, kimseden yardım almadan, kendi başına yorumlamak önemlidir.⁴⁰

Karay dininin prensipleri, On Emir ve On İnanç prensiplerinden oluşmaktadır:

1. Yaratıcı Tanrı (Litvan Karaylarının Tienri Yaratuvcu dedikleri) ebedidir.
2. Tanrı'nın emsali yoktur ve insan beyni onun gücünü anlayacak kapasitede değildir.
3. Meleklerden en düşük yaratıklara kadar var olan her şey onun tarafından yaratılmıştır.
4. Tanrı, herkesle ilgilenmektedir.
5. Tanrı, kendi hizmetçisi olan Musa'ya peygamber ruhunu vermiş ve Karaylara da Musa'nın yardımıyla Emir vermiştir.
6. Tevrat ve onun içinde bulunan On Emir değiştirilmemeli ve ona hiçbir şey eklenmemelidir.

³⁹ Doğan, İ. Kıvrakdal, İ. a.g.e. (s.784).

⁴⁰ Kobeckaitė, H. a.g.e. (s.17).

7. Bütün peygamberler Tanrı tarafından verilmiş olan Tanrı ruhunu içlerine çekmiştir.
8. Tanrı, herkesi, onların iyi ve kötü yaptıklarına göre ödüllendirmekte ya da cezalandırmaktadır.
9. Ölümler Son Hüküm Günü'nde (Last Judgment Day) diriltilecektir.
10. Tanrı, Davud soyundan gelen Mesih'i göndererek dünyayı kurtaracaktır. ⁴¹

Rabbanism Yahudiliğin ana dalı olarak kabul edilmekteyken, Karaizm adı verilen dal bir mezhebin yerini almaktadır. Rabbanism ile Karaizm arasında 8. – 10. yy arasında meydana gelen polemik anlaşmazlıklar sonucunda ise Karaizm'in dini kuralları ve özellikleri belirlenmiştir. ⁴²

Karay dininde Yahudi inancına özgü özellikler görülmektedir. Fakat Karayların dini yasaları Musevilikle beraber gelişmediği için birbirinden birçok farklılıklar göstermektedir. Özellikle tatilleri, ritüelleri, evlilik düzenlemeleri konularında birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Yahudilerle Karaylar arasında takvim farklılıkları vardır. Karaylar Yahudilerin kutsal olduğunu düşündükleri günlerde çalıştıkları için, Yahudiler tarafından Şabat kutsallığını kirletmekle suçlanmaktadırlar. Ayrıca, bir Yahudi ve Karayın evlilikleri genelde yasak. Karay evlilikleri ve boşanmaları, ritüel farklılıklarından dolayı Yahudi din adamlarının tarafından geçersiz olarak kabul edilmektedir. Karaylar ise kendileri dışındaki herkesin günah içinde yaşadıklarına inanmaktadırlar. ⁴³

Aralarındaki dini inanç farklılıklarından dolayı Karaylar, Musevilerden daima ayrı kalmaktan başka onlarla temas kurmadan ve kendi içine kapanık bir şekilde yaşamıştır. Yahudiler tarafından engellenmiş, aralarında korku ve nefrete dayalı bir tavır gelişmiştir. Bu sebeple de Karaylar, Hahambaşılığa bağlı değildir. Onların başka Karaim Cemaat başlığı vardır. Karay cemaatinin sayısı sürekli azalma yönünde olsa bile, kendi aralarında evlenerek, günümüze kadar din, dil, örf ve adetlerini korumayı başarmışlardır.

⁴¹ Kobeckaite , H. a.g.e. (s.18).

⁴² Shapira, D. Y. a.g.e. (s. 350).

⁴³ Shaw, S. J. a.g.e. (s. 74).

3.2. İslamiyet'in Etkisi

Karaizm'in Ortaçağ İslami bir ortamda ortaya çıkması Müslüman düşüncesinin karaizm üzerindeki etkisi inkâr edilemez bir biçimde olmuştur. Orta çağ Rabbanit Yahudilerin kampındaki rakipleri tarafından bu etkiden dolayı Karaylara birçok şey söylenmiştir. Onlardan biri ise, Karayların Müslüman etkiye çok fazla kapıldığını ima ederek onların İslamiyet'e çevirmeye yakın oldukları iddia edilmiştir.⁴⁴

Bu fikir ne kadar abartılmış olsa da Karay dini, çeşitli dinlerin yer aldığı Irak'ta geliştiği için birçok açıdan İslamiyet'ten (özellikle Mutezile ve Hanefi mezheplerinden) de etkilenmiştir. Aynı şekilde de Karay dini Fasih Arapçaya dayalı olduğu için İslamiyet'ten etkilenmiştir. Kurban Bayramı geleneği de Karaylara Müslümanlardan gelmiştir.⁴⁵ Başka İslamiyet'ten aldıkları geleneklerin arasında kutsal yerlere ayakkabısız girilmesi ve dua yerleri temiz tutması dikkat çekicidir. Ayrıca, mabede girileceği ya da Tevrat okunacağı zaman eller ve ayaklar yıkanmalı ve çocuk doğduktan sonra sekiz gün içinde bir Musevi mümin tarafından sünnet yapılmalıdır.⁴⁶ Bunun dışında, Karayların dininde çeşitli kurallar bulunmaktadır. Kutsal olan Şabat gününde, yemek hazırlama işi hariç hiçbir iş yapılmaz. Ateş yakmak, yıkanmak, yataklarını düzeltmek yasaktır.⁴⁷

3.3. Karay Kültürünün Özellikleri

Kırım Karaylarının yaşam tarzı, ahlâkî özellikleri, gelenekleri konusunda Tatarlarla birçok ortaklıkları vardır. En başta dikkati ev mefruşatı bakımından ortak özelliklere sahiptir. Karaylarının odaları büyük dikdörtgen şeklinde olup odanın duvarları yüksek olmayan divanlarla çevrilidir. Divanlar da, üzerine halı örtülen şiltelerle döşelidir. Divan üzerinde ipekten yapılmış kare şeklinde "çatma yastık" adını verdikleri yastıklar yerleştirilmektedir. Karayların özel yatakları yoktur, geceleri yatak görevini bu divanlar icra etmektedir. Divanların üzerine bağdaş kurarak oturmaktadırlar. Ayrıca, "tırkı" adını verdikleri küçük yuvarlak masa odanın ortasında yer almaktadır. Onun çevresinde bağdaş kurup ayrı tabakları kullanmadan bir bakır tepsi üzerine sofr

⁴⁴ Polliack, M. (2003). *Karaite Judaism A Guide to its History and Literary Sources*, (s. 179). Boston: Brill

⁴⁵ Kobeckaite, H. a.g.e. (s.18).

⁴⁶ Doğan, İ., Kıvrakdal, İ. a.g.e. (s. 784).

⁴⁷ Arık, D. (2005) *Türk Yahudiler: Kırım Karaileri, Dini Araştırmaları*; 7, (s. 31). http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01949%5C2005_21/2005_21_ARIKD.pdf Erişim tarihi: 29.09.2016

kurduktan sonra yemektedirler.⁴⁸ Bu özellikler, Tatarlarla aynıdır ve diğer Türk halklarda da görülebilmektedir.

Türklerde karşılaşıldığı gibi, Karay kültüründe de “ağaç kültü” mevcuttur. Yaşlı ağaçların yardım ve koruma gücüne sahip olduklarına inanılmaktadır. Hazarlarda ve Kırım Karaylarında bu daha çok “meşe kültü” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tanrıdan bir şey istenildiği zaman bu ağaçlar ziyaret edilmektedir. Ayrıca, bu ağaçların bulunduğu yerlerde "ata ruhlarının" yaşadığına inanılmaktadır. Kutsal olduklarına inanılan meşelerin yanında, yağmur göndermesi için Tanrı'ya dua edilmekte ve bu ağaçlar kesinlikle kesilmemektedir.⁴⁹ Kırım Karaylarında meşe kültü mezarlık dışında, ev geleneklerinde görülmektedir: Bebeklerin beşikleri meşe tahtalarından yapılmaktadır. Ağaçlarla ilgili benzer ritüeller Hazarlarda da görülmekteydi. Onlarda en önemli varlık "Tengri Han" olduğu için ona at kurbanı sunulmaktaydı. Sunulan kurbanın kanı kutsal kabul edilen ağacın çevresine dökülmekteydi. Bu sebepten dolayı, meşe ağacı kültürünün, Kırım Karaylara Hazarlardan geldiği düşünülmektedir. Karay mezarlarındaki ağaçların kutsal oldukları fikri, Litvanya'daki Trakai şehrinde halen geçerlidir. Burada kötülüklerden koruyabilen ağaçların kutsal bir şeye hakaret olacağı için kesilmesine izin verilmemektedir.⁵⁰

3.4. Kutsal Günler Ve Bayramlar

Karaylarda fakirlik ve merhamet yüceltilmektedir. İbadet esnasında İbranice dilinden başka duaları anlamak amacıyla Karay dili kullanılmaktadır. Karayların hayatında din önemli bir yere sahip olduğu için kutlanan bayramlar genellikle dini bayramlarıdır. Yahudilerden farklı olarak kutsal kitapta yer almayan bayramları kabul etmemektedirler. Karaylar, ay takvimini kabul ettikleri için cemaat idarecileri tarafından her yılın başında bayram günlerinin tarihleri konusunda bildirilmektedirler.

Karay kültüründe orucun önemli bir yeri vardır. Burunhu oruç (birinci oruç), ya da Avuz yabar dedikleri oruç, Paskalya Perhizi'nin başlangıcını simgelemekte ve aynı zamanda o gün Ölüler Anma günü kutlanmaktadır. Kenesadaki ibadetten sonra Litvanya'daki Karay cemaati Trakai'deki Eski Mezarlık'a gidip, 1710'daki vebadan

⁴⁸ Arik, D. (2005) a.g.e. (s.30).

⁴⁹ Arik, D. (2005) a.g.e. (s.44).

⁵⁰ Arik, D. (2005) a.g.e. (s.44).

dolayı ölenler için 1714 yılında Trakailı Solomon tarafından yazılmış “Syjyt jyry” denen kıraat’ı dinlemektedirler. Avuz Açar (Azın Açılması) ya da Kurban, Paskalya Perhizi'nin sonunu simgelemektedir. O gün, öğlene kadar oruç tutulup kenesada dua edilmektedir. Eskiden ibadetten sonra kurban ettikleri bir koyunun eti fakirlere dağıtılmaktaydı. Bugün itibaren Perhizi bitmesi sebebiyle artık eğlenebilmekte, dans edebilmekte ve düğün düzeltebilmektedir.⁵¹

3.5. Nişan ve Düğün

Karaylar arasında, "adetler dinin yarısıdır" şeklinde bir söz yaygındır. Bu sözle, Karayların geleneklerine ve adetlerine olan bağlılık ortaya çıkmaktadır. Evlilik ve düğün adetleri özellikleri, Tatar ve diğer Türklerin adetlerine benzemekte fakat Karaylara özgü adetlerin arasında, evliliğin gelin ve damadın isteklerine göre olmaması dikkati çekmektedir. Düğün için çeşitli düzenlemeler yapılmakta, büyük bir şenlik şeklinde yer almaktadır. Genel olarak çocuklar halen küçük yaştaiken babalar evlilik konusunda anlaşılmakta ve çocuklar evlenecek yaşa (eskiden kızlar için 11 ile 13 yaş arası) gelince nişan töreni ilan edilmektedir. Damat, gelin adayına nişanlanma niyetini ilan ettikten sonra düğün törenine kadar birbirlerini bir daha görmemektedirler. Düğünden birkaç hafta önce damadın tarafı, gelin tarafına has kumaşlardan yapılmış hediyeler arasında "honca" (bohça) göndermektedir. Düğün günü gelince ise, gelin damattan tekrar hediye almakta, bu sefer reçel ve tatlı likör tepsiyi kabul etmektedir.⁵² Kenesada yer alan evlilik seremonisi esnasında gelin ve damat altın ve sırma ile işlenmiş kırmızı bir örtü ile örtülmüş sandalyeye oturmaktadır. Ketuba denen evlilik sözleşmesi genellikle erkeğe teslim edilmektedir. Hediyeler hem damada, hem geline verilmektedir. Onların arasında genel olarak gümüş yer almakta, Türk kültüründe verilen altın Karay halkına özgü değildir.⁵³

3.6. Ölüm

İstanbul’da bulunan Karay cemaatinde Türklerden farklı cenaze evde bekletilmemekte, ölen kişi derhal gömülmektedir. Tabutsuz olarak toprağa verilen kişi birinci derece erkek yakını tarafından mezarın içinde ölünün gözlerinin üstüne toprak

⁵¹ Kobeckaite , H. a.g.e. (s.30).

⁵² Arik, D. (2005) a.g.e. (s.48).

⁵³ Çulha, T. a.g.e. (s.1014).

konulmaktadır. Törenden sonra bu ölüye yakın erkek hamama gidip banyo yaptıktan sonra eve gidebilmektedir. Mezar kapanınca herkes mezarın üstüne bir taş koymaktadır. Cenazeden sonra ölünün yakınları yakınlık derecesine göre sıralanmakta ve dua okunmaya devam edilmektedir. Aile, yedi gün yas tutmaktadır. Erkekler yedi gün boyunca sakallarını kesmemekte ve herkes siyah giyinmektedir. Ölen kişinin eşi ya da birinci derece yakınlık akrabası tüm sene boyunca siyah giyinmeye devam etmektedir. Ziyaretçiler geldiği zaman mutlaka kahve ikram edilmektedir. Karay topluluklarında cenaze olduğu zaman yenilen yemekler de bellidir. Yedi gün boyunca herhangi et yenmemektedir, onun yerine kalaēi adı verilen bir börek, doğurganlığı, neslin devamını simgeleyen balık, cevizli ya da kaşarlı makarna, beyaz peynir, kaşar, zeytin, pilav ve yeniden doğuşu simgeleyen yumurta tüketilmektedir. Ayrıca, komşulardan yemek kabul edilmemekte, yemekler akrabalarca cenaze evinde yapılmaktadır. Kırım'dan göç eden Karay ailelerinde ise durum biraz farklıdır. Cenazeden sonra Türk topluluklarının çoğunda olduğu gibi, ikram edilen helva geleneği Kırım ve Trakai Karayları arasında da yaygındır.⁵⁴

3.7. Dil

Karay Türkçesi, Kıpçak grubuna ait bir Türk lehçesidir. “Kuzey grubu Türk lehçeleri” diye adlandırdığımız ve bugün Tatar, Kazak, Kırgız, Başkurt, Karakalpak, Kumuk, Nogay, Karaçay – Balkar, Kırım Tatar ve Karay Türkçeleriyle devam eden Kuzey grubu, tarihi Kıpçak Türkçesinin bugünkü çağdaş temsilcileridir.⁵⁵ Avrupa’da Karay dilin ilk bulguları XVIII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. “Karay dili” kavramı, üç ağız içermektedir. Bunlar, Trakai, Haliç – Lutsk ve Kırım ağızlarıdır. Fonetik, gramer ve sözlük özellikleriyle ise birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Kırım ağızı diğer ikisinden en farklı olan ve Türkiye Türkçesine en çok benzeyen ağızdır. Bunun sebebi de, Kırım yarımadasında Karayların, Tatarların ve diğer Türklerin yanında yaşamalarıdır. Trakai ve Haliç – Lutsk ağızları ise, bazı fonetik özellikler hariç birbirine oldukça yakındır.⁵⁶ Trakai ağızı, başka ağızların kaybettiği birçok eski Türkçe kelimeyi içermektedir. Aynı zamanda, Litvanca dilinde de Karay dilindeki kelimeleri kullanılmaktadır. Bu kelimelerin kökenleri Türkçe olmasa bile, iki kültürün ortak kullandıkları kelimeler

⁵⁴ Çulha, T. a.g.e. (s.1016).

⁵⁵ Alkaya, E. (2005). *Karay Türkçesinde Edatlar. Karadeniz Araştırmaları Dergisi.* 8, (s. 67). http://www.karam.org.tr/Makaleler/225482109_alkaya.pdf Erişim tarihi: 26.09.2016

⁵⁶ Kobeckaite, H. a.g.e. (s.33).

mevcuttur ve günlük hayata geniş bir şekilde yayılmış durumdadır: arbuza (karpuz), baklazanas (patlıcan), çeburekas (çiğbörek). Türkçe kelimelerin sayısı daha fazladır. Kobeckaite'nin Karay dilinin özelliklerini anlatmak amacıyla seçtiği kelimelere baktığımızda onların günümüz Türkçesine çok yakın olduklarını kanıtlayabilmekteyiz: kiun (gün), kiunliar (günler), kanatly (kanatlı), Tienri (Tanrı), Jaratuvcu (Yaratıcı).⁵⁷

Rum kökenli olan İstanbul Karayları Yunanca konuştukları sırasında Kırım göçmenlerin ise lengüistik Türkleşmesi hızlı bir şekilde geliştirilmiştir. Bunun sonucunda Çufut – Kale'deki Karaylar Tatarca dilini, Yevpatoria'dakiler ise Anadolu Türkçesini benimsemiştir. Litvanya ve Polonya Karayları arkaik 'Karaim' dedikleri Kıpçak Türkçesini kullanmıştır. Doğu Avrupa'daki Karaylar 15.-18.yüzyıllar arasında ikiye bölünmüştür: Osmanlı İmparatorluğun vasalı Kırım Hanlığı ve Litvanya Büyük Dukalığı (sonra Lehistan-Litvanya Birliği 1569–1795). İki topluluk da farklı kültürlerin etkisinin altında bulunmuştur.⁵⁸ Karay topluluğunun giderek azalması sonucunda Karay dili kullanılışı da azalma eğimli göstermektedir. Üç ana ağız farklı ortamlarda gelişmesine ve farklı alfabelere sahip olmasına rağmen İbrani alfabesi tüm Karay topluluğunda ilahi metinlerin alfabesi olmuştur. Karayların içine kapanık bir yaşam tarzına sahip olması ve elimizde Karayca diline ait eserlerin bulunmaması, Karayca'nın daha çok konuşma dili olarak kullanılmasına neden olmuştur.

⁵⁷ Kobeckaite , H. a.g.e. (s.35).

⁵⁸ Shapira, D. Y. a.g.e. (s. 351).

4. KARAYLARIN DİNİ YAPISI KENESALAR

Avrupa'daki Karayların İbranice dilinde yazılmış kaynaklarda geleneksel İbranice “beit ha – knesset” (İngilizcede “sinagog” anlamına gelen) terim Karayların mabet yerlerini tarif etmek amacıyla kullanılmıştır. Kenesa/Kenasa ismi, Karaylara Arapçadan, Arapçaya da Aramiceden geldiği yönündedir. Kenesa kelimesinin yazılı kaynaklarında rastlanan en eski bahsetme ise, Volhinyalı (Ukrayna'nın bölgesi) Joseph ben Yeshua adlı bir şairin şiirinde bulunmaktadır (1648).⁵⁹

İlk kenesa, Karayizm'in kurucusu olarak bilinen Anan Ben David tarafından Bağdat'tan ayrıldıktan sonra Kudüs'te yaptırılmıştır. Ondan sonraki yapılar düşmanların tahribine maruz kaldıkları için yerin altına inşa edilmiştir. Misyonerlik yapma amacıyla çeşitli bölgelere dağılan Karaylar gittikleri yerlere yeni kenesalar inşa etmiştir.⁶⁰

4.1. Kenesaların Mimari Özellikleri ve Ritüel Elemanlar

Kuzey – güney aksisinde olup, Kudüs'e doğru yöneltilmiş kenesaların dekorasyonları, inşa etme tarihi esnasında Karay topluluğunun maddi durumuna bağlı olduğu için ibadet yerleri birbirinden farklılık göstermektedir. İncelenen kenesalar mimarisi ile ilgili olarak, kendilerine özgü genel bir mimari stili yoktur. Kenesa binasında, ibadethane olarak kullanıldığı için bazı özelliklere esas alınmış ve bunların olmasına dikkat edilmiştir.

Giriş Holü: İbadet yerlerinde rastlanan giriş holü, mimari bir unsur olması yanında aynı zamanda sembolik bir eklentidir. Dış ve iç mekanı birbirinden ayıran yapı, kutsal yere girmeden önce dünyanın problemlerini arkada bırakma amacına ulaşmaya, güncel düşüncelerden uzaklaşmaya ve böylece Tanrı ile buluşmaya yardımcı olmaktadır.⁶¹

⁵⁹ Kizilov, M. (2008). *The Karaites of Galicia: An Ethnoreligious Minority Among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs, 1772-1945*, (s. 116), Boston: Brill

⁶⁰ Arik, D. (2005) a.g.e. (s.31).

⁶¹ Niunkaite-Raciuniene, A. (2011). *Lietuvos žydų tradicinio meno ir simbolių pasaulis*. (s. 135). Vilnius: Vilniaus valstybinis žydų Gaono muziejus.

Galeri katı: Kenesalarda, kadın ve erkek alanları birbirinden ayrılmaktadır. Erkekler için esas ibadet yerinin alanı, kadınların ibadet yeri ise genellikle batı tarafında, yaşlılar için ayrılmış kısmının üzerinde, ikinci katın balkonunda yer almaktadır. ⁶²

Ana İbadet Yeri: ana ibadet yerinin iç düzeni, sinagoglarda olduğu gibi üç bölümden oluşmaktadır: Gehal adı verilen ehal alanı, Shulkhan (Şulhan) adı verilen ibadet için ayrılmış yer ve Moshav Zekenim adı verilen yaşlılar için ayrılmış yerlerdir. Eskiden Karaylar ibadet esnasında diz çökerek dua ettikleri için zemin döşemesi halılarla kapatılıyordu ancak günümüzde çağdaş kenesalarda oturma sıraları bulundurulmuştur. Bu sebeplerden dolayı kenesaların içi de sinagoglara ve aynı zamanda kiliselere de benzemektedir. ⁶³

Ehal: (Başka isimle Aron ha Kodeş) Hristiyanlıkta Altar, İslamiyet'te Mihrabın karşılığı olan ehal, sinagog ve kenesalarda en kutsal ve en anlamlı sembolüdür. Bir statü göstergesi ve kenesanın en önemli unsur olan ehalin, yoğun bir temsili işlevi vardır. İlk olarak, tıpkı Ahit Sandığı'nda „On Emir” panoların saklanması gibi, ehalin kutsallığı da onun içinde saklanan Tevrat rulolarından kaynaklanmaktadır. Ahit Sandığı'nın iki yorumu vardır: Biri, iki „On Emir” panoların saklama yeri, ikincisi ise, Tanrının tahtıdır. ⁶⁴ Bu görüş, Tevrat'ta da desteklenmiştir. ⁶⁵ Ehalin içinde saklanan Tevrat rulolarından dolayı bu bölüme dönülerek dışarı çıkılmamakta, saygı göstererek geri geri ya da yan yan çıkılmaktadır. ⁶⁶ Kenesaların iç süslemesi, mabedin inşa edildiği ülkeye ya da Karay topluluğunun maddi durumuna bağlı olsa bile, her birinde ehal aynı sembolik anlama sahip en önemli yapı (unsur) olduğu için, formu, süslemesi ve iç mekândaki düzenlenişi ile çevresindeki diğer unsurlardan ayrılmaktadır. Ehal, genellikle birkaç basamakla çıkılan kürsünün üzerinde meydana gelir. ⁶⁷

Teva: Sinagoglarda ehalin önünde, ehalin karşı duvarında ya da ana mekânın tam ortasında yer alan Tevrat ruloların okunduğu kürsüye verilen isimdir. Sinagoglarda tevaya genelde bir basamakla çıkılmaktadır. İbadet yerinin içinde vurgulanmış tevanın ve ehalin dengesi ile onların vizüel ilişkisi, doğrudan Tora okuma ritüeli ile alakalıdır.

⁶² Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.135).

⁶³ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.135).

⁶⁴ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.147).

⁶⁵ “Kapağı sandığın üzerine, sana vereceğim taş levhaları ise sandığın içine koy. Seninle orada, Levha Sandığı'nın üstündeki Keruvlar arasında, Bağışlanma Kapağı'nın üzerinde görüşeceğim ve İsraililer için sana buyruklar vereceğim”. Tevrat, Mısır'dan Çıkış 25, 21 – 22. <https://incil.info/kitap/Misirdan+Cikis/25> Erişim tarihi 2017-01-16

⁶⁶ Süleymanov, S. (2013). a.g.e. (s. 105)

⁶⁷ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.135).

Ehalden alınmış Tevrat ruloları okuma amacıyla tevaya götürülmekte, sonra da tekrar ehale geri verilmektedir. Kenesalarda görülen unsur, genelde ehalin ana eksenini üzerinde yer almaktadır. Tevanın en önemli vurgularından biri ise, oldukça büyük, dikkati çeken ve süslemiş kubbelerdir.⁶⁸

Amud: Hazanın veya dua önderinin dua sırasında durduğu, ehale bakan ve tevedan daha küçük olan kürsüdür. Bütün yapılarda yoktur, bazılarında görebiliriz.⁶⁹

Parochet: Ahit Sandığı sembolize eden ehale, Parochet adıyla bilinen perde ile kapatılmaktadır. Bu gelenek, Eski Ahit'ten gelmektedir.⁷⁰ Hem Yahudi hem de Karay geleneklerinde rastlanan Parochet, bütün kenesalarda yoktur, bazılarında görebiliriz. Perde, bitki motifleriyle süslemektedir. Renk konusunda herhangi kural yoktur fakat koyu renkler tercih edilmektedir. Kadife, ipek, keten kumaşlarından yapılmış Parochetler, birçok nakış işleme içermektedir.⁷¹ Perdenin önünde ibadet esnasında yakılan ebedi ya da daimi adı verilen lamba konulabilir.⁷²

4.2. Kenesaların Sinagog Yapıları ile Olan İlişkisi

Sinagog sözcüğü eski Yunanca kökenli olup “syn”-beraber ve “ago”-getirmek köklerinden oluşmaktadır. Anlam olarak “beraber olmak” manasını taşımaktadır.⁷³ Karayların, Yahudi kültüründen uzak durmaya çalışmalarına rağmen Karay kültüründe benzerlikler mevcuttur. Bu, özellikle mabet yerlerinin birbirine benzemesi konusunda ortaya çıkmaktadır. Mimari benzerlik nedeniyle, Karayların kenesaları, Yahudi sinagogları ile karışırlar. Sinagogların özgün iç düzeni vardır: Kudüs'e yönelik giriş kapısından girildiğinde, giriş holü, galeri katı ve ana ibadet mekânı olmak üzere üç bölümden meydana gelmektedir. Bu açıdan kenesaların iç düzeni, sinagoglara benzerlikler göstermektedir. Niunkaitê-Račiūnienė'nin 'Litvanya Yahudilerinin Geleneksel Sanat ve Semboller Dünyası' adlı kitabında rastlanan sinagoglarda kullanılmış detay ve semboller, iç mekânın düzeni, incelenen kenesalarda görülmektedir. Kuzeyde yer alan giriş kapısından girildiğinde, giriş holü, galeri katı ve

⁶⁸ Niunkaitê-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.135).

⁶⁹ Niunkaitê-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.135).

⁷⁰ “Lacivert, mor, kırmızı iplikle özenle dokunmuş ince ketenden bir perde yap; üzerini Keruvlar'la ustaca süsle.” Ve “Perdeyi kopçaların altına asıp Levha Sandığı'nı perdenin arkasına koy. Perde Kutsal Yer'le En Kutsal Yer'i birbirinden ayıracak.” Tevrat, Mısır'dan Çıkış 26, 31 ve 26, 33. <https://incil.info/kitap/exo/26> Erişim tarihi: 2017-01-17

⁷¹ Niunkaitê-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.156).

⁷² Süleymanov, S. (2013). a.g.e. (s. 105)

⁷³ Göncüoğlu, S. F. (2003) a.g.e. (s.143).

ana ibadet mekanı olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir. Bu açıdan kenesaların iç düzeni, sinagoglara benzerlikler göstermektedir. Süleymanov’a göre, Gehal, Shulkhan (Şulhan) ve Moşav Zekenim adlı verilen günümüzdeki sinagoglarda bulunan ana ibadet mekanının üç bölümü, kenesalarda da görülmüştür.⁷⁴

Ana ibadet mekânına bakıldığında, amud ve teva kullanımı dikkat çekmektedir. Sinagoglarda teva, ehalin önünde, ehalin karşı duvarında ya da ana mekânın tam ortasında yer almaktadır. Ayrıca, Tevrat ruloların okunduğu kürsüye genelde bir basamakla çıkılmaktadır. Hem sinagoglarda hem de kenesalarda görülen unsur, genelde ehalin ana eksenini üzerinde yer almaktadır. Tevanın en önemli vurgularından biri ise, oldukça büyük, dikkati çeken ve süslü kubbeleridir. Sinagoglarda genellikle içte sekiz dilimli kubbelerin yer alması, dışta yapı üzerinde kademeli ve yüksek çatıların oluşmasına sebep olmuştur. Farklı formdaki çatıların altındaki kubbeler dışarıdan algılanmamaktadır. Sefer Tora denilen Yahudi yasa kitabı hem sinagoglarda hem de kenesalarda bulunmaktadır. Kutsal obje, ehal dolabında saklanmakta ve bayram günlerinde çıkarılmaktadır.⁷⁵

Kadınlar bölümünün kökeni, Süleyman Tapınağında kadınlara ayırmış “Ezrat Nashim” adlı avluya dayanmaktadır. Sinagoglarda Kadınların erkeklerden ayrı yerlerde oturtulması geleneği, 16.yüzyıldan itibaren sinagoglarda sütunlarla ayırmış kadın bölümlerin oluşturulmasıyla sabitlenmiştir. Kadınların bölümünün sütunlarla ayırmış olması, bugün yalnızca Ortodoks sinagoglarında görülür.⁷⁶ Kadınlar bölümü, balkon-galeri katında olabileceği gibi ibadet mekânının arka kısmında da yer alabilir. Sinagoglardan örnek alarak, kenesalarda kadınların ayrı oturma geleneği da olmuştur. Fakat kenesalarda, onlara ayrılmış galeri katı olarak görülmektedir.

Sinagog ve kenesalar yapıları arasındaki farklılıklara bakılacak olursa, ilk olarak farklı liturjik malzemeleri ve belli sembollerin kullanılmasından bahsetmek gerekir. Yedi gün yaradılışı temsil eden yedi kollu şamdan denilen Menora, incelenen kenesalarda bulunmamıştır. Ayrıca, On Emir’in yazılı olduğu panoların saklandığı sandığı kapatan Parochet adı verilen perde, Kudüs’teki kenesasının dışında sadece Hasköy’deki kenesada bulunmuştur.

⁷⁴ Süleymanov, S. (2013). *Kirim Karayları*. 1.Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, s. 105

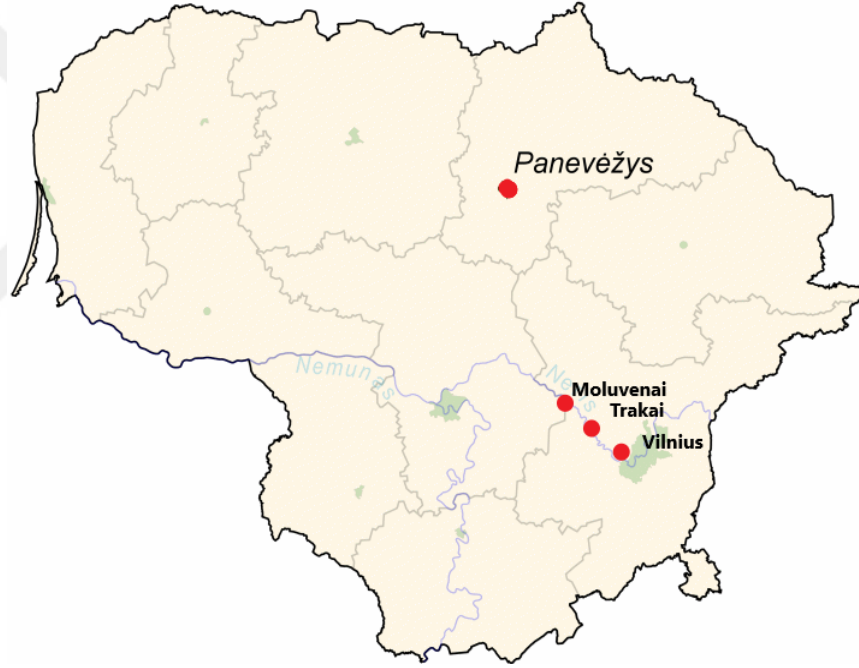
⁷⁵ Niunkaitë-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.156).

⁷⁶ Tuna, S. (2006). Türkiye’de sinagog mimarisi Ve Edirne Büyük Sinagogu. (Yüksek Lisans tezi). (s. 102). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Tarihçi Dovile Troskovaite'ye göre, net farklarından biri, özellikle Karaizm'in ilk zamanlarında, kenesaların ana ibadet yerinin tabanının halı ile kaplanmasıydı. Mobilyaların seçimi, döşemesi konularında farklılık göstermesine rağmen, ana unsurlar korunmuştur. Kadın ve erkeklerin ibadet yerlerinin birbirinden ayırması, sadece Karaizm ya da Yahudilikte değil, aynı zamanda da İslamiyet'te de görülmektedir.⁷⁷ Bu sebeple, kadınların ve erkeklerin ibadet yerlerinin birbirinden ayrılması, kenesa ve sinagog arasındaki farklılık olarak algılanamamaktadır.

4.3. Litvanya'daki Kenesalar

Litvanya'da, kenesalar birer yapı olmak üzere, Vilnius, Trakai, Panevezys, Movuvenai kentlerinde inşa edilmiştir.

Harita 4.1: Litvanya'daki kenesaların konumları

(<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:LietuvaPanevezys.png> Adresten alınan harita üzerine yapıların bulunduğu şehirler işlenmiştir)

4.3.1. Trakai Kenesası

Yapının Adı: Trakai Kenesası

⁷⁷ Troskovaite, D. (2014). *Istorikė: Karaimai – Rytu Europos Fenomenas*. <http://www.Bernardinai.Lt/Straipsnis/2014-06-22-Istorike-Karaimai-Rytu-Europos-Fenomenas/119073> Erişim Tarihi: 08.10.2018

İnceleme Yılı: 2016

Plan No: 1-3

Resim No: 4.1 – 4.24

Mimari: Michail Prozorov (1860–1914). Diğer yapılar: Vilnius Kenesası.

Yeri: Litvanya’da, Trakai şehrinde yer almaktadır.

İnşa Tarihi: 15.yy.

Malzeme Kullanımı: Yapıda inşa malzemesi olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır.

Genel tanımı ve tarihçesi

Litvanya’nın en eski kenesası, başkent olan Vilnius’un kuzey batısında bulunan Trakai şehrinde Karay sokağında (Karaimu 30) yer almaktadır. Her Karay topluluğunun ibadet yerine sahip olmaları gerekliliğinden dolayı ilk kenesa burada 15.yy’da inşa edilmiştir. İlk yapı ahşap malzemeye inşa edildiği için birçok kere yanmıştır. Buna rağmen İkinci Dünya Savaşı sırasında yapı önemli bir hasara uğramamıştır.⁷⁸ En son 1824 yılında gerçekleşen yangından sonra tuğla malzemeye yeniden yapılmaya karar verilmiştir. Fakat maddi imkânların yeterli olmaması sebebiyle tekrar ahşap olarak yenilenmiştir.⁷⁹ Kenesanın hazanı Simon Firkowicz (Firkoviç) ve Adzey Zajackowski’nin (Zayakovski) 24.11.1925 tarihli mektubunda kenesanın Birinci Dünya savaşıdan sonraki durumu hakkında bilgi edinilebilmektedir. Buna göre: “Tapınağın dekorasyonları ve değerli eşyaları, işgal edenlerin emriyle Rusya’ya götürülmüştür..., 19.yy’da yanan önceki yapının yerine yapılmış olan kenesanın onarılması gerekmektedir: Duvarlar çürümüş, tavandan su sızmaktadır...”⁸⁰

Öyle görünüyor ki Litvanya’daki Karay merkezi olarak bilinen şehrin ibadet yeri, yüzyıllar boyunca bakımsız kalmıştır. Maddi yetersizlikten dolayı onarılamayan yapı ancak son yüzyılda bakımlı haline getirilebilmiştir. 19.yy. sonu – 20.yy. başında ibadet yeri, mimar Michail Prozorov’un yaptığı projeye göre yenilenmiştir. Trakai’deki kenesa daha sonra birkaç kere onarım geçirmesine rağmen, Prozorov’un projesine sadık kalmıştır.⁸¹

⁷⁸ Kizilov, M. a.g.e. (s.157).

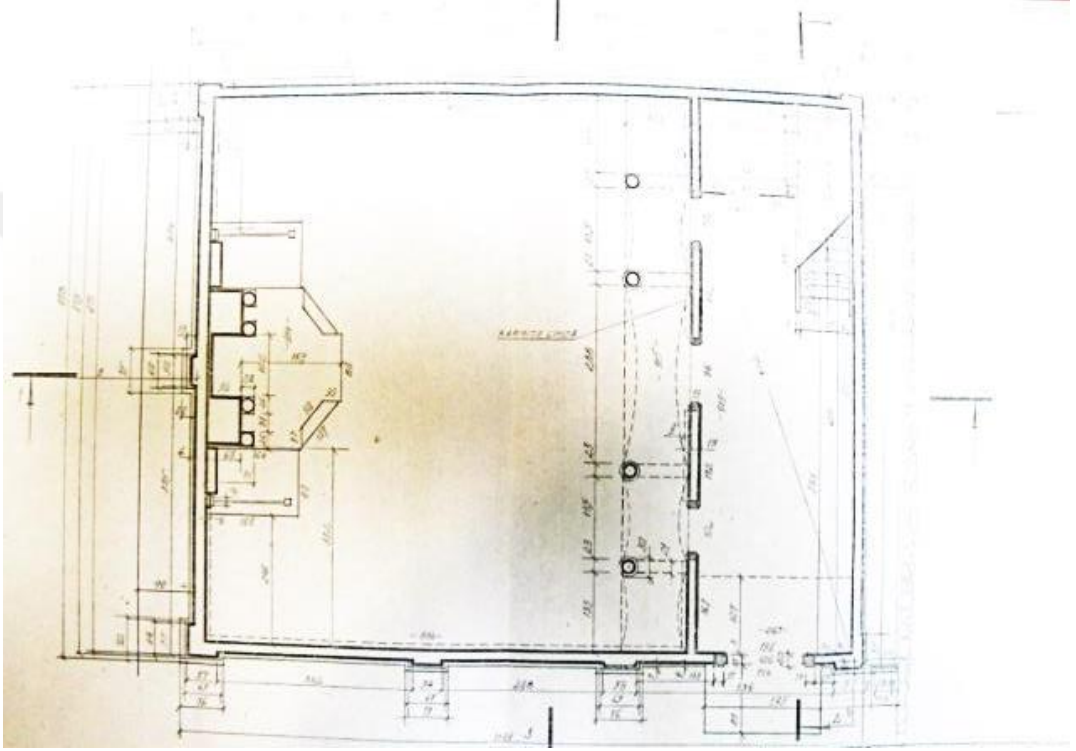
⁷⁹ Kobeckaite, H. a.g.e. (s.22).

⁸⁰ Kizilov, M. a.g.e. (s.158).

⁸¹ Kobeckaite, H. a.g.e. (s.22).

İç mekan mimari özellikleri

Trakai şehrinin içinde bulunan Trakai Kenesası, kareye yakın dikdörtgen planlıdır. (Plan 4.1). 11.8 x 9.78m ölçülerindeki yapının kuzey ve güney cepheleri geniş, doğu ve batı cepheleri ise dardır. Zemin katta iki bölümden oluşan yapıya giriş, kuzey cephesinde bulunan ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Yapının kuzey ve güney cephelerinde 3'er adet, batıda 1, doğu cephesinde ise 2 adet simetrik yerleştirilmiş pencere bulunmaktadır.

Plan 4.1: Trakai Kenesası 1. Kat Planı. (Kaynak: KPDA)

Trakai Kenesası, giriş holü, galeri katı ve ana ibadet mekânı olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir.

Binaya kuzey cephenin batı ucundan girildiğinde, giriş holü yer almaktadır (Resim 4.1). İç mekâna girildikten sonra kısa cepheyi boydan boya kaplayan uzunlamasına yerleştirilmiş bu holün sol tarafında yer alan üç açıklıktan ana ibadet mekânına giriş sağlanmıştır. Giriş ve ehalin konumu, aynı aks üzerinde yer almamaktadır. Giriş holü, mekâna derinlik hissi verirken karşıda yer alan ahşap merdivenden üstteki galeri katı katına çıkılır. Holün beden duvarları boyunca konmuş ahşap sıralar bulunmaktadır.

Resim 4.1: Trakai Kenesası, giriş holünün içten görünüşü. (Kaynak: KPDA)

Holün giriş kapısının karşısında, diğer uçta yer alan merdivenden ikinci katta yer alan kadınlar bölümüne (galeri katına) çıkılmaktadır. Giriş holün üstünde yer alan bu bölüm, duvar boyunca uzanır ve ikinci katın tamamını kapsar (Resim 4.2). Kadınların ayrı bölümde oturmaları geleneği, muhafazakâr sinagoglarda da görülmektedir. Yahudilikte, kadınlar ince bir duvar ya da perde ile ayrılmış yerde ibadet etmelidirler. Sinagoglardan kenesalara geçmiş bu gelenek, günümüzde Trakai Kenesası'nda görülmektedir. Kenesada galeri katı açık değildir: İbadet mekanı tarafındaki duvarda, aşağıdaki ibadet alanını görebilmek için boydan boya parmaklık şeklinde bir açıklık bulunmaktadır. Kadınlar bölümü üç duvarda da yer alan geniş açıklıklı pencerelerden dolayı, oldukça aydınlıktır. Merdivenin iki tarafında da sıralar yerleştirilmiştir. Ahşap sıraların önünde, ehali gören duvar boyunca dua kitapları koymak için ahşap sıraları yer almaktadır.

Resim 4.2: Trakai Kenesası, galeri katının içten görünüşü (Kaynak: KPDA)

Ana ibadet yeri, kenesanın en önemli yeri olması nedeniyle, diğer iki bölümden daha büyük tutularak, önemi vurgulanmıştır. İbadet mekanının planı, kareye yakın dikdörtgendir (Plan 4.1). Ahşap direklerle desteklenen ana ibadet mekanına taşıyan galeri katı döşemesi altından, ibadet bölümüne çıkılmaktadır. Giriş holü ana ibadet alanıyla bağlayan üç açıklık, hafif kemerli geçitler şeklinde yer almaktadır. (Resim 4.3). 3 açıklıklı galeri katının altındaki orta bölüm, basık kemerli ve geniş açıklıklı, iki yanı ise yine basık kemerli ancak daha dardır.

Resim 4.3 Trakai Kenesası, ehalden batı tarafına görünüşü. (Kaynak: KPDA)

Güney cephe duvarı üzerinde yer alan ehalin belirlediği orta aks üzerinde, ehalin önünde amud yer almaktadır. Mekan içinde, her iki yanda ahşap sıralar sıralanmışlardır. Pencere açıklıkları yüksekte, ikinci kat kotundadır (Resim 4.4).

Resim 4.4 Trakai Kenesası, ana ibadet mekanının görünüşü. (Kaynak: KPDA)

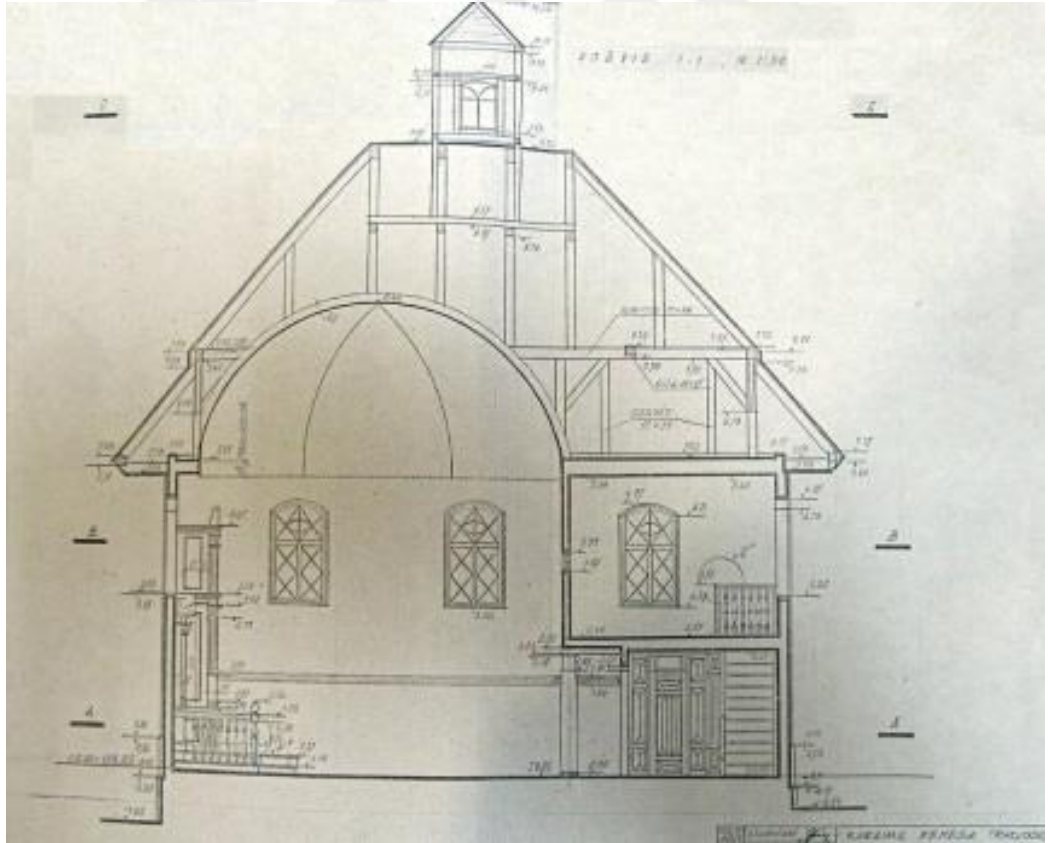
8 dilimli kubbenin iç yüzeyinde mavi zemin üzerine altın yaldızlı yıldız motifleri, gökyüzünü simgelemektedir. Kubbe göbeğinde daire içerisine yerleştirilen 14 dilimli düzenleme, 3 boyutlu bir derinlik kazandırmaktadır. Dairenin dört tarafında eşit çaplı dört tane delik, havalandırma amacıyla açılmış olabilir. Deliklerden, kubbenin arka tarafındaki ahşap destekler görülmektedir (Resim 4.5).

Sinagoglarda genellikle içte sekiz dilimli kubbelerin yer alması, dışta yapı üzerinde kademeli ve yüksek çatıların oluşmasına sebep olmuştur. Farklı formdaki çatıların altındaki kubbeler dışarıdan algılanmamaktadır.⁸² Trakai Kenesası'nda da böyle bir durum söz konusudur. Kenesanın kuzey – güney kesitini gösteren çizimde görülen 8 dilimli ahşap kubbenin konumu dikkat çekmektedir. Dışarıdan baktığında gözükmeyen kubbe, çatının tamamını değil, sadece bir kısmını kapsamaktadır. (Plan 4.2). Kubbenin altında simetrik yerleştirilmiş pencereler düzenli bir görüntü sağlamaktadır. Dışta kırma çatının ortasında aydınlık feneri yer almıştır.

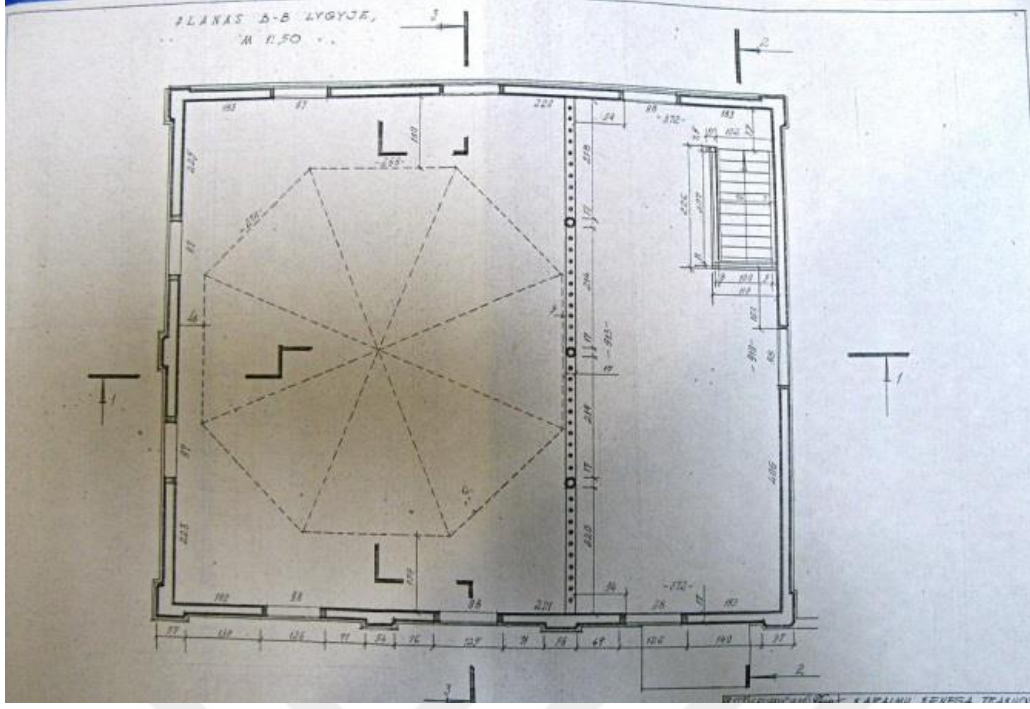
⁸² Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.137).

Resim 4.5 Trakai Kenesası, tavan görünüşü. (Kaynak: KPDA)

Plan 4.2: Trakai Kenesası kesiti. (Kaynak: KPDA)

Plan 4.3: Trakai Kenesasi 2. Kat Planı. (Kaynak: KPDA)

Dış mekan mimari özellikleri

Dış mekanda her cephede üstte yer alan pencereler cephelerdeki düşey sade plastırların aralarına eşit uzaklıkta yerleştirilmişlerdir (Resim 4.6). Oldukça yalın görümlü cephelerde düşey hareketliliği sağlayan bu plastırlar, zeminden yaklaşık ortalama 1 metre içe doğru girinti yaparak ve incelerek yükselmektedir. Bu basit detay plastırlara bir kaide görünümü kazandırmıştır. Yapının cepheleri alt kısımları her dört yönde de penceresiz olarak sağır bırakılmıştır. Giriş cephesinde kapı orta akstan kaydırılarak sağdaki plastırların arasına yerleştirilmiştir. Kuzey cephesinde bulunan yapıya giriş, çift kanatlı ve dikdörtgen açıklıklı ahşap kapıdan sağlanmaktadır. Çift kanatlı ahşap iç ve dış kapı soğuk hava şartlarına ve güvenlik kaygısına bağlı olarak iki kademeli olarak yapılmıştır. İçteki ahşap kanatlar profilli çıtalarla bölümlenmiş ve üst kısmı camlıdır (Resim 4.7). Dış kanatları ise tamamen masif ahşaptandır. Yatay demir perçinlerle güçlendirilmiş korunaklı bir görünüme sahiptir. İkinci katta yer alan pencereler dikdörtgen açıklıklı ve basık kemerlidir (Resim 4.8). Sokakta bulunan Karay konutlarının sokağa baka cephesinde yine üç pencere bulunmaktadır.

Pencerelerin biri Tanrı için, ikincisi ev sahibi için, üçüncüsü ise konuk için olmak üzere konulmuştur.⁸³

Resim 4.6 Trakai Kenesası, kuzey cephesi. (Ieva Vasiliauskaite).

Resim 4.7 Trakai Kenesası giriş kapısı. (Kaynak: KPDA)

⁸³Ayberk, B. (2018b). *Litvanya Karayları'nın Tarihi ve Kenesa Örnekleri Bağlamında Trakai Karay Kenesası'nın İç Mekânına İlişkin Bir İnceleme*. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*. 3, (s.95), doi: 10.26835. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/455984> Erişim tarihi: 10.10.2018

Resim 4.8 Trakai Kenesası pencere görünüşü (Ieva Vasiliauskaite).

Yapı dışta dört yönde eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Ancak iç tarafta, ibadet için ayrılmış yerin üst örtüsü, ahşap bir kubbedir. Bu kubbe iç mekandaki planlamaya uygun olarak orta akstan kaydırılarak ibadet mekanının üzerinde yer almaktadır. (Plan 4.2). Çatının ortasında dıştan kolaylıkla algılanabilen kare formlu aydınlık feneri yer almaktadır. (Resim 4.9, 4.10).

Resim 4.9 Trakai Kenesası, aydınlık fenerinin kuzey tarafı (Ieva Vasiliauskaite).

Resim 4.10 Trakai Kenesası, aydınlık fenerinin kuzeybatı tarafı. (Kaynak: KPDA)

Kenesanın içinde bulunduğu alan, çit ile çevrilmiştir. Bahçeyi çevreleyen çitinde; kuzey yönündeki ana giriş olmak üzere, bir adet parmaklıklı demir kapı bulunmaktadır. (Resim 4.11). Diğer giriş ise, doğu yönündeki çitte, ahşap parmaklıklar ve sarı harman tuğlalardan oluşturulmuş kapı açıklığından sağlanmıştır. (Resim 4.12).

Resim 4.11 Trakai Kenesası ana giriş kapısı (Ieva Vasiliauskaite).

Resim 4.12 Trakai Kenesası, doğu tarafındaki giriş kapısı (Kaynak: KPDA)

İç mekân süsleme özellikleri

Giriş holünün ahşap tabanı kırmızı halı ile kaplanmıştır. Kapıdan girince karşıda sağ tarafta kadınlar bölümüne (galeri katı) çıkan ahşap merdiven düz bir şekilde uzanmaktadır. Alanın yarısını kaplayan merdivenin diğer tarafında, merdivene yaslanmış bankın yanında rölyefli dikdörtgenlerle süslenmiş ahşap kapı bulunmaktadır (Resim 4.1). Girişin sağ tarafında kişilerin ibadet öncesinde ellerini yıkadıkları altın renkli bir çeşme görülmektedir (Resim 4.13). Duvarlar uçuk pembe renkli olup, mavi, kırmızı ve kahverengi renkte çizgisel bordürlerle büyük dikdörtgenler şeklinde çerçevelenmiştir. Tavanın genel görünümünde renklerin uyumu bozulmadan benzer tonlar seçilmiştir. Ayrıca, oluşturulmuş dikdörtgenlerin içinde lotus çiçeği motifi kahverengi renkle işlenmiştir. Genel görünümde yer yer bozulmalar görülmektedir.

Giriş holünden yukarıya merdivenlerle çıkılarak, galeri katı bölümüne ulaşılır. Galeri katının ahşap zeminin üzerine, tıpkı giriş holünde görüldüğü gibi, kırmızı halı serilmiştir. Merdivenin iki tarafında da ahşap sıralar yerleştirilmiştir (Resim 4.2). İbadet mekanı tarafındaki duvar yüzeyinde, kadınlara aşağıdaki töreni seyretme olanağı veren ahşaptan yapılmış boydan boya duvar yüzeyinde uzanan parmaklıklı şerit halinde bir açıklık vardır. Açıklığın kenarları ahşap bir çerçeveye çevrelenmiştir. Giriş holündeki beden duvarlarında farklı renklerin seçimiyle oluşturulmuş dikdörtgen çerçeve, kadınlar bölümünün beden duvarlarında da görülmektedir. Ağırlıklı olarak seçilmiş açık mavi ile beraber kahverengi ve gri renkler de tercih edilmiştir.

Resim 4.13 Trakai Kenesası, giriş holündeki çeşme görünüşü. (Kaynak: KPDA)

Zemini ahşap döşeme olan ana ibadet mekanının planı kareye yakın dikdörtgendir. Güney cephe duvarı üzerinde yer alan ehalin belirlediği orta aks üzerinde ehalin önünde amud yer almaktadır. Kubbenin hemen altında yer alan amud adı verilen dua masası, beyaz bir kumaşla örtmüş sade bir görünüme sahiptir. (Resim 4.14).

Trakai Kenesası'nda, 18 cm yükseklikteki kaide üzerinde yer alan yatay olarak dört bölümden oluşan ahşap ehalin toplam yüksekliği 560 cm, eni ise 539 cm olup ahşap malzeme ile üretilmiştir (Plan 4.2). İki basamakla çıkılan Ehal, pencerelerin arasına yerleştirilerek daha geniş bir kompozisyona sahip olmuştur (Resim 4.14). Pencerelere kadar yükselen ehalin iki yanında simetrik olarak yer alan yivli gövdeli ve volütlü başlıkları olan sütünceler arasındaki sağır nişlerde, mermer levhalar üzerinde dua yazıları bulunmaktadır. Bu dualar, eskiden İbranice dilinde yazılmış olup, günümüzde Latin alfabesiyle yazılan Karayca dualarla değiştirmiştir.⁸⁴ Sütüncelerin üzerinde üç dilimli yonca biçimindeki alınlığın ortasından aşağıya bir kandil sarmaktadır. Sütüncelerden alınlığa silmelerden oluşan yatay bir bant ile geçilmiştir.

⁸⁴ Kizilov, M. a.g.e. (s.148).

Ehalin orta kısmı, silmelerle yatay olarak dört bölüm halinde tasarlanmıştır. Alt bölümü oluşturan ahşap platform genel olarak girintili çıkıntılı dikey dikdörtgenle bölümlenmiş olup bir üst bölümde yer alan sütun şeklindeki plastırların kaidelerinden oluşmaktadır. Kaidelerin arasında dikdörtgen çerçevelerin içi, kartuşlarla kabartma olarak süslenmiştir. Kabartma kartuşların etrafı açık kahverengi bantlarla çevrelenmiştir. Girintili bölümlerde ortada bitkisel motif yer almaktadır. Bu düzen, simetrik olarak her iki tarafta da işlenmiştir.

İkinci bölümde, diğer bölümlerde olduğu gibi, yivli gövdeler ve volütlü başlıklara sahip sütun görünümlü plastırlar yer almaktadır. İki yanda yer alan ikişer plastr arasında, ortada ikili sağır kemerli düzenleme, yanlarda yine kemerli düzenlemeleri olan ve alt bölümdeki kabartma bitkisel kompozisyonları tamamlayıcısı niteliğinde bezemeler yer alır. Ortada burmalı ince bir sütünce bu bölümün merkezinde bulunur.

Resim 4.14 Trakai Kenesası, ehal görünüşü (Kaynak: KPDA)

Yatay profillerle alt ve üstten sınırlandırılmış üçüncü bölüm, ehaldeki düzenlemenin en önemli bölümüdür. Çünkü burada, “On Emir”i simgeleyen yazısız mermer panolar yer almaktadır. Üstleri kemerli ikili panolar, yan yana yerleştirilmiştir. (Resim 4.15). „On Emir”i simgeleyen panolar, alt bölümlerde yer alan sütunların daha kısa boyda

tekrar eden örnekleriyle iki yanda sınırlanmıştır. Panolar, sütünceler arasında yalın, kemerli bir çerçeve içine alınmıştır. Panoların etrafında, ışınsal bir düzenleme yer alır. Bu bölümün hemen altında yer alan aydınlatma ile pencerelerden sağlanan doğal ışık, ehlin anlamını pekiştirmektedir. İki yanda, sütünceler arasında, niş içinde yer alan vazodan fişkırان ateş demeti kompozisyonu bulunmaktadır. Bu ateş demeti, altın renkli, dikdörtgen, üst kısmı lotus çiçeğiyle dekore edilmiş bir çerçeve içinde yer almaktadır. Lotus çiçeğinin olduğu kısım, stilize kemer şeklindedir.

Resim 4.15 Trakai Kenesası, ehil orta kısmı. (Kaynak: KPDA)

Yoğun bitkisel bezeme ve rokoko – barok karışımı süsleme ağırlıklı olarak en üstteki bölümde görülmektedir (Resim 4.16). Yivli plasterlerin başlıkları dor düzenindedir. Başlıkların üstüne küreler/vazolar yerleştirilmiştir. Bu düzenleme, Süleyman tapınağı'ndaki iki sütunun benzeri olarak yorumlanabilir. Bu iki sütunun iyi ve kötü, aktif ve pasif ilahi enerji, güneş ve ay, ışık ve karanlığı sembolize ettiğine inanılmaktadır.⁸⁵ Bütün kenesada Yahudiliği simgeleyen tek yazı, Eski Ahit'ten alınmıştır. İbranice dilinde olup ehlin üstünde, plastrların arasında bulunmaktadır: “Ama RAB’bin gözü kendisinden korkanların, Sevgisine umut bağlayanların üzerindedir.”⁸⁶ Muhtemelen İkinci Dünya Savaşı sırasında ya da ondan biraz önce,

⁸⁵ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.227).

⁸⁶ Mezmurlar 33:18

Naziler hoş karşılamayacakları için kenesanın iç dekorasyonunda Yahudiliği çağrıştıran detayların çoğu kaldırılmıştır. Yazının etrafında ve plasterlerin her iki tarafında bitkisel bezemeler kullanılmıştır. Yazının hemen altına girland yerleştirilmiş ve girlandın sağa ve solunda yaprak motifi sarkıtılmıştır. Bunun Altında kıvrımlı dallarla oluşturulmuş simetrik bir kompozisyon, yukarısında da barok madalyon içinde baklava desenli kabartma yerleştirilmiştir. Bu madalyonun üzerinde gene bitkisel bir motif yer alır. İki yanda yine barok etkili simetrik olarak düzenlenmiş bezemeler parçalı alınlığı tamamlamaktadır.

Resim 4.16 Trakai Kenesası, ehal üst kısmı. (Kaynak: KPDA)

Mekan içerisinde, her iki yanda ahşap sıralar bulunmaktadır (Resim 4.17). Ortaçağ'dan kalan Karay geleneklerinde kenesanın ibadet bölümünde sıralar yoktu. İbadet, halıyla kaplı döşemenin üzerine yapıldı. 1944 yılında mekana ahşap sıralar yerleştirilmiştir.⁸⁷ Günümüzde kenesanın içinde ehalin önünde 15 adet ahşap sıra bulunmakta olup bu sıralar güneyden kuzeye doğru arka arkaya sıralanmışlardır. Sıraların uzunluğunda değişiklikler mevcuttur. Koyu kahverengi ahşap sıralar herhangi süsleme öğeleriyle benzememişken ayakları kıvrımlıdır.

⁸⁷ Kizilov, M. a.g.e. (s.148).

Resim 4.17 Trakai Kenesası, sıralar görünüşü. (Kaynak: KPDA)

Ahşap direklerle desteklenen kadınlar bölümünün altında yer alan orta açıklığının üzerinde bitkilerden örülerek oluşturulmuş “hasat”ı simgeleyen bir obje asılıdır (Resim 4.3). Hasat tacı, 1938 yılından beri burada durmaktadır. Geleneğe göre, yeni hasat tacı her sene asılırdı. Karaylar kendilerini “çiftçi” olarak tanımlıyorlardı. Toprak sahibi cemaata toprak verdiği için minnet duyarlar ve tarım işlerini düzgünce yaparlardı.⁸⁸ Karaylar Litvanya’da tarım toplumu oldukları için hasat tacı, Karaylar için özel ve sembolik anlam taşımaktadır.

Düz duvar yüzeyinde renk ve form ile derinlik etkisi kazandırılan geometrik şekiller üç boyutlu görünüme sahiptirler. Beyaz zemin üzerine açık mavi ve gri renkler seçilmiştir. Bu bezeme, iç mekanın bütün duvar yüzeyinde belli bir yüksekliğe kadar devam eder ve zeminden belli bir yükseklikte profilli ahşap bir bordürle çevrelenerek son bulur (Resim 4.18).

⁸⁸ Jutkevičius, A. (2015) *Javų vainiko karaimų kenesoje prasmė, Trakų žemė*. <http://www.traku-zeme.lt/javu-vainiko-karaimu-kenesoje-prasme/> Erişim tarihi: 08.05.2017

Resim 4.18 Trakai Kenesası, duvar detayı. (Kaynak: KPDA)

Güney tarafındaki beden duvarına dayalı olan kubbenin diğer üç yöndeki duvarlarla arasında kalan alanlar, bordürlerle çevrelenmiş bitkisel bezemelerle değerlendirilmiştir (Resim 4.19). Köşelerdeki üçgen alanlara, farklı renkteki çizgisel bordürler içerisinde ağırlıklı olarak beyaz, sarı, kahverengi ve yeşil renkte simetrik düzenlemeli bitkisel bezemeli kompozisyonlar yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonların ortalarında daire içinde 8 yapraklı çiçek motifi sanki Davud Yıldızını ifade eder gibidir. Bunu etrafındaki düzenleme, kıvrımlı dallarla oluşturulmuştur.

8 dilimli kubbenin iç yüzeyinde mavi zemin üzerine altın yaldızlı yıldız motifleri, gökyüzünü anımsatılmaktadır (Resim 4.20).

Galeri katının altındaki süslemeler, kubbe çevresindekiler gibi, bitkisel bezemeli ve simetrik kuruluşludur. Bu kompozisyonların etrafında da yine çizgisel bordürler çevrelemektedir (Resim 4.21).

Resim 4.19 Trakai Kenesası, tavan detayı. (Kaynak: KPDA)

Resim 4.20 Trakai Kenesası, kubbe detayı. (Kaynak: KPDA)

Resim 4.21 Trakai Kenesasý, galeri katýnýn altýndaki süslemeler görünüþü. (Kaynak: KPDA)

Giriþ holünden ana ibadet bölüme girildiğinde taþan bölümün altında sarý geometrik figürün bezemesinde renk olarak büyük bir çeþitlilik görölmektedir: Sarý tonlarının ağırlıklý olarak tercih edildiđi süsleme kompozisyonunda yapraklarda yaldýz, yeþil ve mavi renkler de kullanılmýþtır. Ortada yer alan lambanın etrafý, kırmızı kenarlı mavi bir kareye alınmýþtır. Çapraz bir þekilde yerleþtirilen karenin içi mavi fona sahip olup, yeþil bitkisel motiflere sahiptir. (Resim 4.22).

Resim 4.22 Trakai Kenesasý, tavandaki lambanın etrafý. (Kaynak: KPDA)

Dış mekan süsleme özellikleri

Cephelerin duvar yüzeyleri, oldukça yalın görünümlü olup, düşey hareketliliği sağlayan plastlarla hareketlendirilmiştir. Alt kısımda kaide görünümüne sahip bu plastların ve ikinci kattaki pencere açıklıklarının dışında, cephelerin duvar yüzeylerinde hareketlilik yer almamaktadır (Resim 4.6).

Çift kanatlı ahşap iç ve dış kapı kanatlarında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır (Resim 4.7). Pencereleler dikdörtgen açıklıklı ve basık kemerlidir. Kemer ortalarında yukarı doğru taşan kilit taşları ile vurgulanmışlardır. Pencereleler altta açılabilen iki kanat ve üstte yatay bir kayıtle ayrılmış sabit bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler çapraz çıtalarla oluşturulan açıklıklara yerleştirilen camlarla hareketlenmiştir. Ayrıca, üstteki sabit kısımda yer alan renkli camlar ve merkezdeki yatay oval form ile renkli bir kompozisyon oluşturulmuştur (Resim 4.8).

Teneke levha kaplı ve dört yönde eğimli kırma çatının ortasında yer alan aydınlık fenerinin dört yüzünde basık kemerli açıklıklara şebekeli camlar yerleştirilmiştir. (Resim 4.9). Kendi başına dörtgen planlı bir yapı görünümü veren aydınlık fenerinin köşeleri pahlı ve ahşap bir yapıya sahiptir. Aydınlık feneri köşelerindeki pahlı bölümlere yerleştirilmiş plastırlar yer almaktadır. Farklı renkte boyanarak aydınlık fenerinin dörtlü baldaken görüntüyü anımsatmaktadır. Bu plastırlar pencere altından ve kemer başlangıç hizasında yer alan bütün çevreyi dolanan yatay iki silme ile üç bölüme ayrılmıştır. Plastırların orta bölümlerine yivli bir görünüm kazandırılmıştır. Ahşap aydınlık fenerinin pencerelerin altındaki pano, ahşap çıtalarla iki yandan dikdörtgen, ortada kare olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Ortadaki kare bölümün içine çapraz olarak yerleştirilen bir kare ve küçük üçgenler ile orta kısım vurgulanmıştır. Bu kompozisyon yapının uzun cepheleri boyunca yerleştirilmiştir. Profilli ahşaptan yatay silmeler pencere altlarında damlalık olarak devam etmekte ve aydınlık fenerini dört yönde dolanmaktadır. Bu silmenin üzerinde yer alan pencereler basık kemerli ahşap çerçeveli olup yine ahşap çerçeveye süslüdür. Pencere kemerlerinin üzerinde yer alan simetrik, bitkisel kompozisyonlar alttaki ahşap zemine çatma tekniğiyle sabitlenmiştir.

Aydınlık feneri, tıpkı kenesa gibi, dört yönde eğimli piramit şeklinde olan bir örtüye sahiptir. Çatının yukarısında, aydınlık fenerinin yanlarında iki uçta alem yer alırken aynı unsur aydınlık fenerinin üstünde de görülmektedir (Resim 4.10).

Kenesanın içinde bulunduğu alanın etrafı, ahşap bir çit ile çevrilmiş olup, sarı harman tuğlalardan oluşturulmuş kare kesitli iki dikme ayak ve arasında iki kanatlı demir şebekeli kapı ile giriş sağlanmıştır (Resim 4.11).

1932 yılında çekilmiş fotoğrafta kenesanın bahçesine giriş kapısının üzerine yerleştirilmiş Davud Yıldızı görülmektedir (Resim 4.23). Davud Yıldızı'nın Yahudiliğin temsilcisi olması sebebiyle bu motif, 20.yy başlarında hoş karşılanmamıştır. Söz konusu durum, Trakai Kenesası için de geçerlidir. Bu yüzyılın başlangıca ait fotoğraflarda, Davud Yıldızı motifinin Karay arması ile değiştirildiği dikkat çekmektedir. 20.yy'a ait yazılı ve görsel kaynaklarda kenesanın sinagoglara olan benzerliklerini belirten özelliklerin ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır. Israel Cohen'in 1932 yılında gerçekleştiği ziyaret esnasında belirttiği gibi, kenesanın kubbesinin üzerinde en başta Davud Yıldızı yerleştirilmiştir. Fakat Şapşaloğlu'nun emriyle çok fazla Yahudilik ile olan bağlantıyı gösterdiği için kaldırılmıştır. Başka bir yıldız motifi ise, kenesanın önündeki dış kapının üzerinde yer almıştır ancak bu da 1932 yılından sonra gene Şapşaloğlu tarafından kaldırılmıştır.⁸⁹

Günümüzde kenesanın giriş kapısının alınlıklı görünümlü üst kısmında, Karay arması yer almaktadır (Resim 4.24). Bu armayı, Tatarlardan aldıklarını düşünülmektedir. Tatarlarla beraber Litvanya'ya gelen Karaylar, tıpkı Tatarlar gibi askeri mevzularıyla ilgilenmiştir. Bu sebeple, her halkın en önemli sembollerden biri olan armayı Tatarlardan alıp onun üzerinde kendi sembolleri kullanmıştır. Seray Şapşaloğlu, Trakai'de kendi tarafından kurulan Karay müzesinin el yazmasında Karaylara özgü silahtan bahsetmektedir: başka Türk boylarında rastlanılmayan senek dedikleri iki uçlu mızraktır. Karay armasında mızrak, kalkanın yanında yer almış durumdadır. Bu iki sembol, iki ailenin “tamga” dedikleri damgaları ifade emektedir. Tamgaların altında Kırım'da geçmişte var olan Çufut – Kale'nin kapısı, ailelerin nereden geldikleri göstermiştir (Resim 4.25).⁹⁰

⁸⁹ Kizilov, M. a.g.e. (s.148).

⁹⁰ Kobeckaitė, H. a.g.e. (s.49).

Resim 4.23 Trakai Kenesasý, 1932 yılında ve günümüzde Trakai Kenesasý'nın giriş kapısı. (Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Crimean_Karaites#/media/File:Trakai_Kenesa_1932-2002.jpg)

Resim 4.24 Trakai Kenesasý, bahçeye giriş kapısının üst kısmı. (Kaynak: KPĐa)

Resim 4.25 Karay Armasıdır.

(Kaynak:http://media.bernardinai.lt/o/9ed467c6137eb17ce11a9866b90ed2b19def5f78_article_200.jpg)

4.3.2. Vilnius Kenesası

Yapının Adı: Vilnius Kenesası

İnceleme Yılı: 2017

Plan No: 4 – 7

Resim No: 4.26 – 4.52

Mimari: Michail Prozorov (1860–1914). Diğer yapılar: Trakai Kenesası.

Yeri: Litvanya’da, başkent Vilnius’ta yer almaktadır.

İnşa Tarihi: 1911

Malzeme Kullanımı: Yapıda inşa malzemesi olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır.

Genel tanımı ve tarihçesi

Vilnius'taki kenesa tıpkı Trakai'deki gibi, mimar Michail Prozorov projesine göre inşa edilmiştir. Yapının ismi yazılı belgelerde belirtilmemiş, yapıdan sadece “Vilnius Kenesasası” şeklinde bahsedilmiştir. Projenin planlarına göre, 1911 yılında yapılan binanın dış görüntüsüne bakıldığında Mağribî üslubuna sahip olan Kiev'deki kenesaya benzemektedir. Bu benzerlikte, Litvanya'da yaşayan Karayların isteklerinin etkisi olduğu bilinmektedir. Aynı yılın 30 Ekim'de kenesanın bulunduğu sokağa da Karay Sokağı (Litvancası Karaimu Gatve) ismi verilmiştir.⁹¹

1913 yılında, “Karaimskoje Slovo” dergisinde kenesanın yapımı bitiğine dair haber yer almıştır. Dergideki makaleye göre, kenesanın iç süsleme aşaması, maddi sebeplerinden dolayı durdurulmuştur. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'ndan dolayı kenesa ancak 1923 yılında açılabilmiştir. 1949 yılında ise inananların sayısı 15 olduğu ve hazanın olmadığı sebeplerinden dolayı Sovyet hükümetinin kararıyla kenesa kapatılmıştır.⁹² Kapatıldıktan sonra kenesa kamulaştırılmış ve ilk başta jeodezi arşivi, daha sonra da apartman olarak kullanılmıştır. Sovyet hükümetinin ihtiyaçlarına göre kullanılmış olan yapı, Litvanya, Sovyet Birliği'nden bağımsızlığını geri aldıktan sonra (11 Mart 1990), Karay topluluğuna geri verilmiştir. 5 yıl süren onarımdan sonra Karay topluluğun başkanı ve hazanı Mykolas Firkovičius (Firkovičius) tarafından resmi olarak açılış seremonisi düzenlenmiştir. Açılışa Türkiye Büyükelçisi Erkan Gezer de katılmıştır.⁹³

İç mekan mimari özellikleri

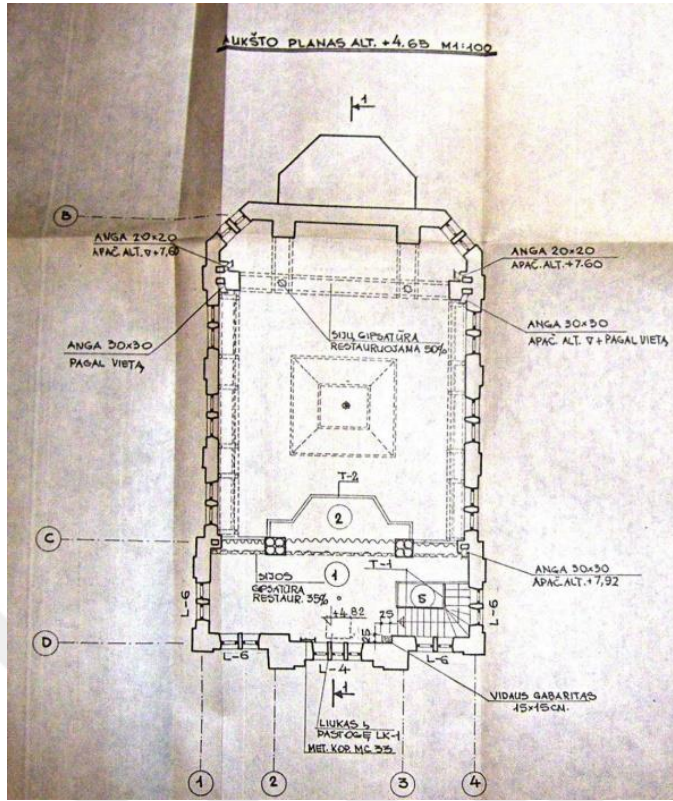
Vilnius Kenesasası, kuzey ve güney cepheleri dar, doğu ve batı cepheleri ise geniş olmak üzere dikdörtgen planlıdır (Plan 4.4). Vilnius Kenesasası, giriş holü, onun üstünde yer alan galeri katı ve ana ibadet mekanı olmak üzere üç bölümden meydana gelmiştir.

Kuzeydeki ana giriş kapısından girildiğinde, enine dikdörtgen bir holü bulunmaktadır (Resim 4.26). Giriş holüne yapının batı cephesinde yer alan başka bir dış kapıdan da girilebilmektedir. Kuzey cephedeki ana giriş kapısından hole, oradan da aynı aks üzerinde yer alan ikinci bir kapıyla ibadet mekanına girilmektedir (Resim 4.27). Bu orta aks, kuzeyde kapılarla, güneyde ise ehal ve önündeki amud ile vurgulanmıştır.

⁹¹ Kobeckaite , H. a.g.e. (s.24).

⁹² Kobeckaite , H. a.g.e. (s.24).

⁹³ Kobeckaite , H. a.g.e. (s.24).

Plan 4.4: Vilnius Kenesasının alt kat planı. (Kaynak: KPDb)

Resim 4.26: Vilnius Kenesası, giriş holünden dış kapısının görünüşü (Kaynak: KPDb)

Resim 4.27: Vilnius Kenesası, giriş holünü ana mekânı ile bağlayan kapı. (Kaynak: KPDb)

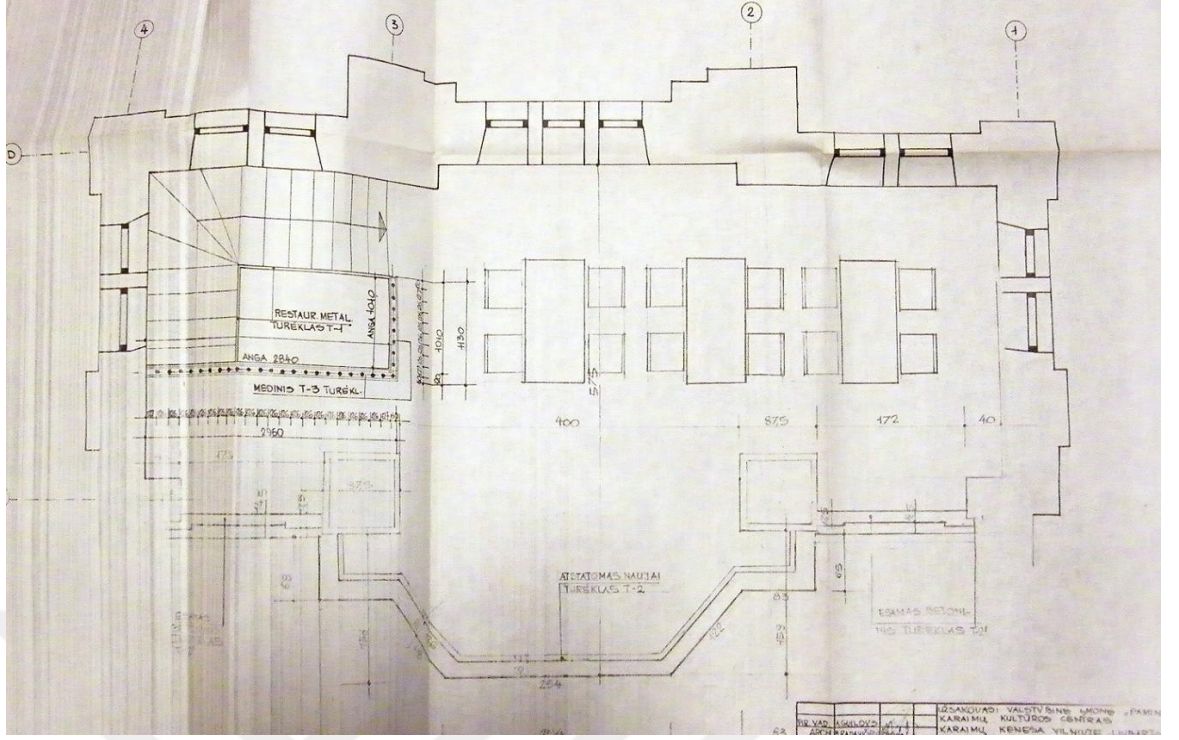

Resim 4.28: Vilnius Kenesası, giriş holünde yer alan merdiven. (Kaynak: KPDb)

Yapının giriş bölümünün üstünde bulunan galeri katına, kuzey tarafındaki giriş holünün batı ucunda yer alan merdivenden ulaşılmaktadır (Resim 4.28). Üst katta, kadınlar için ibadet yeri olarak ayrılan galeri, kuzey duvarı boyunca uzanan bir balkon şeklindedir (Plan 4.5). Üç tarafı duvarlarla çevirili galeri katının ehale bakan açık tarafı, ajurlu mermer korkuluklarla ayrılmıştır. Kadınlar bölümünün orta kısmı, poligonal şeklinde iç mekana doğru taşmakta olup, ikinci katta yer alan pencere açıklıklarıyla aydınlatılmıştır (Resim 4.29). Mermer galeri korkulukları bu bölümü de kuşatacak şekilde galeri katını boydan boya dolaşır. Poligonal taşkın kısmı iki ucunda kare prizma kaideler üzerinde mermer görünümlü dörtlü sütun gruplarından oluşan taşıyıcılar yer almaktadır (Resim 4.30). Galeri katındaki kadınlar galeri katının ortasındaki taşma yapan kısım, ibadet mekanını giriş holünden ayıran ve orta aksında bir kapı yer alan duvarın üzerindeki iki adet konsola taşıtılmıştır (Resim 4.31)

Resim 4.29: Vilnius Kenesası, galeri katındaki taşma yapan kısım. (Kaynak: KPDb)

Plan 4.5: Vilnius Kenesasının galeri katın planı. (Kaynak: KPDb)

Resim 4.30: Vilnius Kenesası, galeri katındaki taşıyıcıların görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Resim 4.31: Vilnius Kenesası, ana ibadet mekanının kuzey görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Dikdörtgen planlı ibadet mekanı, yapı içindeki üç bölümden en büyüğü olup, giriş kapısından ehalin bulunduğu poligonal çıkıntısına doğru uzanmakta ve dar olan güney cephesinde apsis benzeri bir form ile son bulmaktadır (Plan 4.4). Doğu ve batı cepheleri boyunca iki yanda uzanan ahşap malzemeden imal edilmiş oturma sıraları, ehale doğru yöneltilmiştir. Duvarlar boyunca yer alan pencereler, altta ikişer dar ve yüksek, üstte ve ortada yuvarlak olmak üzere üçerli gruplar halinde sırlanmış olup iki hat boyunca tavana kadar yükselmektedir (Resim 4.31).

Kenesanın en önemli unsuru ehal, apsis benzeri çıkıntısına konup, önemi vurgulanmıştır (Resim 4.32). İbadet mekanının zemininden üç basamakla yükseltilmiş olan apsis benzeri çıkıntısının içinde yer alan ehal, ikili sütun görünümündeki taşıyıcı ayaklar arasından bütün iç mekana hâkim konumdadır. Ehalin önünde, amud yer almaktadır. Ehale çıkışı sağlayan basamakların yanlarında iki ucunda, ikili pencere açıklıklarının altında birer adet sırlı beyaz kiremit soba bulunmaktadır. Apsis benzeri formun her iki tarafında simetrik ikişer pencere yer alırken, pencere açıklıkları ve ehalin iki yanında kahverengi çift sütun yerleştirilmiştir. Sütunlar aynı hizada ve eş büyüklükte olmak üzere yan cephe duvarların yarısına kadar yükselmektedir. Oryantalist etkili mermer çift sütunlar, ehalin bulunduğu apsis benzeri çıkıntısının ana

mekanla birleştigi köşelerde, yine bu cephede pahlı yüzeylerin iki yanında olmak üzere toplam 6 çift olarak iç mekanın bu bölümünü vurgulayıcı öğeler olarak yer almışlardır.

Resim 4.32: Vilnius Kenesası, ana ibadet mekânı görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Ana mekan, yerden 8,42m yükseklikte düz bir tavanla son bulup, duvarlardan üst örtüye geçişte, pahlı dönüşler dikkati çekmektedir (Resim 4.33). İç mekandaki kornişlerin pahlı yüzeyleri, alt ve üstlerde yatay bordürlerle sınırlanmıştır. Bu yatay bordür belirli aralıklarda kalın düşey bantlarla kesilmiştir. Ana ibadet mekanının tavanında, ortada yukarıya doğru aynalı tonoz görünümünde girintili bir bölüm yapılmıştır. Bu girintili bölüme bir avize asılmıştır. Apsis benzeri formun duvarlarıyla tavanın birleştiği üst kısımlarda, pahlı bir görünüme sahiptir. Ancak ibadet mekanının tavanını çevreleyen pahlı yüzeylerden farklı bir düzenlemeyle karşımıza çıkar. Üzeri süslemeli bu pahın üstü, yine düz tavan ile örtülüdür.

Resim 4.33: Vilnius Kenesası, duvardan üst örtüye geçiş görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Dış mekan mimari özellikleri

Uzunlamasına dikdörtgen plan şemasına sahip kenesanın sıva kaplı beden duvarları üzerinde, kuzey cephesinde 4 adet, güney cephesinde bulunan apsis benzeri formunda 2 adet, batı ve doğu cephelerinde ise 6'er adet simetrik yerleştirilmiş pencere bulunmaktadır (Plan 4.4). Giriş cephesi olan kuzey tarafındaki cephe düzenlemesine bakıldığında, binanın bu bölümünün iki katlı olduğu dışarıdan da anlaşılmaktadır (Resim 4.34).

Yapının giriş cephesi, öne doğru çıkma yapan orta bölüm ve simetrik yan bölümler olmak üzere üç dikey kısımdan oluşur (Plan 4.6). Saçak kotu iç mekan zemininden itibaren 8.42m'dir. Dışa taşkın orta bölümün iki yanında ve cephenin iki ucunda yer alan kalın plastrlar, iki kat boyunca yükselerek geometrik bezemeli birer kompozisyonla cephe üst bitiminde sonlanmaktadır. Bu plastrlar, giriş cephesinin düşeyde belirgin bir şekilde ayırmışlardır. Ehal aksi üzerinde, Kuzey cephesinin orta bölümde plastrların arasına sivri kemerli kalın bir silme içine alınmış alt katta ana giriş kapısı yer almaktadır. Çift kanatlı ahşap kapı, dikdörtgen açıklıklıdır. Yukarıdan aşağıya daralan giriş kapısının hemen yukarısında daire formu bir tepe penceresi yer almaktadır. Kapının üzerinde kemer içine yerleştirilmiş üçlü pencere grubu ve iki

yanda bulunan ikili pencere grupları, iç mekanda galeri katını aydınlatırlar. Bu kapı ve pencere açıklıkları, simetrik bir cephe düzeni oluşturmaktadır. Cephenin üst bitiminde, kalın bir korniş yer almıştır ve üstte ortada soğan formu bir kubbeyle taçlanmıştır.

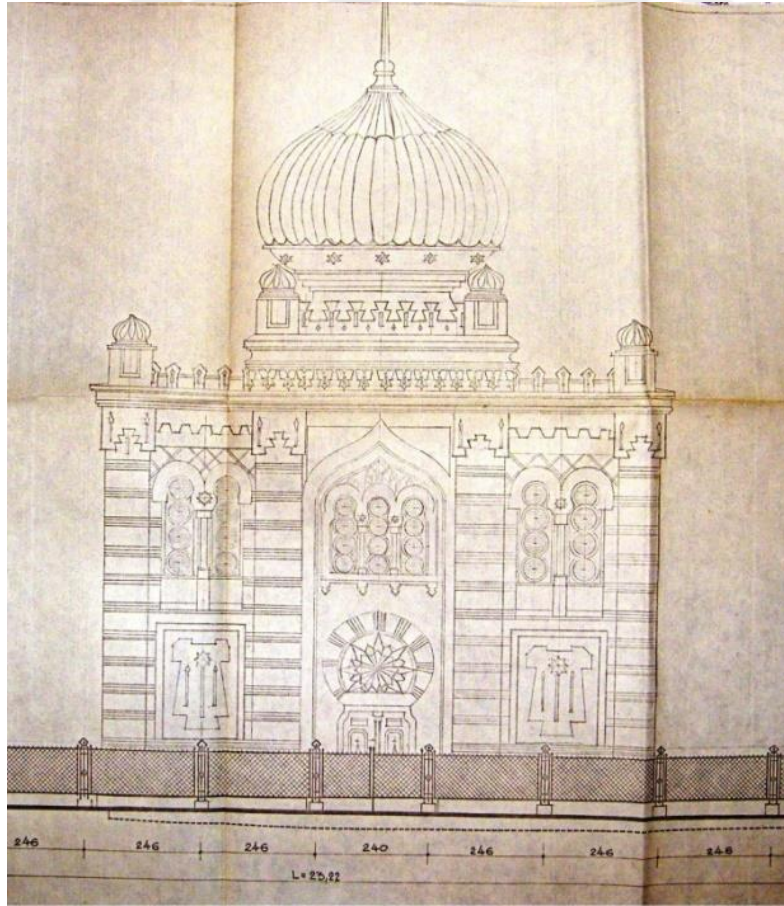
Resim 4.34: Vilnius Kenesası, kuzey cephesi görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Kenesanın doğu cephesi, batı cephesinin simetriğidir. Ancak batı cephesinde bulunan ek bir kapıdan, kenesanın bahçesinden giriş holüne bir giriş oluşturulmuştur (Resim 4.35).

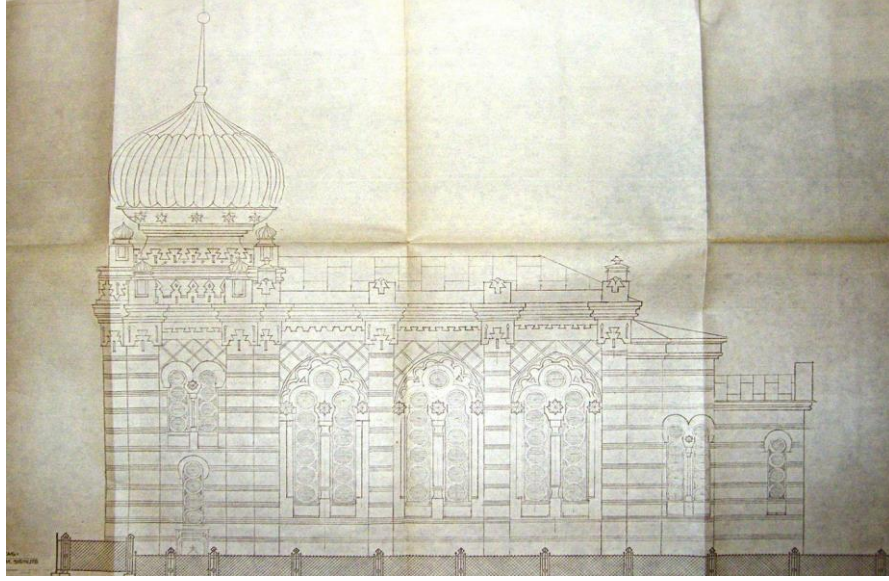
Yapının yan cepheleri, güneye doğru kademeli olarak iki bölüm halinde içe çekilmiştir (Plan 4.7). Kuzeyde olduğu gibi, cephe boyunca düşey plastrlarla bölümlenmiş ve aralarına pencereler yerleştirilmiştir. Kuzeyinde, kubbenin altına denk gelen bölüm, iki düşey plastrla belirlenmiştir. Bu bölümün kalan kısmı, güneyinde üç büyük pencerenin bulunduğu duvar, ikinci bölümü oluşturur. Bu bölüm, güney ucunda bir kademe içe çekilip devam etmekte ve en uçta ikinci bir kademeye yeniden içe doğru çekilerek apsis benzeri şeklinde son bulmaktadır. Her bir yan cephede kuzeydeki ilk

bölümde altı üstü iki pencere, ikinci büyük bölümde yan yana sıralanan üç büyük pencere, iki kademe halinde içe çekilen kısımda ise birer pencere olmak üzere toplam 7 pencere açıklığı yer almaktadır. Yan cephenin kuzey bölümü, dikdörtgen kesitli plastrlarla belirlenmiş olup dışa taşkın bir şekilde meydana gelir. Bu bölümde yer alan 2 adet pencere açıklığı, üst üste, iki kat halinde yapılmıştır. Batı cephesindeki kapının yukarısında tekli pencere boşluğu, galeri katı bölümünde ise, ikili pencere boşluğu mevcuttur. Cephenin kalan kısımda yer alan büyük pencere açıklıkları, iki kat boyunca yükselen pencere gruplarında, altta ikişer dar ve yüksek pencere, at nalı formunda kemerlere sahiptir. Üstte ortada ise yuvarlak formu birer pencere yer almaktadır. 3 adet pencere açıklıklarının kompozisyonları, cephenin büyük bir kısmını kapsamaktadır.

Kubbenin altındaki bölümde, daha farklı bir kompozisyon vardır. Buralardaki pencereler, altta tek, üstte çift açıklıklı olarak yerleştirilmiştir. Ön cephenin düzenini tekrarlayan yapının yan cephelerin üst bitimini yine aynı özellikte bir korniş çevreler.

Plan 4.6: Vilnius Kenesası'nın kuzey cephesinin planı (Kaynak: KPDb)

Plan 4.7: Vilnius Kenesası'nın batı cephesinin planı. (Kaynak: KPDb)

Resim 4.35: Vilnius Kenesası, batı cephesi görünüşü(Ieva Vasiliauskaite)

Yapının güney tarafı, poligonal bir çıkıntı yapan apsis benzeri bölümüyle bitirilmiştir (Resim 4.36). Pahlı köşe yüzeylerinde ince uzun birer pencere açıklıkları yer almıştır. Apsis benzeri cephesi, yalın bir yatay silmeden oluşan kornişle üstte bitirilmiştir. Poligonal cephenin güney yüzünün tepesinde büyük bir üçgen alınlık yer alır.

Resim 4.36: Vilnius Kenesası, apsis benzeri bölümü görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Yapının galvaniz kaplama çatısı, yatay silmelerle vurgulanmıştır. Çatının üstünde, Kuzey cephesinin hemen yukarısında büyük bir kubbe yer alır. Soğan formundaki kubbe, çinko panelleriyle kaplanmıştır (Resim 4.37).

Birinci Dünya savaşı öncesine dayanan Vilnius'taki ibadet yeri, çit ile çevirili bahçenin içinde yer almaktadır.

Resim 4.37: Vilnius Kenesas, çatı görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

İç mekan süsleme özellikleri

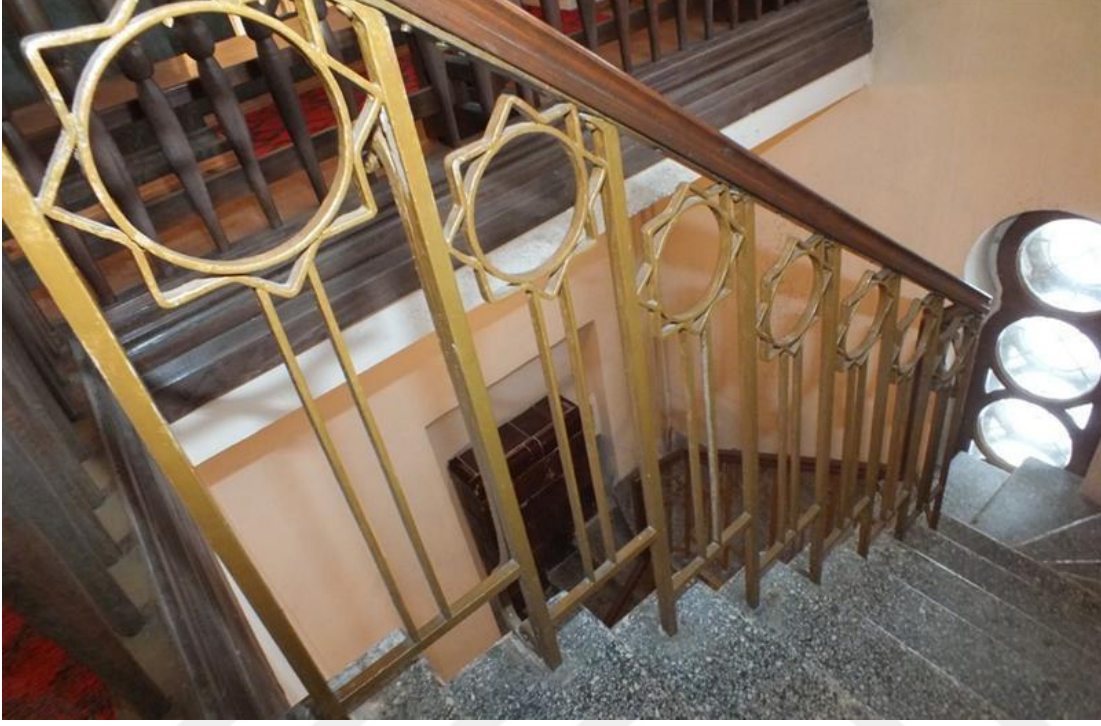
Söz konusu kenesa, içeriye girildiğinde giriş holü, galeri katı ve esas ibadet yeri olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

Kenesadan içeri girildiğinde, duvarları tamamen süslemesiz ve uçuk pembe renkle boyalı giriş holü oldukça yalın bir görünüşe sahiptir. Giriş holünü ana mekana girilen kapının yukarısına at nalı formu tepe penceresi yerleştirilmiştir. (Resim 4.27) Hol, süsleme detayları olmamakla birlikte sadece dua kitaplar için ayırmış masalar bulunmaktadır.

Galeri katına çıkan merdiven, metal işçilikli trabzanlara sahiptir (Resim 4.38). Bu trabzanlarda bezeme formu olarak, kenesalarda sık sık görülen 8 kollu yıldız kullanılmıştır. Bu yıldızlar ve uçlarından bağlı oldukları çubuklar, metaldir. Holde, merdivenin arkasına yerleştirilmiş kahverengi soba bulunmaktadır.

Bir balkon şeklindeki zemini ahşap döşeme olan galeri katı, kuzey duvarı boyunca uzanmakta ve ikinci katın tamamını kapsamaktadır (Plan 4.5). Üç taraftan beden duvarlarıyla sarılmış olup, ehale bakan açık taraf, kareler içine yerleştirilmiş 8 kollu yıldız motiflerini farklı yorumundan oluşan ajurlu mermer şebekelerden ayrılmıştır (Resim 4.39). Bu galerinin orta kısmı, ehale bulunan ana ibadet mekânına doğru poligonal şeklinde taşma yapmaktadır (Resim 4.31). Mermer galeri korkulukları bu bölümü de kuşatacak şekilde galeri katını boydan boya dolaşır. Poligonal taşkın kısmı

iki ucunda kare prizma kaideler üzerinde mermer görünümlü dörtlü sütun gruplarından oluşan taşıyıcılar yer almaktadır. Bu sütun grupları, ehaldekilerle aynı oryantalist şeklinde işlenmiştir. Bu taşıyıcılar, üstten yatay bir kirişle birbirilerine bağlanmaktadır.

Resim 4.38: Vilnius Kenesası, giriş holündeki merdiven görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Resim 4.39: Vilnius Kenesası, mermer şebekeler görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Galeri katında, uzunluğu 140cm, yüksekliği ise 45 cm olan ahşap sıralar konmuştur. Kadınlar bölümü olan bu galeri katı, ikinci kattaki geniş açıklıklı pencerelerle aydınlanmaktadır (Resim 4.30).

Zemini ahşap döşemeli ibadet mekanının planı dikdörtgendir ve güneyde apsis benzeri bir form ile son bulmaktadır (Resim 4.40). Bu apsis benzeri çıkıntısı, her iki yanda yer alan çifte sütun görünümlü ayaklarla vurgulanarak sıradan bir niş olmaktan kurtarılmış ve böylelikle mekanın önemi artırılmıştır.

Resim 4.40: Vilnius Kenesası, ehal ve sütunlar görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Ehalin bulunduğu poligonal çıkıntının olduğu kısım, düz tavan ile örtülüdür. (Resim 4.41). Duvarlarla tavanın birleştiği pahlı kenar yüzeyleri, alçı dolgulu ve üzeri kalem işi bitkisel bordürle bezenmiştir. Altıgen planın kademelenmesi ile oluşan apsis tavanı, en alt kısmı ağırlıklı olarak yeşil ve kırmızı renkli kabartma süsleme ile vurgulanmıştır. Ehalin bulunduğu poligonal çıkıntıyı ibadet mekana birleştirdiği açıklık, iki yanda yer alan ikili sütünceler ve üç yüzeyli kemer ile belirginleştirilmiştir. Böylece süsleme detayları daha net bir biçimde gösterilmiştir.

Yine her iki yanda yer alan pencere açıklıkları ile de mekanın oldukça aydınlık bir atmosfere sahip olması sağlanmıştır. Güney cephe duvarı üzerinde yer alan ehalin belirlediği orta aks üzerinde, ehalin önünde amud yer almaktadır (Resim 4.32).

Resim 4.41: Vilnius Kenesası, ehelin bulunduğu poligonal çıkıntının görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Kenesanın dış cephe süslemesi oldukça dikkat çekici olmasına rağmen, içine girildiğinde mütevazı bir iç mekânına sahip olduğu görülmektedir. Ana mekanda ehelin önünde dua okuma masasının yer alması, buranın liturjik önemini bir kez daha vurgulamıştır. Sabit oturma sıraları orta aksın iki tarafında ehale yönelik yerleştirilmiştir. Böylece orta kısımda daha fazla yer bırakılarak mekanın daha fonksiyonel kullanılması sağlanmıştır. Sıraların önünde, ibadet edenleri ehalden ayıran ve yan duvarlar boyunca kenesanın arkasına doğru devam eden ahşap korkuluklar, galeri katındaki ajurlu mermer korkuluklarla aynı kompozisyona sahiptirler. Bu kompozisyonlar, 8 kollu yıldız motifleriyle oluşturulmuştur. Arkalıklı yerleştirilen sıralar, basit ve süslemesiz formlarıyla mütevazılığı vurgulamaktadır.

Ahşap korkuluklarla ayrılan bölümde, ehale giden basamakların hemen önünde, amudun iki yanında ayrıca birer masa daha yer almaktadır. Bunlar, daha küçük boyutlu ve yine aynı açık sarı renkli örtü ile örtülmüştür. Bu bölümde sütun görünümlü ayaklar, ikili gruplar halinde yapının taşıyıcılarının bir bölümü olarak iç mekanın güney tarafında yer alırlar. Ayaklar, koyu renkli olup, yoğun bitkisel bezemeli başlıklara sahiptir.

Siyonizm lideri ve yazar İsrail Cohen 1932 yılında bu kenesayı ziyaret ettikten sonra yapı hakkında bilgi vermiş ve kenesanın günümüze benzeyen bir bezeme programına ve düzenine sahip olduğunu anlatmıştır:

Yarı-Mağribi üslubu tasarıma sahip olan yapı, On Emir sözcüklerini içeren bir demir çemberi ile örtülü bir kubbe ile taçlandırılmıştır. İç mekan genel olarak Trakai'deki sinagoga benziyor fakat ondan daha süslüdür. Ark'ın (Ehal) önüne Doğu tasarımının zengin halılar bulunuyor. Ehal bakacak şekilde çevrilmiş kanturun okuma masası yer alıyor, onun her iki tarafında rahat bir koltuk, biri kanton için, diğeri, biraz daha süslü olan, hazan içindir. Bunun dışında kadınlar için kolayca duyulabilen fakat kolayca görülemeyen bir galeri vardır.⁹⁴

Günümüzde kenesanın iç mekan düzeni değiştirilmemiş olmasıyla birlikte sadece hazan ve kanturun koltukların kaldırılması görülmektedir.

Pencere açıklıkları, ibadet mekanının beyaz sade bir görünüme sahip olan duvar yüzeylerine hareketli bir görünüm kazandırmıştır (Resim 4.42).

Resim 4.42: Vilnius Kenesası, pencere görünüşü. (Kaynak: KPDb)

⁹⁴ Kizilov, M. a.g.e. (s.175).

Üst üste yerleştirilmiş 6'er adet dairesel çerçeve, pencerelerin görünümünü hareketlendirilmiştir. İçte ahşap çerçeveli pencerelerin bu kompozisyonu dışta aynı şekilde tekrarlanmaktadır. İnce ve yüksek pencere açıklıkları, üstteki son daire formu çerçevenin etrafını saran at nalı formu kemerlerle son bulmaktadır. Bu ikili pencerelerin üzerinde, ortada yuvarlak tepe penceresi yer almaktadır. İçteki çerçevelerin kahverengi tonları, ehal ve onun yanlarında yer alan sütüncelerin renkleriyle uyum sağlamıştır. İbadet mekanının duvar yüzeylerinde, pencerelerin hemen altında dolanan geometrik bordür, ritmik düzenlemeli bezemeye sahiptir. Zeminden 2,5 metre yükseklikte dolanan bordürde, yeşil zemin üzerine kırmızı ve beyaz renkler seçilmiştir. Bordür üzerinde belirli aralıklarla yerleştirilen ikili şamdan biçiminde aplikler yerleştirilmiştir.

Pencerelerin alt hizasına kadar yükselen niş ehal, 51 cm. yükseklikteki bir platform üstünde yer almakta olup, üç bölüm olarak tasarlanmıştır (Resim 4.43).

Resim 4.43: Vilnius Kenesası, ehal görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Ehalin toplam yüksekliği 3.31 cm, eni ise 2.48 cm olup, ahşap malzeme ile üretilmiştir. Dışa taşkın ehalin kenar kısımları, iki yanda simetrik olarak yer alan dikey dikdörtgen kartuşlarla kaplanmış ve yüzeyi, profillerle hareketlendirilmiş platform üstünde yerleştirilmiştir. Her iki yanda yer alan düşey dikdörtgen kartuşların üzeri, altın renkli,

köşeleri düğümlü dikdörtgen bantlarla çevrenmiştir. Platformun üzerinde, her iki yanda simetrik olarak yer alan baldaken formundaki ögeler, ehalin genel görünümüne zarafet katan önemli plastik unsurlardır. Dikdörtgen alınlıklı, sivri kemerli baldaken form, dört adet çok ince ve zarif sütünce tarafından taşınmaktadır. Alınlığın yüzeyi, ahşaba uyumlu altın renkli düz bantlarla çevrenmiştir. Alınlığın içinden aşağıya bir kandil sarmaktadır. Baldakenin üstü, dişli bir bordür ve üzerinde geometrik motifli bir tepelikle dört yönden çevrenmiştir. Çevrenen bu bölümün tam ortasında da yeşile çalan alemler yükselmiştir. Bu düzen, simetrik olarak her iki tarafta tekrarlanmıştır. Ehalin en önemli ve vurgulu kısmı olan orta bölüm, 51 cm yüksekliğindeki platformun üzerinde yükselir. Platformun tam önüne sarı kumaşla örtülü bir dolap, ortalanarak yerleştirilmiştir. Ehalin bu orta kısmı, bütün olarak bakıldığında, baldakenle aynı yükseklikte ince sütunceler tarafından taşınan, sivri kemerli, dikdörtgen alınlıklı, mimari bir form niteliğindedir. Bu formda ilk dikkati çeken şey ise, ortada yer alan ince, uzun, mermer levhadır. Ahşabın üzerinde mermer kullanımı tezat olmakla birlikte, bu, vurguyu artıran bir durumdur. Bu mermer levha, alttan başlayarak sivri kemerin üst hizasına kadar uzamakta ve üzerinde Karayca dualar yer almaktadır. Sivri kemerli dörtgen alınlık, tek başına ehalin üçüncü katını oluşturur ve altın renkli bir bantla çevrenmiştir. Bu bant, hem sivri kemeri hem de alınlığı vurgular niteliktedir. Alınlığın bant içinde kalan kısmı, bitkisel motiflerle bezenmiştir. Alınlığın hemen üstünde ise, kale mimarisinde gördüğümüz dendan benzeri geometrik çıkıntılar, dört yönden alınlığı sarmıştır. Buradakiler, baldakenin üstünü çevreleyenlerden farklıdır. Hem merkezde hem de kenarlarda görülen bu hareketlilik, ehale gösterişli bir hava katmaktadır.

Duvardan üst örtüye geçişte, farklı biçimlenmeler ile oluşan kademeli kornişler, çeşitli desen ve renkler ile bezenmiştir. Bu bölümde yer alan ışıklar kenesanın görkemli görünüme katkı sağlamaktadır. İç mekandaki kornişlerin pahlı yüzeyleri, alt ve üstlerde yatay bordürlerle sınırlanmış olup, kalın düşey bantlarla kesilmiştir. Bu bantların ve bordürlerin üzerinde geometrik bezemeler yer alır (Resim 4.44)

Ana ibadet mekanında bulunan girintili bölümün aynalı tonoz görünümüne sahiptir. Kenar kısımdaki yan yüzlerin her birinin ortasında, 8 kollu yıldız motifi görülmektedir. Bu tavan girintisinde bütün yüzeyleri etrafı altın renkli bordürlerle çerçevenmiştir. Ortada bulunan kare formu tavan yüzeyinin göbeğinde ise 12 kollu yıldız motifi yer almakta, ortasından da bir avize sarmaktadır (Resim 4.45).

Resim 4.44: Vilnius Kenesası, tavan görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Resim 4.45: Vilnius Kenesası, tavan yüzeyinin göbeği görünüşü. (Kaynak: KPDb)

Dış mekan süsleme özellikleri

Kenesanın beden duvarları, ana giriş kapısının her iki yanında ve cepheden dışa taşkın orta bölümde, dikdörtgen kesitli bezeme amaçlı plastrlarla belirlenmiştir (Resim 4.34). Yapının dış mekanında birçok üslubun etkilerini görmemiz mümkündür. Cephelerde yer alan plastrların üstlerinde görülen yukarıya doğru daralan üçgenlerden oluşan motifini, Art Deco'nun erken izleri olarak yorumlayabilmek mümkündür. Cepheyi düşey olarak bölen bu plastrların üzeri, kazıma tekniğinde dörtlü paralel çizgilerle yatay olarak bölünmüştür. Cephede pencere ve plastrlarla oluşturulan düşey hareketlilik bu yatay çizgilerle dengelenmiştir. Ortadaki dışa taşkın bölümde altta giriş kapısı, üstünde at nalı formlu kemere sahip pencere ve üçlü üst kat pencere grubu, tepesinde sivri kemerle biten kalın bir silme içine alınmıştır.

Kenesa yapısına kuzey duvarını ortalayan ve ehal aksı üzerinde konumlanan ana giriş kapısından girilmektedir (Resim 4.46).

Resim 4.46: Vilnius Kenesas, giriş kapısı görünüşü (Kaynak: KPDb)

Çift kanatlı ahşap giriş kapısı, dikdörtgen açıklıdır ve yukarıdan aşağıya daralmaktadır. İki kanat arasındaki orta dikme iyon başlıklı sütun görünümde son bulmaktadır. Kanatlar altlı üstlü ikişer bölüme ayırmıştır. Altta kare çerçeve içerisinde sekiz kollu yıldız motifinden oluşan geometrik bezeme yer alır. Etrafı ise, geometrik bordürle çevrelenmiştir. Üstteki dikdörtgen bölümleri ise yine aynı geometrik bordür içerisinde üstte sekiz kollu yıldızın yer aldığı geometrik bir şekil bulunmaktadır. Kapı kanatların en üst kısımlarında, kenesanın giriş cephesinin üzerindeki tepeliğe benzer bir motif yer alır. Kapı kanatları üzerinde yer alan bütün bu bezeme kompozisyonu, çatma tekniğinde düzenlenmiştir.

Giriş kapısının hemen yukarısında gül pencereye benzer bir tepe penceresi, at nalı formu bir kemerle kavranmıştır (Resim 4.47). Pencere içinde, on kollu yıldız motifi, sekiz kolu görülül biçimde yerleştirilmiştir. Bu yıldız motifli geometrik bezemenin oluşturduğu çerçeve, ahşaptandır. Kemer üzerindeki dörtlü çizgilerle oluşturulan bezeme, binanın genel görünümüne hareketlilik katan plastrların üzerindikilerle benzerdir.

Resim 4.47: Vilnius Kenesası, tepe penceresi görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Kapı üzerinde ikinci kattaki üçlü pencere açıklıklarının düzeni, ortadaki taşkın bölümde yer alan pencerelerin düzenine benzemektedir (Resim 4.48). İkinci katta yer alan pencere açıklıklarını, yine at nalı formlu kemerlere sahip olup, düşey sövelerle birlikte koyu renkli mermerden yapılmıştır. Pencereleri birbirinden ayıran içteki iki söve, dor başlıklı birer sütüncü üzerinde kabartma yıldız motifleriyle süslüdür. Bu yıldızların yine 8 kollu olması dikkat çekmektedir. Pencere içleri, üst üste dört adet dairelerin yerleştiği ahşap çerçevelere sahiptirler. Koyu gri renkli pencere sövelerinin üstü, açık sarı renkli stilize lotus çiçeği motifleriyle kabartma olarak süslenmiştir. Bu bölüm, sivri kemer formundaki kalın silmenin hemen altında yer alır. Pencere damlalığında düşey söveleri denk gelecek bir şekilde mızrak ucuna benzer Art deco motifleri yerleştirilmiştir. Üçlü pencere grubundaki söveler, koyu renkli mermer malzeme kullanılarak açık renkli cephe yüzeyleriyle kontrast oluşturmuş, böylece pencereler görsel olarak vurgulanmıştır. Bu malzeme, cephelerdeki bütün pencere sövelerinde tekrarlanmıştır.

Resim 4.48: Vilnius Kenesası, kapı üzerinde ikinci kattaki pencere açıklıklarının düzeni
(Kaynak: KPDb)

Kuzey cephede öne doğru çıkıntı yapan orta bölümün iki yanında yer alan bölümler, simetrik bir düzenlemeyle karşımıza çıkmaktadır. Altta pembe renkli dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış geometrik sarı renkli bir kabartma yer alır (resim 4.49). Stilize insan bedenine benzer bu motiflerin üzerinde üçlü şerit halinde kabartmalar yer alır. Bu düşey şeritlerin üst bitimleri, ortadakinin sekiz kollu yıldız kabartması,

yanlardakinde ise altıgenler şeklindedir. Kenardaki sütüncelerin düzenlemesi ise, Süleyman Tapınağı'ndaki iki sütunun benzeri olarak yorumlanabilir.

Üst kat pencereleri, ortadaki taşkın bölümde yer alan pencereler ile benzer bir düzene sahiptir (Resim 4.50). İkili pencerelerin içleri burada da dört tane üst üste yerleştirilmiş ahşap daire ile hareketlendirilmiştir. At nalı formlu kemerler ve ortadaki düşey söve, yine koyu renkli mermerdendir. Çift pencere açıklığı kompozisyonu burada "On Emir"i simgeleyen panoları hatırlatmaktadır. Kenesaların hem iç hem de dış mekanının dekorasyonunda "On Emir"i simgeleyen panoların motifi, dolaylı olarak genelde ikili pencere açıklıkları şeklinde yansıtılmıştır. Bu tür pencereler ahşap yapılarda yaygın olarak kullanılmış, tuğla yapılarda ise merkezi dış pencerelerde ve iç mekanda bulunan süs kemerlerinin altındaki nişlerde vurgulanmıştır.⁹⁵ "On Emir"i simgeleyen panoların görünümünü anımsattığından dolayı, yapının hem süsleme detaylarında, hem de sembolik anlamlarında dikkat çekici olduğu görülmektedir.

Resim 4.49: Vilnius Kenesası, kuzey cephedeki kabartma görünüşü. (Kaynak: KPDb)

⁹⁵ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.259).

Resim 4.50: Vilnius Kenesası, üst kat penceresi görünüşü (Kaynak: KPDb)

İki kat halinde tasarlanmış olan kuzey yönündeki bölüm, silme, alçı işçiliği ve kademelerle hareketlendirilmiş olan cepheden öne doğru hafif bir şekilde taşmış olup cephenin kenarları, plastrlarla belirtilmiştir (Resim 4.51). Yapının batı cephesinde bulunan ikinci giriş kapısı, tek kanatlı olup ana giriş kapısına benzer bir şekilde süslenmiştir. Bu giriş kapısına dışarıdan bir basamakla ulaşılmaktadır. Kapının hemen üzerinde yer alan tek pencere, ön cephedeki pencerelerle aynı form ve özelliğe sahiptir. Ancak burada pencere sövesiz bırakılarak sadece at nalı formlu kemer yine koyu gri mermer kullanılarak vurgulanmıştır. Pencere açıklıklarının konstrüksiyonları, daire formundaki ahşap detaylarla hareketlendirilmiştir. İkinci kattaki pencere açıklığı, yine yapının ön cephesinin yan taraflarında görülen kompozisyon ile aynıdır. “On Emir”i simgeleyen panoların motifi, bu pencere açıklıklarında net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Cephenin kalan kısmında, görkemli cephelerde düşey hareketliliği sağlayan plastrlarla, dışa doğru bir çıkıntı oluşturulmuştur. Kaide üzerinde yükselen yapıda, zeminin bir metre yukarısından başlayan plastrların kullanımı, pencerelerle birlikte yapının cephe düzenine ritmik bir hareketlilik getirmiştir.

Cephenin büyük bir kısmını kapsayan 3 adet büyük pencere gruplarının kompozisyonları, altta ikişer dar ve yüksek pencere, üstte ortada ise yuvarlak formlu birer pencereden oluşturulmuştur. İkili pencere açıklıklarının içlerinde yer alan ahşap çerçeveler, bu sefer üst üste sıralanmış 6 adet ahşap daire formundan oluşmaktadır. Pencere, at nalı formunda kemerlere sahiptir. Düşey söveler, ön cephelerdekilerle aynı özellik ve forma sahiptirler. Dor nizamlı başlıklara sahip sütünce görünümdeki sövelerin üst bitimlerinde yine 8 kollu yıldız formundan oluşan kabartmalara sahiptir. Bu üçlü pencere grubunu dıştan kavrayan gotik etkili sivri kemer formunun ön yüzeyi yarım dairelerin yan yana dizimiyle oluşan geometrik kabartma ile çevrelenmiştir. Bu sivri kemerlerin üzerindeki alan, alçı kabartma, birbirini dik kesen hatların oluşturduğu karelerdir. Ön cephenin düzenini tekrarlayan yapının yan cephelerin üst bitimini yine aynı özellikte bir korniş çevreler.

Resim 4.51: Vilnius Kenesası, batı cephe görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Yapının güney cephesi, apsis benzeri çıkıntısıyla ile son bulmaktadır (Resim 4.52). Güneyde, apsisin yanlarında simetrik birer pencere yer alır. Pahlı köşe yüzeylerinde bulunan simetrik ince uzun pencere açıklıkları, diğerleriyle aynı karakterdelerdir.

Diğer cephelerde görülen yatay çizgiler, apsiste de devam eder. Büyük bir üçgen alınlık, poligonal cephenin en güneydeki noktasını taçlandırmıştır.

Resim 4.52: Vilnius Kenesası, apsis benzeri çıkıntısı görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

İkinci katta, yatay silmelerle vurgulanan çatı boyunca uzanan geometrik süslemeli kornişler, binanın genel görünümüne canlılık kattığı gibi duvar yüzeylerine de görkemli bir hava vermiştir (Resim 4.51). Yapının üst bitiminde dolaşan korniş, orta ve yan bölümlerde geometrik figürler ile hareketlendirilmiştir. Bu kornişte yatay silmeler arasına yerleştirilmiş geometrik Art Deco üslubuna sahip olan detaylar ve tepelikte, kale mimarisinde gördüğümüz dendan benzeri geometrik çıkıntılar, dış mekana zenginlik veren elemanlardır.

Galvaniz kaplama çatının üstünde büyük gri bir kubbe yer almaktadır (Resim 4.34). Çinko panellerle kaplı soğan formundaki kubbe, Karay armasına sahip metal bir alem ile son bulur. Ayrıca, kubbenin iki yanında ve cephenin iki ucundaki köşelerde, yine soğan formunda küçük kubbecikler giriş cephesini dendan şeklindeki parapetlerle taçlandırmaktadırlar. Dilimli soğan kubbenin etek kısmında belirli aralıklarla yerleştirilmiş Davud Yıldızı yer alır. Ancak dışarıdan bunlar gözükmemektedir.

Vilnius'taki ibadet yeri, bir çit ile çevirili bahçenin içinde yer almaktadır. Ajur metal çit, açık sarı renkte olup baklava deseninden oluşmaktadır. Çit panoların arasında konmuş parmaklıkların ortalarında yıldız motifler, yukarıya ise geometrik öğeler seçilerek, kenesayı çevreleyen çit hareketlendirilmiştir.

4.3.3. Panevezys Kenesası

Yapının Adı: Panevezys Kenesası

İnceleme Yılı: 2017

Resim No: 4.53 – 4.56

Mimarı: Bilinmemektedir

Yeri: Litvanya'da, Panevezys şehrinde şimdiki ismiyle Ramygalos sokağında bulunmaktadır

İnşa Tarihi: 18./19.yüzyıl – 1970

Malzeme Kullanımı: Yapıda inşa malzemesi olarak taş, tuğla ve ahşap kullanılmıştır.

Genel tanımı ve tarihçesi

Karay topluluğun büyük bir kısmı 20.yy.'a kadar Litvanya'nın kuzeyinde yer alan Panevezys şehrinde yaşamıştır. Karayların vergi istatistiğine bakıldığında, 1658 yılından beri Naujamiestis'te (Panevezys'in ilçesi) yaşayan bu topluluğun nüfusunun oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu bilgi, Karayların Naujamiestis'te yaşadıklarını gösteren en önemli kaynaklardan biri olarak bilinmektedir. 17.yüzyıldan önce Karayların Panevezys'e yerleşmiş olduklarına dair herhangi başka kaynak bulunmamaktadır.⁹⁶

1931 yılında fotoğrafı çekilmiş olan kenesa, Sodu sokağında (şimdiki ismiyle Ramygalos sokağında) yer alıp tamamen ahşap malzemeden yapılmıştır (Resim 4.53). Günümüze ulaşmış tek fotoğrafta, ahşap binanın kareye yakın plan şemasına sahip olduğu algılanabilmektedir. Oldukça yüksek ahşap çit ile çevrilmiş ve ahşap malzemeden yapılmış kenesanın ön cephesinin ortasında yer alan giriş kapısının dışında herhangi bir detay görülmemektedir. Giriş kapısı, tek kanatlı ve dikdörtgen

⁹⁶ Troskovaitė, D. Periferinės karaimų bendruomenės. Centro ir periferijos įtakos pasidalijimas xvii–xviii amžiais, *Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos visuomenės tradicijoje: toliau ir karaimai Sempozyumu* (13–15 Eylül 2007), (37 – 45) Vilnius Üniversitesi, Vilnius 2008, s. 40.

açıklıklıdır. Fotoğrafta görülebilen batı cephesinin yukarısında üç adet pencere açıklığı yer almıştır. Yapı, dört yönde eğimli kırma çatı ile örtülüdür.

Resim 4.53: 1931 yılında Panevezys Kenesası. (Anonim. Kaynak: Pikelyte, Z. (2010). Miestas ir laiko zenklai 1918- 1940 metu Panevezio fotografijoje. Panevėžio praeities: kultūros paveldas, s.40.)

1938 – 1939 yılları arasında meydana gelen yenileme sonrası çekilen fotoğrafta görüldüğü gibi, eski ahşap binanın yerini, eskisine göre daha geniş ve yüksek olan, kâgir bir yapıya bırakmıştır (Resim 4.54). Uzunlamasına dikdörtgen plan şemasına sahip Panevezys Kenesası'nın, kuzey ve güney cepheleri dar, doğu ve batı cepheleri ise geniştir. Yapının giriş cephesinde, öne doğru çıkma yapan orta bölüm ve simetrik yan bölümler olmak üzere üç dikey kısımdan oluşur. Yapıya giriş, dışa taşkın Kuzey cephesinin orta bölümde, ehal aksı üzerinde plastrların arasına yuvarlak kemerli bir silme içine alınmış alt katta ana giriş kapısı yer almaktadır. Çift kanatlı ahşap kapı, dikdörtgen açıklıklıdır. Giriş kapısının hemen yukarısında yarım daire formu bir tepe penceresi yer almaktadır. Dışa taşkın bölümün yan kısımlarında birer adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Uzun ince yuvarlak kemerli pencere, kahverengi siyah bir çerçeve içine alınmış olup dışa taşkın bölümün yan taraflarında tek öge olarak yer almıştır. Kenesanın doğu cephesi, batı cephesinin simetriğidir. Bu cephelerde 4'er adet pencere açıklığı düşey sade plastırların aralarına eşit mesafede yerleştirilmiştir. Büyük pencere açıklıkları, iki kat boyunca yükselen pencere gruplarında, at nalı formunda kemerlere sahiptir. Dikdörtgen açıklıklı pencerelerin üzerinde tepe pencereler yer alır.

Bu pencereler cephede iki kat boyunca düşey bir etki oluşturmakta ve cephenin büyük bir kısmını kapsamaktadır. Dışa taşkın orta bölüm ve yapının beden duvarları da dikdörtgen kesitli plastrlarla çevrelenmiştir. Yapı dıştan dört yönde eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Ayrıca dışa taşkın giriş holünün üzeri de onu kapatan ek bir profilli kırma çatı ile kaplıdır.

Resim 4.54: 1939 yılında Panevezys Kenesas. (L. Greiser. Kaynak: Pikelyte, Z. (2010).

Miestas ir laiko zenklai 1918- 1940 metu Panevezio fotografijoje. Panevėžio praeities: kultūros paveldas, s.40.)

Kenesa, yenileme sonrası etrafında yaşayan Karay topluluğun merkezi olmasına rağmen, topluluk nüfusunda meydana gelen azalma ve ilerleyen yıllarda yok olma eşiğine gelmesi sebebiyle uzun süre hizmet verememiştir. 1952 yılında şehir belediyesi tarafından alınan kararla kullanılmayan ibadet yeri kapatılmış ve yerini şehir kütüphanesine bırakmıştır. 1970 yılında ise kenesanın bulunduğu sokağa apartman inşa edilmesi amacı ile tamamen yıkılmıştır (Resim 4.55). Söz konusu sokağa 1955 yılında ibadet yerini anma amaçlı büyükçe bir taş yerleştirilmiştir (Resim 4.56).⁹⁷

⁹⁷ Pikelyte, Z. (2010). *Miestas ir laiko zenklai 1918- 1940 metu Panevezio fotografijoje. Iš Panevėžio praeities: kultūros paveldas*, (s.40), Panevėžys.

Resim 4.55: Panevezys Kenesası yer aldığı günümüzdeki sokak görünüşü (Kaynak: Google Maps).

Resim 4.56: Panevezys Kenesası anma taşı görünüşü (Aurimas Sebeckis)

4.3.4. Moluvenai Kenesası

Yapının Adı: Moluvenai Kenesası

İnceleme Yılı: 2017

Resim No:

Mimarı: Bilinmemektedir

Yeri: Litvanya’da, Moluvenu köyünde bulunmaktadır.

İnşa Tarihi: 19.yüzyıl sonu

Malzeme Kullanımı: Yapıda inşa malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır.

Genel tanımı ve tarihçesi

Günümüzde kapalı olan Moluvenai Kenesası’nın 19.yüzyılın sonunda inşa edildiği bilinmektedir. Karay nüfusun azalmasıyla beraber 20. Yüzyılda yapının ziyaretçisi oldukça azalmıştır.⁹⁸ Trakai şehrinin dışında bulunan ibadete kapalı kenesanın kullanılmaması sonucu tahrip olmuştur (Resim 4.57). Günümüze harap durumda gelen yapının kapı ve pencere açıklıkları tuğlalarla örülerek kapatılmıştır. Bakımsız kalan kenesanın duvarlarında bitkilenme ve oyuklar meydana gelmiştir. Binanın etrafında başka yapılar olmaması ve soğuk hava şartları sonucunda tüm cephe duvarlarının harcında erimeler, kayıplar görülmektedir. Duvar yüzeylerinde parçalanmalar, çatlaklıklar söz konusudur. Duvar konstrüksiyonlarında bulunan metal parçalar korozyona uğramıştır.

Dikdörtgen plan şemasına sahip yapı, iki katlı olmak üzere, iki tane giriş kapısına sahiptir. Biri alt katta olup, yapının ikinci katına dışardan giriş de mevcuttur (Resim 4.58). Kapı ve pencere açıklıkları diğerleri gibi tuğlalarla örülerek kapatılmıştır. Bu kapatılmış kapıya giden merdiven konstrüksiyonu, ahşaptan yapılmış olduğundan dolayı günümüze kadar gelememiştir. Fakat bu yapı muhtemelen diğer kenesalar gibi, alt katta giriş holünden ve ana ibadet mekânından, ikinci katta ise kadınlar bölümünden oluşmak üzere aynı iç düzenlemeye sahiptir. Bu görünüşü, yapının ikinci katta bulunan ek bir giriş kapısının olması desteklemektedir. Yapının oldukça küçük olması sebebiyle galeri katına giriş, dışardan sağlanmış olabilir. Bunun dışında, üst katın

⁹⁸ <http://lietuvosdiena.lrytas.lt/aktualijos/keliautojus-sveikina-karaimu-maldos-namai.htm> Erişim tarihi 08.07.2018

duvar yüzeylerinde simetrik yerleştirilmiş üçer adet pencere boşluğu yer almıştır. Kenesanın bütün girişler ve pencere açıklıkları kapalı olduğundan dolayı içerisini görmek mümkün değildir. Yapı dışta dört yönde eğimli kırma çatıyla örtülüdür.

Resim 4.57: Moluvenai Kenesası'nın görünüşü
(Kaynak:<http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?p=760143>).

Resim 4.58: Galeri katına giriş görünüşü (Kaynak:
<https://s1.15min.lt/images/photos/2018/02/21/original/moluvenu-karaimu-kenesa-5a8dca44120d1.jpg>).

Resim 4.59: Moluvenai Kenesasası'nın ana giriş kapısı görünüşü (Kaynak: <https://s2.15min.lt/images/photos/2018/02/21/original/moluvonu-karaimu-kenesa-5a8dca985d59c.jpg>).

4.4. Türkiye'deki kenesalar

İstanbul Karayları, tarihleri boyunca yerleştikleri bölgelerde kendilerine has ibadethaneler kurmuşlardır. Bunlar Edirnekapı, Eminönü, Bahçekapı, Galata ve Hasköy'de bulunan ibadethanelerdir. Bugün Hasköy'deki ibadethane dışında tamamen yok olan Eminönü-Bahçekapı ve Galata'daki ibadethaneler hakkında elimizde kısa bilgiler mevcuttur.⁹⁹

Eminönü-Bahçekapı Kenesasası, 10.yy'da inşa edilmiş olup, İstanbul'daki en eski Karay ibadethanesi olarak bilinmektedir. Eminönü'nden Sirkeci'ye giderken Arpacılar Caddesi'nde, Nimet Abla Piyango Bayisi ile Arpacılar Mescidi arasında olduğu bilinen kenesa, 1592 yılına kadar faaliyetini sürdürmüştür.¹⁰⁰

Galata'daki kenesa 12.yy'da, bugünkü Necatibey Caddesi ile Karaköy Caddesi'nin birleştiği yerde, muhtemelen Selamet Büfesi'ni içine alan alanda yer almıştır. Bu kenesaya yakın son kalıntı, Kemankeş Kasap Çıkmazı Numara 2'deki yapıydı. Burası, Karaköy Meydanı'nın 1956'da istimlak edilmesine kadar, İstanbul Karay Cemaati

⁹⁹ Levi, B. a.g.e. (s.54).

¹⁰⁰ Levi, B. a.g.e. (s.54).

Mütevelli Heyeti'nin toplantı ve idare merkezi olarak kullanılmaktaydı. 1956'daki bu yıkım Karaköy'de Karayların son izlerinin silinmesine neden olmuştur.¹⁰¹

Karay Seyyah Benjamin Bahar Elie Yerusalmi'nin 1685 yılında gerçekleşmiş İstanbul ziyareti esnasında 17. yüzyılda İstanbul'da iki tane Karay kenesasının varlığından bahsedilmiştir. Seyyah'a göre, Hasköy'de bulunan kenesalardan biri Kırım Karaylarına ait, diğeri Kosdina veya Konstandina adını taşıyan kenesa ise Bizans menşeli Karaylar tarafından kullanılmıştır.¹⁰²

4.4.1. Hasköy Kenesas

Yapının Adı: Hasköy “Kenesası, başka isimle Kal Ha Kadoş Be Kuşta Bene Mikra” Kenesas

İnceleme Yılı: 2017

Plan No: 8

Resim No: 4.60 – 4.88

Mimar: Bilinmemektedir

Yeri: İstanbul'da, Hasköy Karay Mahallesi'nde, Aziz Sokağı ile Mahlül Sokağı'nın kesiştikleri köşededir.

İnşa Tarihi: İnşa tarihi tam olarak bilinmemektedir.

Malzeme Kullanımı: Yapıda inşa malzemesi olarak tuğla ve ahşap kullanılmıştır.

Tarihçesi ve genel tanımı

İstanbul'da 11. – 15. yüzyıllar arasında yedi kenesa mevcutken, bugün sadece Kal ha Kadoş be Kuşta Bene Mikra isimli kenesa ayakta kalmıştır. İnşa tarihi kesin bilinmemekle beraber ilk onarım tarihinin 1536 yılında gerçekleştiği bilinmektedir. Bu tarihte ibadethanenin tamamı yenilenmiştir.¹⁰³ Yapı özellikle 1729'da Hasköy'ün geçirdiği yangınlardan etkilenmiş olmalıdır. Kırım Karaylarının maddi yardımları ile tekrar inşa ettirilen kenesa, 1774 tarihinde bir yangın daha geçirmiştir. 1776 yılında I. Abdülhamid'in izni ile yeniden inşasına başlanmış, Kırım ve Mısır'daki Karayların

¹⁰¹ Levi, B. a.g.e. (s.54).

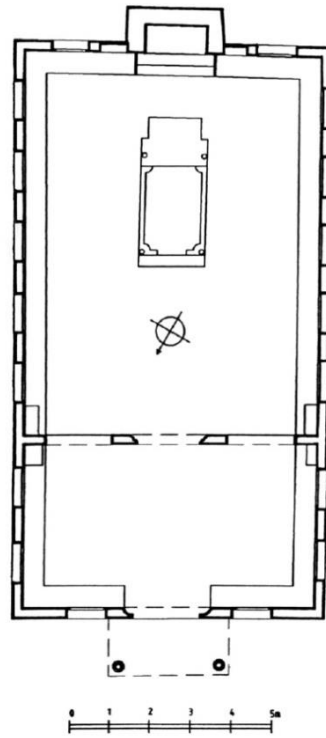
¹⁰² Süleymanov, S. (2011) a.g.e. (s. 26)

¹⁰³ Levi, B. a.g.e. (s. 55)

yardımları ile 1780’de inşası bitirilmiştir. 1842’de Sultan Abdülmecid’in izni ile büyük bir onarım geçirmiştir. 17 Mayıs 1918 tarihindeki Hasköy yangınında bir zarar görmemiştir, ancak Karay cemaatinin azalması nedeniyle gittikçe ıssızlaşmıştır. Hasköy Kenesas, Karay mezhebinin ibadetlerini gerçekleştirdikleri bir mekân olmakla birlikte; Karayların nikâh törenlerinin de düzenlendiği bir yapıdır.¹⁰⁴ Bunun yanı sıra yapı, günümüzde sadece bayramlarda ve özel günlerde ibadete açılmaktadır.¹⁰⁵

İç mekan mimari özellikleri

Hasköy Kenesas, kuzey ve güney cepheleri dar, doğu ve batı cepheleri ise geniş olmak üzere uzunlamasına dikdörtgen planlıdır (Plan 4.8). Yapı, giriş holü, holün üstünde yer alan galeri katı ve giriş katındaki ana ibadet mekânı olmak üzere üç ana bölümden meydana gelmiştir.

Plan 4.8: Hasköy Kenesas 1. Kat Planı (Anonim)

¹⁰⁴ Ayberk, B. (2018). *İstanbulu Musevi Türkler Karaylar ve Hasköy Karay Kenesas, İçmimar*, (s.74). http://www.academia.edu/30540940/%C4%B0stanbulu_Musevi_T%C3%BCrkler_Karaylar_ve_Hask%C3%B6y_Karay_Kenesas%C4%B1 Erişim tarihi: 01.11.2018

¹⁰⁵ Göncüoğlu, S. F. (2003) a.g.e. (s.146).

Yapıya giriş, kuzeyde yer alan ahşap bir kapı ile sağlanır. Girişte bazı kiliselerdeki iç nartekse karşılık gelen, 4x8 m. ölçülerinde, enine dikdörtgen bir hol karşılar (Resim 4.60). Bu holde, Hasköy Kenesası'nda genelde yas tutanlar oturmaktadır.¹⁰⁶

Resim 4.60: Hasköy Kenesası. Giriş holünün içten görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Hol ile aynı aks üzerinde bulunan ana ibadet mekanına, 3 dikdörtgen açıklıktan girilmektedir (Resim 4.61). Bu orta aks, kuzeyde kapıyla, güneyde ise ehal ve önündeki teva ile vurgulanmıştır.

Kadınlara ait galeri katını, İstanbul Karayları “Yinekona” adlandırmıştır.¹⁰⁷ Bu bölüme giriş, avluya giriş kapısından girdiğinde sola doğru geçidi sağlayan bir bağlantı ile dışarıdan ulaşılmaktadır (Resim 4.62). Galeri katına dışarıdan sağlanmış girişi, Rum Ortodoks kiliselerinde de görülebilmektedir.¹⁰⁸ Giriş holünün üstünde yer alan bu bölüm, cephe duvarı boyunca uzanır ve ikinci katın tamamını kapsar (Resim 4.63).

¹⁰⁶ Levi, B. a.g.e. (s. 69)

¹⁰⁷ Levi, B. a.g.e. (s.56).

¹⁰⁸ Türkoğlu, I. (2001). Antik Çağdan günümüze Türkiye’de sinagog mimarisi. (Yüksek Lisans tezi), (s. 117), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Resim 4.61: Hasköy Kenesası. Ana ibadet mekânından giriş holüne görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.62: Hasköy Kenesası. Galeri katı giriş kapısı (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.63: Hasköy Kenesas1. Galeri katı içten Görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Kenesanın doğu cephesinde galeri katına açılan yapıya giriş, güvenlik kaygısına bağlı olarak iki kademeli olarak yapılmıştır. Çift kanatlı dış ve tek kanatlı iç kapı, dikdörtgen açıklıklıdır. İçteki kapı tamamen masif ahşaptan yapılmış olup, tek kanatlıdır. Yatay demir perçinlerle güçlendirilmiş korunaklı bir görünüme sahiptir (Resim 4.64). Galeri katı, ahşap zeminidir. Üç tarafı duvarlarla çevirili galeri katının ehale bakan açık tarafı, 8 metre eninde ve 3 metre yükseklikte olup üç açıklıktan oluşturulmuştur (Resim 4.65). Simetrik olan yan açıklıkları ve ortadaki bölüm, ahşap kafeslerle ayrılmıştır. Yan bölümlerin kenarındaki kısımlar, boydan boya aynı kafeslerle geçilmiştir. Eskiden tamamen ahşap bir kafesle örtülü olan bu bölümün son zamanlarda 1/3 alt kısmı kapalı bırakılarak üstteki kafes kısmı tamamen açılmıştır.¹⁰⁹ Galeri katının her cephesinde ikişer pencere açıklığı yer alır. Pencereleler kare formlu olup, altta açılabilen iki kanat ve üstte yatay bir kayıtle ayrılmış sabit bir bölümden oluşmaktadır. Kadınlar bölümü üç duvarda da yer alan geniş açıklıklı pencerelerden dolayı, oldukça aydınlıktır.

¹⁰⁹Levi, B. a.g.e. (s.56).

Resim 4.64: Hasköy Kenesası. Galeri katı kapı, içten görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.65: Hasköy Kenesası. Galeri katı içten görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Dikdörtgen planlı ana ibadet mekânı, yapı içindeki üç bölümden en büyüğü olup, giriş kapısından ehale doğru uzanmaktadır (Resim 4.66).

Halılarla örtülü mabedin zemininde, ortada, dört sütun arasında iki basamakla çıkılan, yaklaşık 150x80cm ölçülerinde, dikdörtgen formunda, üstü açık, ahşaptan yapılmış “Teva” yer almıştır¹¹⁰. Kutsal kitabın okunduğu Teva ibadet alanının ortasında olup iç mekanın ana bölümünü vurgulayıcı öge olarak yer almıştır.

Resim 4.66: Hasköy Kenesası. Ana ibadet mekan görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Ahşap zeminin doğu, batı ve kuzey cepheleriyle birleştikleri yerde, beden duvarları boyunca konmuş ahşap sıralar bulunmaktadır. Ana mekanın sağ ve sol taraflarında ikişer olmak üzere toplam 4 tane sedir pencere önünde uzanmaktadır (Resim 4.67). Bunlar, mekan içerisinde ek oturma alanları olarak yer almaktadır. Yan cepheleri boyunca yer alan onar adet pencere açıklığı, ikişerli gruplar halinde sıralanmış olup, iki kat boyunca tavana kadar yükselmektedir. Ehalin bulunduğu cephede de beş adet pencere açıklığı yer almıştır. Dikdörtgen ve geniş açıklıklı bu pencereler, altta açılabilen iki kanat ve üstte yatay bir kayıtle ayrılmış sabit bir bölümden oluşmaktadır.

¹¹⁰ Levi, B. a.g.e. (s.72).

Giriş holünde görüldüğü gibi, pencerelerin arasında kitap konulması için yine küçük raflar yerleştirilmiştir. İç mekânın tavanı ahşaptan ve düzdür.

Resim 4.67: Hasköy Kenesas. Sıralar görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Kenesanın en önemli unsuru ehal, güney cephesinde, duvarın ortasında gömülü bir dolap şeklinde olup duvarla bir bütün görünümündedir (Resim 4.68). Bu ibadet mekanı, ehalin dar cephe üzerinde ve tevanın da ortada, ehale yakın konumlandığı geleneksel iç düzenlemeye sahiptir.

Resim 4.68: Hasköy Kenesas. Ehal görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Dış mekân süsleme özellikleri

Kuzey – güney akslı, uzunlamasına dikdörtgen plana sahip Hasköy Kenesası, yol kotunun altında, açık bir avlunun ortasında yer almaktadır (Resim 4.69). Binaya yol kotundaki avlu kapısından girildikten sonra merdivenlerle aşağıya inerek ulaşılan avludan girilmektedir. Bu nedenle avlu kotu yoldan bir kat yüksekliğinde aşağıdadır.

Resim 4.69: Hasköy Kenesası. Avlu görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Yüksek bir bahçe duvarı ile çevrili ibadethane binası iki katlıdır. Beden duvarların alt kısmı, tuğlalardan yapılmış olup kenesayı sararak binanın bir kaide üzerinde olduğu görünümünü kazandırmıştır (Resim 4.70).

Yapının kuzey cephesinde, girişte ve üst katta ikişer adet olmak üzere 4 adet pencere; güney cephesinde, alt katta 2, üst katta 3 olmak üzere 5 pencere bulunmaktadır. Batı

cephesinde alt ve üst katlarda 5'er olmak üzere toplam 10 pencere, doğu cephesinde ise alt katta 5, üst katta 4 olmak üzere toplam 9 adet aynı özellik ve ölçülerde pencere bulunmaktadır. İbadethanenin ön cephesi, kuzey yönündedir. Çatısı ahşap üzerine kiremitle örtülü ahşap bir yapı olan kenesanın cephe mimarisi oldukça sadedir. Çift kanatlı ahşap kapı, dikdörtgen açıklıklı çerçeve içine alınmıştır

Resim 4.70: Hasköy Kenesas, giriş kapısı (Ieva Vasiliauskaite)

Bu cephede, orta aksta bulunan giriş kapısının iki tarafında birer tane, üst katta, alınlığın sağında ve solunda simetrik olarak yerleştirilmiş pencereler yer alır. Bu kapı ve pencere açıklıkları, simetrik bir cephe düzeni oluşturmaktadır (Resim 4.71).

Resim 4.71: Hasköy Kenesası. Ön cephesi görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Kenesaya tek basamakla girilmektedir. Kapı önünde, 125 cm derinliğinde iki sütun üzerine oturtulmuş üçgen alınlıklı bir giriş saçağı bulunmaktadır. Dışa taşkın bu saçağın üçgen alınlıklı örtüsü, iki yanda mermer sütunla taşınmaktadır.¹¹¹ Kenesanın üzeri dört yönde eğimli kırma çatıyla örtülüdür.

Doğu cephesinde “Yinekona” adı verilen kadınlar bölümüne geçiş, avlu giriş kapısından sola doğru açık bir koridorla sağlanmıştır (Resim 4.62). Yapının doğu cephesinde üst kat pencere sırası hizasında yer alan çift kanatlı dış kapı ve tek kanatlı iç kapı olmak üzere iki kademeli girişten bu bölüme geçilmektedir. Yinekona’nın çift kanatlı dış kapısı, ahşap ve camdan yapılı ve dikdörtgen açıklıklıdır.

¹¹¹ Levi, B. a.g.e., (s.65)

Hasköy'deki ibadet yeri, yüksek çevre duvarları ile çevirili avlunun içinde yer almaktadır (Resim 4.69). Oldukça küçük olan avlunun zemini kare, taş levhalarla kaplıdır. Avlu duvarları almalı örgülü, yüksek ve sağlamdır. Çift eğimli ve alaturka kiremitli harpuşa ile son bulur. İbadet mekanını dört yönden çeviren avlu, çok yüksek duvarlarla çevresinden ayrılır ve avlunun zemin kotu, Mezmur 130'da Davud'un "Yer altının engin derinliklerinden sana sesleniyorum, ey Tanrım" sözlerine dayanarak çevrenin kotundan daha düşüktür.¹¹² Avluya giriş, biri doğuya, diğeri kuzeye bakan iki demir kapılardan sağlanmıştır. Doğudaki cephede bulunan kapı, esas giriş kapısıdır (Resim 4.72). Çift kanatlı demir kapı, duvarın orta aksından sola doğru kaydırılarak, dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır.

Resim 4.72: Hasköy Kenesası. Avluya giriş kapısı (Ieva Vasiliauskaite)

Avluya açılan diğer giriş kapısı, dışarıdan geçen yolun yükseltilmesi nedeniyle bugün kullanılmaz hale gelmiştir (Resim 4.73). Bu kapının üzerinde, yuvarlak kemer içinde yerleştirilmiş bir kitabe bulunmaktadır. Yaklaşık 1,40 metre eninde ve 2 metre yüksekliğinde olan kapıya, avludan beş basamakla çıkılmaktadır. Kapı, avlu duvarın

¹¹²Göncüoğlu, S. F. (2003) a.g.e. (s.483).

ortasında, kenesaya giriş kapısıyla aynı aks üzerinde yerleştirilmiş olup, yatay demir perçinlerle güçlendirilmiş korunaklı bir görünüme sahiptir.

Resim 4.73: Hasköy Kenesası. Avluya eski giriş kapısı (Ieva Vasiliauskaite)

Kuzeydeki ve batıdaki duvarlara da gömülü halde yuvarlak kemerli mermer kitabelikler konmuştur. Aynı duvar üzerinde yer alan kitabeliklerin hemen yanında bir çeşme yer almaktadır (Resim 4.74, 4.75).

Avlu, kenesanın uzun cephesi boyunca dar bir bahçe olarak devam etmektedir (Resim 4.76). Bu bölüm, demir bir parmaklıkla sonradan kapatılmıştır. Bu düzeni, avlunun üç tarafında da görmek mümkündür.

Resim 4.74: Hasköy Kenesası. Avlu görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.75: Hasköy Kenesası. Avlunun batı cephesi (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.76: Hasköy Kenesas1. Güney tarafındaki bahçeye giriş (Ieva Vasiliauskaite)

İç mekan süsleme özellikleri

Giriş holünün ahşap tabanı çeşitli yeni halılar ile kaplanmıştır (Resim 4.60). Zemin katta, doğu ve batı beden duvarları boyunca konmuş ahşap sıralar bulunmaktadır. Ayrıca, ana ibadet mekânına doğru bakan her iki tarafta 3'er adet ahşap oturma sedirleri uzanmaktadır. Oturma yerleri, herhangi süsleme unsuru içermemektedir. İçeri girildiğinde, ahşap kaplı duvarların beyaz renkle boyalı olduğundan dolayı, giriş holü oldukça sade görünüme sahip olduğu görülmektedir. Duvarları tamamen süslemesiz ve yalın olmakla birlikte giriş holün her üç cephesinde de ikişer pencere açıklığı yer alır. Pencere açıklıkları, ibadet mekânının beyaz sade bir görünüme sahip olan duvar yüzeylerine yalın bir görünüm katmıştır. Giriş holünde süsleme detayları olmamakla birlikte dikdörtgen pencerelerin arasında sadece dua kitaplar konulması için yine beyaz renkle boyanmış küçük raflar bulunmaktadır. Tavanın genel görünümünde renklerin

uyumu bozulmadan yine beyaz renk seçilmiştir. Giriş holünün tavanı aralıklı olarak yerleştirilen enine ahşap çıtalarla hareketlendirilmiştir. Hol, ana ibadet mekanına üç ahşap açıklıkla bağlanmıştır (Resim 4.61).

Yapının giriş bölümünün üstünde bulunan galeri katına açılan ahşap kapı, dıştan çift (Resim 4.62), içten iki kanatlıdır (Resim 4.64). Bu iki kademeli girişi sağlayan kapı kanatlarının hepsi beyaz renge boyanmış ve ahşaptandır. Kapı kanatlarında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Galeri katının (yinekona) zemini ahşap döşeme olan galeri katı üzerine, günümüze ait kahverengi halı serilmiştir (Resim 4.63). Galeri katında, uzunluğu 140cm, yüksekliği ise 45 cm konmuş ahşap sıralar, yine süslemesiz bırakılmıştır. Üç tarafı duvarlarla çevirili yinekona'nın ehale bakan tarafında bulunan üç açıklık, beyaz renkte ahşap kafes şeklinde korkuluklara sahiptir (Resim 4.65). Bu korkuluklar, yanlardaki açıklıkların bir bölümünde yukarıya doğru yükselerek paravan şekline dönüşmüştür. Bu geniş açıklıklar, ahşap çerçevelerle çevrilidir. Kadınlara ayrılmış olan bu bölümün duvarları tamamen süslemesiz ve yalın olmakla beraber her duvarında ikişer pencere açıklığı içermektedir (Resim 4.63). Ahşap pencerelerde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Kadınlar bölümü üç duvarda da yer alan geniş açıklıklı pencerelerden dolayı, oldukça aydınlıktır. Giriş holünün duvarlarında ve tavanında görülen beyaz rengin yanı sıra, tavadaki çıtalar burada da aynı şekilde tekrarlanır. Genel görünümde yer yer bozulmalar görülmektedir.

Kenesa, yaklaşık 100 m² dikdörtgen bir ibadet mekânına sahiptir. Dikdörtgen planlı ibadet mekânı, yapı içindeki üç bölümden en büyüğü olup, giriş kapısından ehale doğru uzanmaktadır (Plan 4.8). Oldukça aydınlık olan kenesanın içi tamamen halı kaplıdır (Resim 4.66). Ahşap zeminin doğu, batı ve kuzey cephelerinde pencere önlerinde dolanan sedir ve ahşap sıralar, giriş holündeki otuma düzenin devamı şeklindedir. Güney cephesinin yanında bulunan sabit oturma sıralarının hemen önünde, ehale iki yanında, birer küçük masa sonradan buraya konmuştur (Resim 4.77).

İbadet alanının ortasında, ehale yakın bir yerde yer alan teva tamamen ahşap konstrüksiyonlu olup bir basamak üzerinde yükselmektedir (Resim 4.78). Tevanın dört cephesi de geometrik şekilli ajur tekniğinde işlenmiş ahşap korkuluklarla çevrilidir. Köşelerinde birer ahşap direk yükselmekte ve üstte yine işlenmiş ahşap tepeliklerle birbiriyle birleşmektedirler. Tévaya giriş kuzeydendir.

Resim 4.77: Hasköy Kenesası. Ehalin tarafındaki masa görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Tevanın güneye bakan bölümünde görülen Tora'nın okunduğu yer olarak kullandıkları kürsü, ehalin karşısında olup, teva ile bir bütünlük oluşturmaktadır. (Resim 4.79). Öne doğru hafif meyilli, yaklaşık 150x180 cm ölçüsünde ahşap bir yapının üç kenarı yaklaşık 15 cm yüksekliğinde sedef işlemeli antik bir bordürle çevrilmiştir. Her köşesi de gümüşten el işlemeli birer küçük dekoratif çam kozalağı ile son bulunmaktadır. Antik görünümlü ile dikkati çeken bu kürsünün üstü, çok eskiden kalma altın ipliklerle işlenmiş İbranice yazıları bulunan ve şimdi yıpranmış olan antika örtülerle örtülüdür.¹¹³ Sütun görünümde yuvarlak gövdeli ahşap direkler profilli kare tablalarla tepeliğin altında vurgulanmıştır. Sütunların arasında ahşap tepeliğe asılı ikişer adet camdan aydınlatma unsuru yer alır. Tevanın korkuluklarla sütunların birleştiği köşelerde, birer küçük içeriye doğru kavisli ahşap bölümler bulunmaktadır.

¹¹³ Levi, B. a.g.e. (s. 72).

Resim 4.78: Hasköy Kenesası. Teva görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.79: Hasköy Kenesası. Tora'nın okunduğu yer olarak kullandıkları kürsü (Ieva Vasiliauskaite)

Üst pencerelerin alt hizasına kadar yükselen ehal güney cephesinde, duvarın ortasında gömülü bir dolap şeklinde olup duvarla bir bütün görünümündedir (Resim 4.68). Ehal, teva kürsüsünün karşısında, yaklaşık bir buçuk metrelik mesafededir. Ahşap bir kapı ile kapalı olup, önü İbranice yazılı ‘Parochet’ adı verilen altın iplikle, el işleme saten bir örtü ile örtülüdür.¹¹⁴ Örtünün gerisinde iki kanatlı ahşap kapaktan oluşan dolap görünümde ehal, basık kemerli bir formla üstte son bulmaktadır. (Resim 4.80). Kemerin üzerindeki tepelik, barok bir kompozisyonda ve ajurludur. Ortada yer alan oval madalyonun etrafı, üzerinde İbranice “Allah Kaimdir” ibaresi yazılıdır.¹¹⁵ Bu madalyonun etrafı, her iki yana doğru simetrik gelişen bitkisel bir kompozisyonla bezelidir. Kıvrımlı dallarla oluşturulan bu yoğun kompozisyon altın yaldızla boyanmıştır.

Resim 4.80: Hasköy Kenesası. Ehal görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

¹¹⁴ Levi, B. a.g.e. (s. 73).

¹¹⁵ Levi, B. a.g.e. (s. 73).

İki yanda yer alan ikişer plastr arasında, ortada sağır kemerli düzenlemeye sahip kapı yer alır. Bu kapı kanatları üzerinde Dikdörtgen çerçeveler profillerle belirlenmiştir. Ehaldeki düzenlemenin en önemli bölümüdür. Çünkü burada, On Emir Panolar yer almaktadır. Ehalin bu bölümün On Emir Panolar'ın saklama yeri olduğu için, kapı, ancak ibadet sırasında açılmaktadır. Basık kemerli ve ahşap kapaklı ehalin iki yanında duvarda gömülü birer adet düşey ince ve zarif volütlü başlıklara sahip sütun görünümlü plastırlar yer alır (Resim 4.81). Yivli gövdeli ve volütlü başlıkları olan plastırlar, altın renkle boyanmış olup simetrik olarak yerleştirilmiştir. Bu düzenleme, Süleyman Tapınağı'ndaki iki sütunun benzeri olarak yorumlanabilir. Çift sütun motifi, ehalin genel görünümünü daha belirgin kılmıştır. Tepelikten kapıya silmelerden oluşan basık kemerin düzenini tekrarlayan bir bant ile geçilmiştir (Resim 4.82).

Resim 4.81: Hasköy Kenesası. Ehal detayı (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.82: Hasköy Kenesası. Ehal tepeliği görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Altı üstlü geniş açıklıklı pencerelerin yer aldığı duvarlar süslemesiz olarak ve çok az alan kaplamaktadır. (Resim 4.66). Pencerele göre dar bir alanda yer alan bu duvarlar, yeşil renkte boyalıdır. İçte ahşap çerçeveli pencerelerin bu kompozisyonun beyaz tonları, ehal ve onun önünde yer alan teva ile uyum sağlamıştır. Kenesayı aydınlatan alttaki pencerelerin arasına yerleştirilmiş küçük raflar, ibadet mekânının sade bir görünüme sahip olan duvar yüzeylerine biraz daha hareketli bir görünüm kazandırmıştır.

Yapının tüm bezemesi ahşap tavan üzerindeki kalem işidir (Resim 4.83). Üzerinde renkli desenlere yer verilmiştir. Tavanı çevreleyen geometrik şekiller, basılı ve dekoratif görünümündedir. Tavan yanları altın renkli bordürlerle çerçevelenmiş olup, İnce zencireklerin çevrelediği dikdörtgenler içine bitki motifleriyle oluşturulmuş kompozisyonlar tavan süslemesini zenginleştiren diğer unsurlardır dikdörtgen ve kareler içinde işlenmiş yoğun bitkisel bezemelerden oluşturulmuştur. Alçı dolgulu ve üzeri kalem işi bitkisel motiflerle bezenmiş tavandan sarkan değerli ve tarihi kristal avizelerin ve kandillerin bağlantı noktalarında bulunan renkli motifler, tavan örtüsüne dikkati çekmektedir. Beyaz tavanın üzerinde ağırlıklı olarak sarı, yeşil ve kırmızı renkli kabartma süsleme ile vurgulanmıştır. Zemin üzerine renkli rozetlerle bezeli olan tavandaki her rozetten kandiller ve avizeler sarmaktadır. (Resim 4.84). Tavandan sarkan ışıklar ve avizeler kenesanın görkemli görünüşe katkı sağlamaktadır. Işık kaynakları burada küçük ebatlı ve çok sayıda bulunmaktadır. Duvardan üst örtüye geçişte, farklı biçimlenmeler ile oluşan kademeli kornişler, çeşitli desen ve renkler ile

düzenlenmiştir. (Resim 4.85). İç mekândaki kornişlerin pahlı yüzeylerin üzerinde geometrik bezemeler yer alır.

Resim 4.83: Hasköy Kenesası. Tavan görünüşü(Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.84: Hasköy Kenesası. Tavan ve avizeler görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Resim 4.85: Hasköy Kenesas. Tavan görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Dış mekân süsleme özellikleri

Yüksek bir bahçe duvarı içinde kalan ibadethane binası iki katlıdır (Resim 4.71). İki kat boyunca uzanan ahşap yapı, oldukça sade bir görünüme sahiptir. Hâkim olan koyu kahverengi ve beyaz tonların kullanılması, kenesaya daha fazla dekoratif detay vermiştir. Cephelerin duvar yüzeyleri, oldukça yalın görümlü olup, yatay hareketliliği sağlayan ahşap cephe kaplaması ile hareketlendirilmiştir. Alt kısımda yerleştirilmiş tuğlalar, kaide görünümü sağlamıştır. Arazi seviyesinin altında, derinde avlunun ortasında bulunan binanın görünen yüzü, Kuzey cephesi, kuzey – güney yönünde yerleştirilmiş olan dikdörtgen planlı ahşap yapı ibadethanenin ön cephesidir.

Kenesaya tek basamakla girilmektedir. Orta aksinin ortasında bulunan giriş kapısı, çift kanatlı olup ahşap ve camdan yapılmış dikdörtgen şeklindedir (Resim 4.70). Kanatlar altlı üstlü ikişer bölüme ayırmıştır. Altta dikdörtgen motif, geometrik bordürle çevrelenmiştir. Kapı kanatları üzerinde yer alan kompozisyon, çatma tekniğinde

düzenlenmiştir. Üstteki dikey dikdörtgen cam bölümleri ise uç taraftan ahşap bir silme ile bölünmüştür. Dış kapı kanatlarında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Kapı, tuğlalara kadar devam eden beyaz renkte ahşap çerçeve içine alınmıştır. Giriş cephesinin köşeleri ise, iki kat boyunca yükselerek yatay silmenin hemen altına son bulan başlıklı plastrlarla vurgulanmıştır (Resim 4.86). Simetrik cephe kurgusunda, giriş kapısı simetri eksenindedir ve iki yanında dikdörtgen birer pencere vardır. Üst sırada, saçığın iki tarafında ve alt kattaki pencerelerin tam üstlerinde, yine dikdörtgen pencereler bulunmaktadır. Pencereler dikdörtgen açıklıklı olup, altta açılabilen iki kanat ve üstte yatay bir kayıtle ayrılmış sabit bir bölümden oluşmaktadır. Ahşap pencerelerde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Pencere açıklıkları, sade görünüme sahip olup beyaz çerçevelerle hareketlendirilmiştir. Bu düzen, giriş kapısının etrafındaki düzeni tekrarlanmıştır. İki sıra halinde dikdörtgen pencerelerle aydınlanan yapının cepheleri köşelerde duvar payeleri ve saçak altında ahşap silmelerle oluşturulmuş arşitravla hareketlendirilmiştir.

Resim 4.86: Hasköy Kenesası. Kuzey cephesinin köşe görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Pencereleri ve plastrları üstte sınırlayan kalın yatay profilli silmelerden oluşan bordür, yapının tüm cepheleri dolanmaktadır. Bunun üzerinde dışa doğru taşma yapan üçgen alınlıklı bir saçakla cephe son bulur (Resim 4.87).

Resim 4.87: Hasköy Kenesi. Saçaklık görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

Kenesanın girişinde bulunan saçak, iki mermer sütunlar tarafından taşınmaktadır. Bu sütunlar beyaz mermerden olup silindirik şeklinde, Toskan başlıklı ve ikinci kata kadar yükselmektedir. Saçağın kaidesi çepeçevre oyma ağaç dalları şeklinde bezenmiş olup ön yüzünün ortası oyma bir motifle taçlandırılmıştır.¹¹⁶ Saçak dekorasyonu için yine aynı kahverengi ve beyaz tonlar seçilerek kenesa ile uyum sağlanmıştır. Saçağın çatısı ahşap üzerine kiremitle örtülü bir yapıdır.

“Yinekona” adı verilen kadınlar galeri katına, avluya giriş kapısından sola doğru geçidi sağlayan bir bağlantı ile dışarıdan ulaşılmaktadır (Resim 4.62). Kadınlar bölümüne giriş, çift kanatlı dış kapısı ve tek kanatlı iç kapısı olmak üzere iki kademeli olarak yapılmıştır. Çift kanatlı dış kapısı, ahşap ve camdan yapılmış dikdörtgen şeklindedir. Kanatlar altlı üstlü ikişer bölüme ayırmıştır. Kanatların alt kısımlarındaki ince uzun ikişer dikdörtgen, dikey olarak kabartılmış ve giriş kapısına kadar devam eden çitin hizasına kadar uzanmaktadır. Üstteki dikey dikdörtgen saydam olmayan cam bölümleri ise ince beyaz ahşap çerçeve içine alınmıştır. Çift kanatlı ahşap dış kapı kanatlarında herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

¹¹⁶ Levi, B. a.g.e. (s.65).

Dış mekânda her dört cephede yer alan ahşap pencere ve kapılardan başka herhangi bir mimari ya da süsleme öğesine rastlanılmamaktadır (Resim 4.71). Yatay profilli silme bu cepheler üstten profilli yatay silmelerden oluşan kalın bördür ve altta tuğla malzemeyle oluşturulmuş kaide görünümü cephede yataylığı vurgularken, çift sıra halinde yer alan pencere düzeni ve kapı açıklıkları bu yalın cephelerdeki tek hareket unsurları olarak karsımıza çıkmaktadır. Köşelerde plastrlar yer almıştır. Kenesanın üzeri dört yönde eğimli kırma çatıyla örtülüdür.

Avluya giriş, biri doğuya, diğeri kuzeye bakan iki demir kapıdan sağlanmıştır. Doğudaki cephede bulunan kapı, esas giriş kapısıdır (Resim 4.72). Duvarın bu bölümünde eskiden yuvarlak kemerin içinde olan bu kapı, duvarın orta akstan kaydırarak sol tarafında konmuş olup, şimdi beyaz dikdörtgen çerçeveye alınmıştır. Çift kanatlı demir kapı, korunaklı bir görünüme sahip olup herhangi süsleme unsuru içermemektedir. Avlunun kuzeyindeki duvarın ortasında, ibadethanenin yola açılan çıkış kapısı bulunmaktadır (Resim 4.74). Yaklaşık 1,40 metre eninde ve 2 metre yüksekliğinde olan kapıya, beş basamakla çıkılmaktadır. Kapı, duvarın ortasında, kenesaya giriş kapısının önünde olacak şekilde yerleştirilmiştir (Resim 4.69). Çift kanatlar tamamen masif ahşaptandır. Yatay demir perçinlerle güçlendirilmiş korunaklı bir görünüme sahip olan kapı, dışarıdan geçen yolun yükseltilmesi nedeniyle bugün kullanılmaz hale gelmiştir. Eski giriş kapısının yukarısında, yuvarlak kemer içinde yerleştirilmiş bir tane kitabe bulunmaktadır (Resim 4.73). Mabedin tamiri ve yapılan yardımları hatırlatmak üzere, Kuzeydeki ve batıdaki duvarlara gömülü halde yuvarlak kemerli mermer kitabeler konmuştur. (Resim 4.75). Bu kitabelerde buraya bağış yapanların isimleri ve onarımlar yazılıdır. Bir kitabeye göre, Sultan Abdülmecid'in 1842 yılında verdiği bir fermanla kenesa yeniden esaslı bir tamirden geçirilmiştir.¹¹⁷ Avlunun batıya bakan duvarında siyah beyaz üzeri beyaz yazılmış olan kitabe 1931 tarihinde yazılmıştır. En üstte "Her zaman hatırlanacaktır" der.¹¹⁸ Kitabelerin yanında, çeşme ve silindirik bir mermer şeklinde sarnıç bulunmaktadır. Levi'ye göre, burası, ibadethanenin sunak yeridir. Kurbanlar bu sunakta yapılır, gerekli su ise sarnıçtan çekilirdi. Çeşme ise işlev sırasında el ve yüz yıkama yeri olup suyu sarnıçtan doldurulur. Bu çeşmenin karşı duvarında, avluya inen duvar ile merdiven duvarın birleşme köşesine yakın, zeminden yüksekliği yaklaşık 60-70 cm olan duvara dayalı

¹¹⁷ Süleymanov, S. (2011) a.g.e. (s. 27)

¹¹⁸ Levi, B. a.g.e. (s.63).

bir çeşme daha bulunmaktadır. Çeşmenin mermer aynası duvara tamamen yaslanmıştır. İbranice yazısı yine bir bağış yapanı anlatan bir anma yazısıdır.¹¹⁹

Avluda gri renkte boyanmış, saçtan bantlar şeklinde aralıklarla işlenmiş madeni bir kapı bulunmaktadır (Resim 4.76). Bu kapıdan kenesanın ana binasının iki yan ve arka kısmını çevreleyen bahçeye girilir. Bu bahçe avlunun sunak yerinde aynı karakterde bir kapı ile sarnıcın yanı başında son bulmaktadır. Yaklaşık üç metre genişliğinde olan bu bahçe bölümünde yetiştirilen defne ağaçları, etrafa kutsal bir görünümü katmıştır.

Yine soldan bu bahçeye girişte görülen ahşap baraka bir yapı, cenazelerle ilgili malzemelerin muhafaza edildiği yerd (Resim 4.88). Barakayı takip eden bir set, 60-70 cm yüksekliğinde ve yaklaşık bir metre eninde tuğladan yapılmıştır.¹²⁰

Resim 4.88: Hasköy Kenesası. Baraka görünüşü (Ieva Vasiliauskaite)

¹¹⁹ Levi, B. a.g.e. (s.63).

¹²⁰ Levi, B. a.g.e. (s.65).

4.5. Diğer Ülkelerdeki Kenesalar

Günümüze kadar gelebilmiş kenesaların sayısı oldukça azdır. Litvanya ve Türkiye dışında, Türk kökenli Karayların inşa ettiği kenesalar, Ukrayna ve Kırım'da bulunmaktadır. Ukrayna'da kenesa yapıları Kiev, Kharkov ve Berdiansk'ta korunmuştur. Lutsk ve Odesa şehirdeki kenesalar ise günümüze gelememiştir.

4.5.1. Ukrayna'daki Kenesalar

Harita 4.2: Ukrayna'daki kenesaların konumları

(https://ichef.bbci.co.uk/news/624/media/images/80930000/gif/_80930468_ukraine_protests_v6_624map.gif)

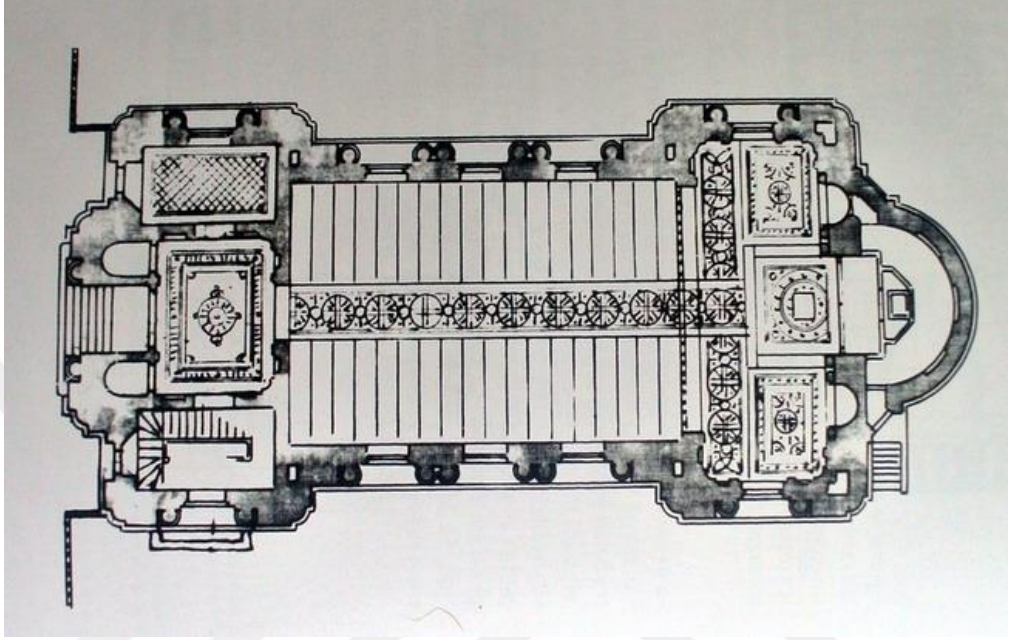
Adresten alınan harita üzerine yapıların bulunduğu şehirler işlenmiştir)

Kiev Kenesas

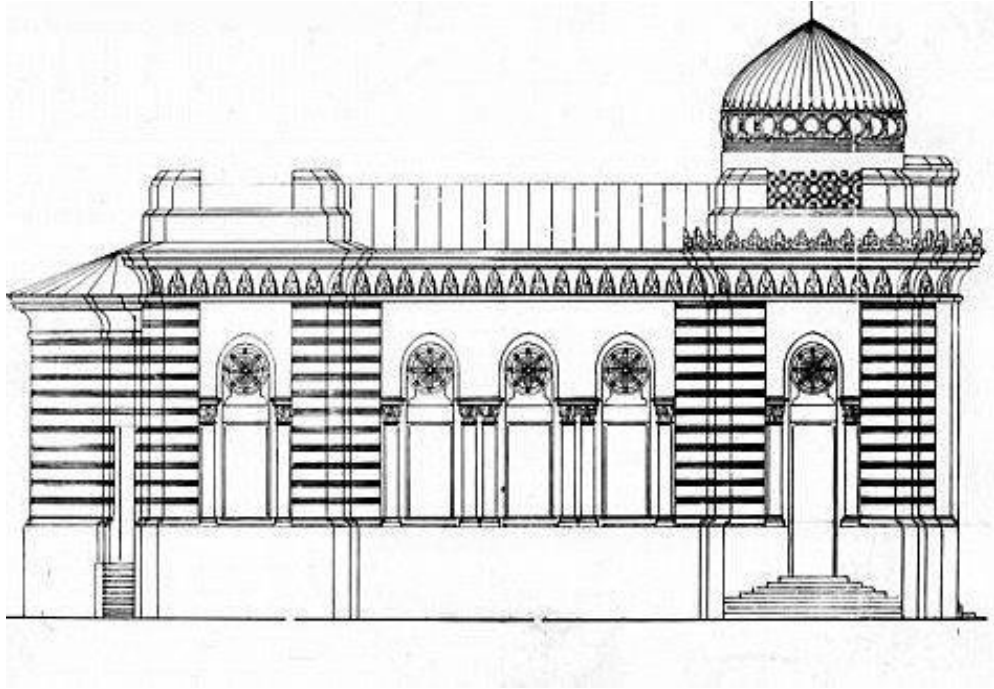
Mimarı Vladislav Gorodetsky olan Kiev Kenesas, Yaroslaviv Val Sokak No.7 adresinde, 1902 yılında açılmıştır. İlerleyen yıllarda kenesa, Karaylardan alınıp Sovyet hükümetine tahsis edilmiş ve eğitim kurumu, sinema, kukla tiyatrosu vb. faaliyetler için kullanılmıştır. 1981 yılından beri de 'Aktörler Evi' olarak özel günlerde halka açılmıştır.¹²¹

¹²¹ <http://www.primetour.ua/en/excursions/theatre/Dom-Aktera.html> Erişim tarihi 09.09.2018

Vilnius Kenesası, kuzey ve güney cepheleri dar, doğu ve batı cepheleri ise geniş olmak üzere dikdörtgen planlıdır. Plana bakıldığında, apsis çıkıntısına benzer birimin güneybatı tarafında yapıya ikinci bir giriş sağlanmış olduğu görülür. (Plan 4.9, 4.10).

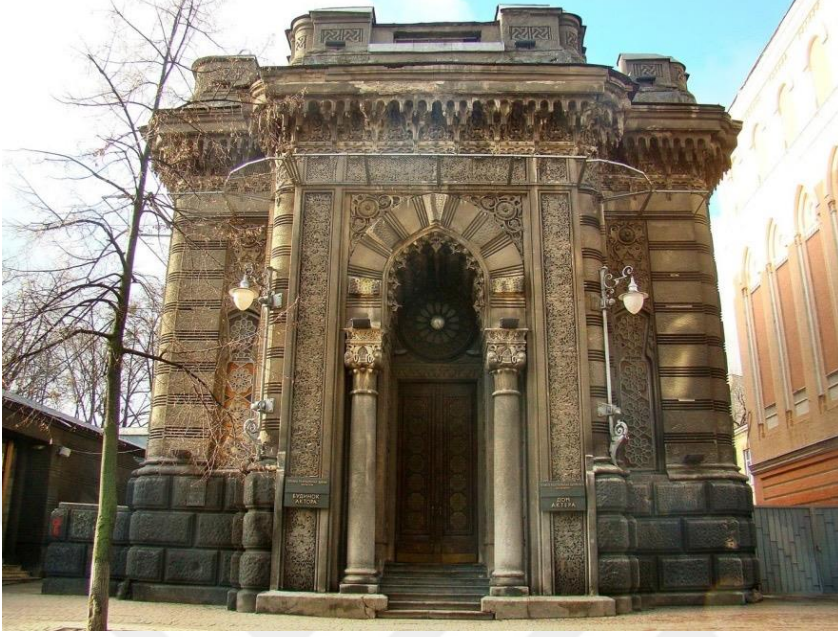

Plan 4.9: Kiev Kenesası'nın planı (Kaynak: <http://e-wiki.org/ru>).

Plan 4.10: Kiev Kenesası'nın cephe planı (Kaynak: <http://www.primetour.ua/pictures/fck/AH3.jpg>).

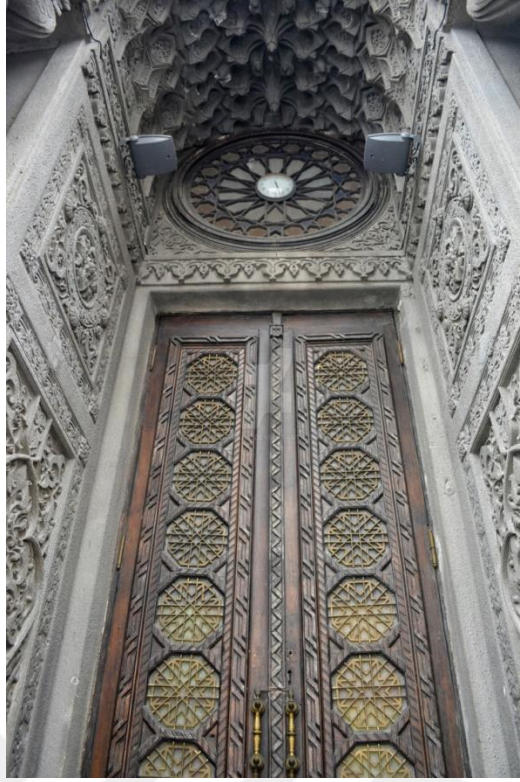
Yapı; giriş cephesi, öne doğru çıkma yapan orta bölüm ve simetrik yan bölümler olmak üzere üç dikey kısımdan oluşur (Resim 4.89).

Resim 4.89: Kiev Kenesası. Giriş cephesi görünüşü (Kaynak: <http://www.trip-points.com/sightseeing-places/karaite-kenassa-kyiv-house-of-actor.html>)

Çıkma yapan orta bölümde, birkaç basamakla ulaşılan giriş kapısı yer almıştır (Resim 4.90). Çift kanatlı ahşap ana giriş kapısı dikdörtgen açıklıklı olup, geometrik bezemelerle süslenmiştir. Giriş kapısının hemen üstünde gül pencere benzeri bir tepe penceresi yer almaktadır. Giriş kapısı ve pencere, kapı hizasına kadar gelen sütunceler ve üstte at nalı formu bir kemerin içerisinde, girintili olarak yer almaktadır. Altta tuğla malzemeyle oluşturulmuş kaide görünümü cephede yataylığı vurgularken, cephedeki giriş kapısı ve sütuncelerle oluşturulan dikey hareketlilik, bu yatay çizgilerle dengelenmiştir.

Cephelerde yer alan pencere açıklıkları, yine sivri formu kemerlerle 3 yönden sarmalanmıştır. (Resim 4.91). Pencere biribirinden ikili sütun görünümlü plastrlar ile ayrılmıştır. Bu plastrlar, üstte Mağribi üslupta başlıklarla son bulurken, bu başlıkların üzerinde yükselen sivri kemerler ve kemerlerin içindeki yuvarlak pencereler cephelerdeki gotik etki yaratan unsurlardır. Cepheyi dikey olarak bölen pencere ve plastrların düzeni, aralarda yatay çizgilerin hakim olduğu duvarlarla sınırlandırmıştır. Böylelikle dikey ve yatay hareketlilikte denge sağlanmıştır. Cephelerin üst bitiminde, yatay silmelerle vurgulanmış dışa taşkın ve plastr etkisi yüksek bir korniş yer almıştır.

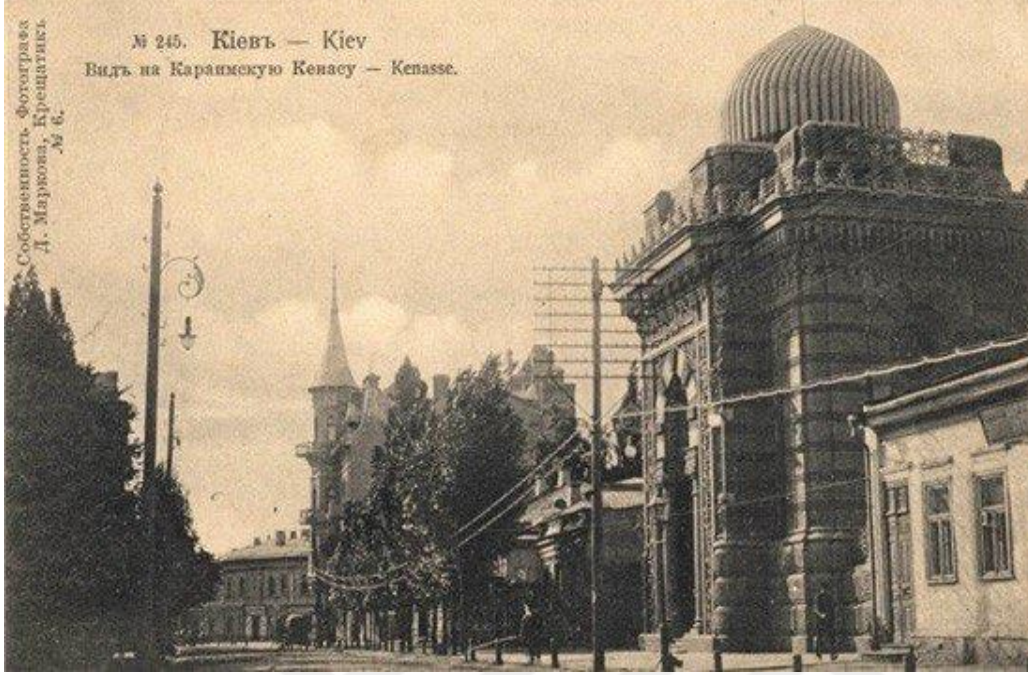

Resim 4.90: Kiev Kenesasý. Giriř kapısı görünüşü. (Kaynak: <https://www.deviantart.com/varsaie/art/Actor-s-House-Kyiv-Kenesa-arch-Gorodetsky-659556013>).

Resim 4.91: Kiev Kenesasý'nın günümüzdeki görünüşü. (Kaynak: <https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/02/71/fb/0c/former-karaite-kenasa.jpg>).

Meşhur İtalyan heykeltıraş Emilio Sala tarafından yapılan çatının üzerindeki soğan formundaki görkemli kubbe, II. Dünya savaşında yıkılmıştır (Resim 4.92).¹²²

Resim 4.92: Kubbesi yıkılmadan önce Kiev Kenesası. (Kaynak: <http://a-a-ah.com/karaite-kenesa-kiev/gallery/50029>).

Yapının iç düzenine bakıldığında, giriş kapısının üstünde küçük bir balkonun olduğu görülür (Resim 4.93). Yapı kenesa olarak kullanıldığında, bu balkon şeklindeki galeri katı, muhtemelen kadınlara ayrılmış bir ibadet mekânı işlevi görüyordu.

Yapının dışında gördüğümüz süslemelerin, iç mekanda da tekrarlandığını görüyoruz. Sivri, yüksek kemerler, bitkisel bezemeli başlıklara sahip sütunceler, geometrik ve bitkisel motiflerle oluşturulan Mağribi üslubu etkisindeki süsleme programı iç mekana da hakimdir. Zemininden yükseltilmiş olan bugünkü sahnenin yerine, geçmişte ehal yer almıştır.¹²³ (Resim 4.94). Yapının güneyinde yer alan ehal, bir kaide üzerinde, oryantalist etkili çifte sütun görünümünde plastrlar, ve sivri formlu bir kemerin içine yerleştirilmiş şeklindeydi. Tavan örtüsü, renkli motiflerle dikkati çekmektedir. Beyaz renkli sade duvarların üzerinde yer alan tavan, duvarlarla zıtlık oluştururcasına, ağırlıklı olarak koyu mavi renkli kabartmalarla süslenerek vurgulanmıştır. Bu süslemelerde, geometrik kompozisyon olarak 8 kollu yıldız motifleri kullanılmıştır.

¹²² <http://www.primetour.ua/en/excursions/theatre/Dom-Aktera.html>. Erişim tarihi 09.09.2018.

¹²³ Ayberk, B. (2018b) a.g.e. (s.89)

Resim 4.93: Kiev Kenesası. Ana ibadet mekânın görünüşü (Kaynak: <http://www.trip-points.com/media/reviews/photos/original/2d/bf/d0/231-karaite-kenassa-kyiv-house-of-actor-64-1448982002.jpg>).

Resim 4.94: Kiev Kenesası. Sahne görünüşü (Kaynak: <https://www.facebook.com/kiev.klab>).

Yapının hem dış hem de iç süslemelerine bakıldığında, oryantalist etkili yoğun bezemeler görülmektedir. Çok kollu yıldız motifinin, kıvrımlı dalların, palmetlerin ve

Rumilerin kullanımı dikkat çekmektedir. Bu bezemeler, yapının genel görünümüne hareketlilik katmıştır.

Kharkov Kenesas1

Kharkov’da ilk ibadet yeri, 1853 yılında Podolskij Pereulok sokağında inşa edilmiştir. Kenesa, Sovyet hükümeti tarafından 1917 yılında kapatılmış, 2006 yılında Karay topluluğuna geri verilmiştir. Günümüzde Kharkov’da 20 kadar Karay yaşamını sürdürmektedir.¹²⁴

Yapının dış cephesinde neoklasik unsurlar hakimdir. Cephe düzenlemesine bakıldığında, yapının iki katlı olduğu görülür. (Resim 4.95).

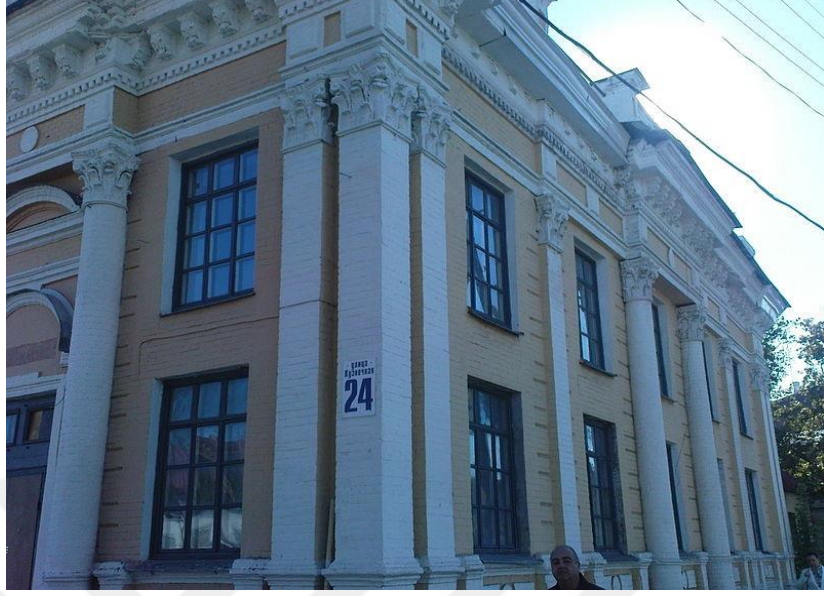
Resim 4.95: Kharkov Kenesasının ön cephe görünüşü. (Kaynak:

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_Kenesa_in_Kharkiv).

Bir kaide üstünde yükselen yapının cephelerinde, iki kat boyunca yükselen, birbirine paralel çifte plastrlar kullanılmıştır ve bu plastrlar giriş cephesini düşeyde belirgin bir şekilde ayırmıştır. Aralara çift sıra geniş açıklıklı büyük pencereler yerleştirilmiştir. Bu düşey plastrlar, üstte yatay bir silmeyle birbirine bağlanmış. Cephenin üst bitimi, kalın bir kornişle sonlanmıştır. Cephelerin köşeleri, taş plastrlarla vurgulanmıştır (Resim 4.96). Yapının ana giriş kapısına birkaç basamaklı bir merdivenle ulaşılır. İki plastr arasında yer alan ahşap kapı, çift kanatlı, dikdörtgen açıklıklıdır (Resim 4.97).

¹²⁴ <https://anotherukraine.wordpress.com/2012/11/01/karaite-community-in-kharkiv/> Erişim tarihi: 08.09.2018

Kapının hemen üstündeki yuvarlak kemer, onun üzerinde de basık kemerli bir alınlık yer alır.

Resim 4.96: Kharkov Kenesası'nın görünüşü (Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_Kenesa_in_Kharkiv).

Resim 4.97: Kharkov Kenesası'nın giriş kapısı görünüşü. (Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_Kenesa_in_Kharkiv).

Lutsk Kenesası

Yapı, Lutsk, Volyn bölgesinde inşa edilmiş fakat 1972 yılında yıkılmıştır.¹²⁵ Dikdörtgen planlı Kenesanın ön cephesinin ortasında bulunan üçgen alınlıklı bir giriş bulunmaktadır. Kenesanın girişinde bulunan üçgen saçaklık, üç sütun tarafından taşınmaktadır. Oldukça yalın görünümlü cephelerin duvar yüzeylerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır. Lutsk Kenesası, 1931 yılındaki Panevezys Kenesası ve Moluvenai Kenesası ile arasında biçimsel benzerlikler görülmektedir. Yapılar, dikdörtgen plan şemasına sahip olup, dört yönde eğimli kırma çatı ile örtülüdür.

Resim 4.98: Lutsk Kenesası'nın ön cephe görünüşü. (Kaynak: https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_synagogue_in_Lutsk).

Odessa Kenesası

Odessa'daki kenesa ile ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda 31 Troitska Sokağı'ndaki adresinde faaliyetini sürdürdüğü ve 1930 yılında yıkıldığı bilinmektedir.¹²⁶ Yüksek bir çit ile çevrili bahçenin içinde yer alan kenesa, her iki

¹²⁵ https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_synagogue_in_Lutsk Erişim tarihi 08.09.2018

¹²⁶ <http://karai.crimea.ua/karai/obshini/obshina-odessa&xid=17259,15700021,15700124,15700149,15700186,15700190,15700201&usg=ALkJrhjwYapN7Dsw7Vqxjt2s7dlJkf-yGg>. Erişim tarihi: 08.09.2018

köşedeki çatı seviyesine kadar yükselen yuvarlak formlu kulelerle ve üçgen şeklinde yükselen ön cephesiyle dikkat çekmiştir. Kemerli ana giriş kapısının üzerinde, 3 adet gül pencere yer almıştır (Resim 4.99).

Resim 4.99: Odessa Kenesası'nın ön cephe görünüşü. (Kaynak: <http://d5iam0kjo36nw.cloudfront.net/V11p638001.jpg>).

Berdiansk Kenesası

19. Yüzyılın sonunda, yüzden fazla Karay ailesinin Berdiansk'ta yaşadığı bilinmektedir. Berdiansk Kenesası, 1899 yılında 16 Chervona sokağında inşa edilmiştir. 20. yüzyılın sonunda kenesa kapatılıp, arsası satılmıştır.¹²⁷

Yapıda yukarıda incelediğimiz bazı kenesalarda görülen ortak özellikler dikkat çekmektedir. Alt kısım bir kaide görünümüne sahip olup, cephelerin köşelerinde kare sütun görünümlü çifte plastrlar yer almaktadır. Cephelerde, yuvarlak kemerler,

¹²⁷ <https://en.discover.net.ua/locations/karaimskaya-kenassa>. Erişim tarihi: 08.09.2018

yukarıya doğru yuvarlak formda alınlıkla devam eder. Cephelerin üstünde ise kalın birer kornişin yer aldığı görülür (Resim 4.100).

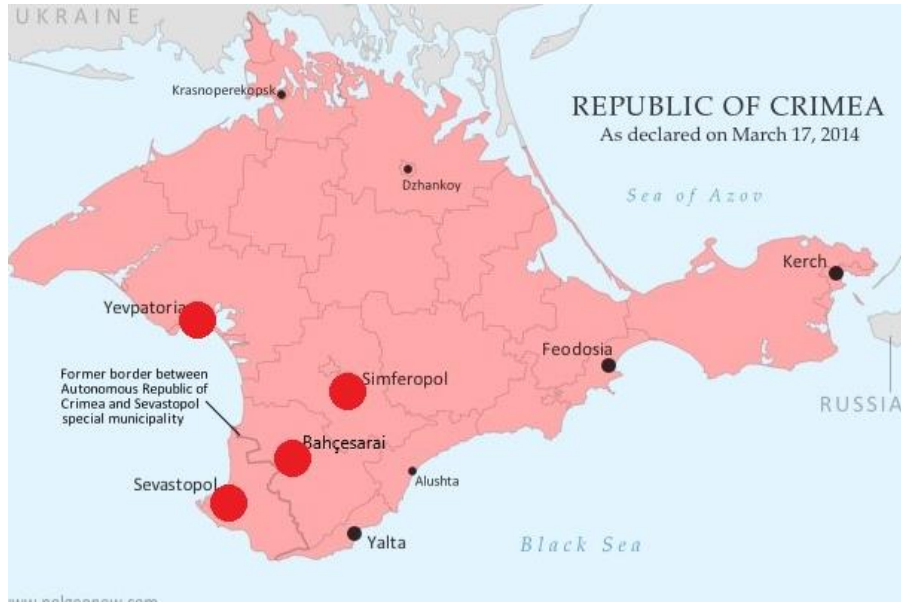

Resim 4.100: Berdiansk Kenesasının cephe görünüşü. (Kaynak: <https://en.discover.net.ua/locations/karaimskaya-kenassa>)

4.5.2.Kırım Kenesaları

Bir dönem Kırım’da yaygın bir şekilde ziyaret edilen kenesalar, günümüze kadar ulaşmış olmalarına rağmen kullanabilecek halde değildir. Kenesa yapıları Çufut-Kale, Yevpatorya, Simferopol, Sevastopol’da korunmuştur. Çufut-Kale ve Yevpatorya şehirlerindeki kenesaların dışında tüm kenesalar ibadete kapalı durumdadır.¹²⁸

¹²⁸ Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 95)

Harita 4.3: Kırım'daki kenesaların konumları

(https://2.bp.blogspot.com/-XzTBYjKfZAQ/Uyh-JL1Wi2I/AAAAAAAAABxY/0ZcK3BbH94g/s1600/republic_of_crimea_independence_map.png)

Adresten alınan harita üzerine yapıların bulunduğu şehirler işlenmiştir.)

Çufut – Kale Kenesası

Bahçesaray civarında bulunan Çufut-Kale'deki iki kenesa, Mağrib üslubuna sahip olduğu için her zaman seyyahların ve mimarlık tarihçilerinin dikkatini çekmiştir. Kenesa yapısı 17.yy'da, büyük ihtimalle yanmış eski binanın yerine inşa edilmiştir. Rus seyyah E. Markov 1806 yılında ziyaret ettiği kenesayı şöyle tarif etmektedir: 'Sinagog, gerçek bir manastır gibidir: Duvarlarla çevrili olup tamamen gizlenmiştir... Temiz olması dikkat çekicidir. Ayakkabıları çıkartmak için kullanılan ilk bölümde banklar bulunmakta, ilerde sandalye hiç bulunmamaktadır. Tıpkı camilerde olduğu gibi antika lambalar ise tahtadan yapılmış üçgenlere asılmıştır. Genel olarak, yapı çok basit, küçük ve fakirdir...'¹²⁹ Bahçesaray'da bulunan Çufut-Kale 19. yüzyılın başlarından itibaren Kırım Karayları tarafından terk edilmeye başlanmıştır ve 1920'den sonra tamamen boşaltılmıştır. Sovyet döneminde, Litvanya'da olduğu gibi burası da kapatılmıştır. Fakat Kırım'ın bağımsızlığını alması ile bu kenesanın restore edilmesi için adımlar atılmıştır. Günümüzde restore edilmiş kenesa ancak özel günlerde ibadete açıktır.¹³⁰

¹²⁹ Polliack, M. a.g.e. (s.771).

¹³⁰ Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 86)

Kenesa kompleksi, birkaç yapıdan oluşmaktadır. Kıрма çatı, destekli revaklar, at nalı giriş kapıları ile yapıların dış görünüşleri birbirine benzemektedir. Yapı grupları, yüksek duvarla çevrili bir avlu içinde yer almıştır (Resim 4.101).

Resim 4.101: Çufut – Kale Kenesasası kompleksi. (Kaynak:

<https://depositphotos.com/56328155/stock-photo-kenesa-synagogue-chufut-kale-town.html>).

Geleneksel kenesa düzeninde görülen kadınlara ayırmış galeri katının olması, bu yapıda da karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar için ayrılmış yapının galeri katının ehale bakan tarafı, yukarıya doğru yükselen açık mavi renkte ahşap paravan şekline dönüşmüş olup, kahverengi ahşap çerçevelerle çevrilidir (Resim 4.102). Kadınlara ayrılmış bu bölümün duvarında pencere açıklığı görülmektedir. Kenesaların geleneksel düzeninde görüldüğü gibi, galeri katının altında bir hol yer almıştır. İç mekâna girildikten sonra kısa cepheyi boydan boya kaplayan uzunlamasına yerleştirilmiş holün ehale bakan tarafında yer alan üstte yuvarlak formu açıklıktan ana ibadet mekânına giriş sağlanmıştır.

Ana ibadet mekânı, korkulukla ikiye ayırmıştır (Resim 4.103). Sütun görünümlü iki destek arasına yerleştirilmiş ehal, parochet ile örtülüdür. Önünde amud ve yanlarında iki küçük masa yer almıştır. Kenesanın içi oldukça sade olup, bütün duvar yüzeyinde belli bir yüksekliğe kadar devam eden ahşap bezemelere sahiptir. Bu bezeme, iç mekânın bütün duvar yüzeyinde belli bir yüksekliğe kadar devam eder ve ahşap bir bordürle çevrelenerek son bulur.

Resim 4.102: Çufut – Kale Kenesası. Ehalden galeri katına görünüşü. (Kaynak: <http://panda.ispras.ru/~shasha/Pictures/2008/03%20Summer/Crimea/01%20Chufut%20-%20Tepe/13%20Kenasa.jpg>).

Resim 4.103: Çufut Kale Kenesasının ana ibadet mekânı görünüşü. (Kaynak: <http://panda.ispras.ru/~shasha/Pictures/2008/03%20Summer/Crimea/01%20Chufut%20-%20Tepe/14%20Kenasa.jpg>).

Yevpatorya Kenesası

20. yüzyılın başlarında Çufut-Kale’yi terk eden Karaylar Yevpatorya’ya gelip burayı yeni merkez olarak seçmiştir. Burada, kenesa kompleksi diye bilinen bir büyük ve bir küçük iki adet kenesa inşa edilmiştir. İlerleyen yıllarda burası Rusya İmparatorluğu içerisinde yaşayan Karayların merkezi haline gelmiştir. Sovyet hükümetinin kararıyla burada da kenesalar 1927’den 1942 yılına kadar kapalı kalmıştır. 1942’deki Alman işgali sırasında küçük kenesa tekrar ibadet yeri olarak kullanılmışken, büyük kenesanın içinde Karayların tarihi müzesi kurulmuştur. İbadet yeri olarak kullanılan küçük kenesa, 1990 yılına kadar tekrar kapalı kalmıştır. Kompleks, müze, spor kompleksi, anaokulu vb. gibi birçok amaçla kullanılmıştır. Günümüzde kenesa sadece özel günlerde ve bayram günlerinde ibadete açılmaktadır.¹³¹

Kenesa kompleksinin sıva kaplı giriş kapısı üzerinde, simetrik yerleştirilmiş pencereler ve sütunceler bulunmaktadır (Resim 4.104). Bu sütun ve pencere grupları, Oryantalist üslupta bezenmiştir. Yapının tamamı, kaide görünümlü bir yükseltiye sahip olup, üstte korniş ile sınırlanmıştır.

Resim 4.104: Yevpatorya Kenesası’nın kompleksine giriş görünüşü.(Kaynak https://crimeaz.ru/images/raznie_prirodnie/18-06/maluy_ierusalim/3.jpg).

¹³¹ Suleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 98).

Günümüzde bu yapı kompleksinde büyük ve küçük iki kenesanın yanı sıra, Karay İlahiyat Okulu, Etnografya Müzesi, kütüphane, üç avlu gibi birçok yapı bulunmaktadır. Kompleksin ana girişinden içeriye girildiğinde, Büyük ve Küçük Kenesaların arasında yer alan art arda sıralı üç avludan ilki ile karşılaşılır. Ana girişin ilk avlusu üstten üzüm dallarıyla kapalıdır. Bu sebeple bu avlu, üzüm avlusu olarak bilinmektedir¹³² (Resim 4.105). Bazı kenesalarda görüldüğü gibi buradaki avluda da çeşmeler yer almaktadır. Yevpatoria'daki çeşme, giriş kapısının sol tarafında bulunur. Çeşmenin yanındaki beyaz mermer duvara, İbranice yazılı 23 büyük ve kalın levha monte edilmiştir. Süleymanov'a göre, en eski levha 1790 yılına aittir. (Resim 4.106). Levhalarda Kırım Karayları ile ilgili önemli olaylardan, siyasetçilerden ve aydınlardan bahsedilmektedir.¹³³

Resim 4.105: Yevpatoria Kenesası, üzüm avlusu görünüşü. (Kaynak:

<https://previews.123rf.com/images/popoudinasvetlana/popoudinasvetlana1804/popoudinasvetlana180400155/99171464-evpatoria-crimea-karaite-kenasses-in-evpatoria-are-a-temple-complex-of-crimean-karaites-.jpg>).

¹³² Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 99).

¹³³ Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 103).

Resim 4.106: Yevpatorya Kenesasý, levha görünüşü. (Kaynak:

https://st2.depositphotos.com/1001990/7917/i/450/depositphotos_79171094-stock-photo-courtyard-of-expectations-prayers-in.jpg).

Mermer avlu olarak bilinen ikinci avlunun başladığı yer, dört sütunlu bir girişe sahiptir. Bu avlunun diğer ucunda ise Büyük Kenesa'nın girişi bulunmaktadır.¹³⁴ Son avlu, ibadeti bekleme yeri olduğundan dolayı bekleme avlusu olarak bilinmektedir. Avlunun ilk halinde zeminde mermer kullanılmıştır. Fakat günümüzde tamamı kireç taşındandır. Yapıya girildiğinde, giriş avlusunda, sütunlar arasında at nalı formu ve vitraylı camlar yer almıştır (Resim 4.107). Tavan ise geometrik motiflerle işlenmiştir. Geometrik baklava şeklindeki tasvirler, merkezde yer alan lambaya sarılarak çiçek motifini oluşturmuştur.

Galeri katını taşıyan galeri katı döşemesi altından ibadet bölümüne çıkılmaktadır. Bu giriş, sütun görünümlü ahşap direklerle desteklenmiştir (Resim 108). Galeri katı altındaki bölüm, cemaatin yaşlıları için ayırmış olan Moshav Zekenim dedikleri yerini hem de giriş holünü kapsamaktadır.¹³⁵ Kenesanın ana ibadet bölümüne girildiği zaman klasik kenesa düzeniyle karşılaşılmaktadır: Ana aks üzerine ehal yerleştirilmiştir.

¹³⁴ Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s.104)

¹³⁵ Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s.103)

Ehalin yanlarında, girişe doğru uzanan sıralar bulunmaktadır. Dolap şeklinde olan ehal, parochet ile örtülüdür. On Emir panolarını sembolize eden iki yazının üstünde Tevrat'ın diğer parçalarının bulunduğu yazılar sade bir görüntü vermektedir.

Resim 4.107: Yevpatorya Kenesası'nın giriş holü görünüşü. (Kaynak: <http://otdyhaemvrossii.ru/wp-content/uploads/2016/02/kenassyi1.jpg>).

Resim 4.108: Yevpatorya Kenesası'nın ana ibadet mekanı görünüşü. (Kaynak: <https://crimeaguide.com/wp-content/uploads/2015/02/kenasi-photo2-702x336.jpg>).

Simferopol kenesas

Simferopol kenesas, 26 Ağustos 1896 yılında Karay topluluğunun sayısının artması ile birlikte cemaatin kendi arasında topladığı yardımlarla inşa edilmiştir. Fakat uzun süre ibadete açık kalamamıştır: 1930 yılında, yerel yönetimce alınan kararla kapatılmıştır. Kapatılmış olan kenesanın iç dekorasyonu bozulmuştur. 1936 yılından itibaren “Kırım” Devlet Televizyonu’nun radyo istasyonu olarak kullanılan bina, bugün Karaylara geri verilmiştir. İade edilmesine rağmen bina restore edilmemiştir ve ibadete kapalı kalmıştır.¹³⁶

Kenesa iki katlı olup, süslemesiyle dikkati çekmektedir. Cephelerin iki ucunda yer alan kalın plastrlar, alt kat boyunca dışa taşkın bir şekilde uzanmaktadır (Resim 4.109).

Resim 4.109: Simferopol Kenesas’ının giriş cephesi görünüşü. (Kaynak: <https://nashaplaneta.net/en/europe/russia/krim-simferopol-dostoprimechatelnosti>).

Üst katta yuvarlak pencere kompozisyonları, sivri kemerli ikili pencereler ve yine sütun görünümlü plastrlar yer almıştır (Resim 4.110). girişin bulunduğu orta aks üzerinde yapının tepesinde yer alan beş kollu kabartma yıldız motifi Sovyetler Birliği’nin Kırım Özerk Sosyalist Cumhuriyeti (1921 – 1946) yıllarında konmuş olmalıdır. Kesin olmamakla birlikte, bazı kaynaklar bu beş kollu yıldızın yerine burada

¹³⁶ Süleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 95)

daha önceden yer alan Davud Yıldızının varlığından bahsetmektedir.¹³⁷ Ancak bunu kanıtlayan herhangi bir belgeye ulaşılammıştır.

Resim 4.110: Simferopol Kenesası'nın cephe görünüşü. (Kaynak:

<https://nashaplaneta.net/en/europe/russia/krim-simferopol-dostoprimechatelnosti>).

Sevastopol

Sevastopol'da yaşayan Karaylar tarafından, kenesa inşa etmek amacıyla 1896 yılında Bolshaya Morskaya sokağında bir arsa satın alınmıştır. Fakat söz konusu kenesa, maddi sorunlardan dolayı 1908 yılına kadar inşa edilememiştir. 1931 yılında Sovyet hükümeti tarafından kapatılarak spor salonuna çevrilmiştir. Kenesa günümüzde Karayların ibadet mekanı olarak değil, spor salonu olarak kullanılmaktadır.¹³⁸

Alt kısımda kaide görünümüne sahip Sevastopol Kenesası, mimari açıdan Kharkov Kenesası ile benzerlik göstermektedir. Dışa taşkın ön cephesinin ortasında, sütunlar arasında ana giriş kapısı ve yukarısında yuvarlak formu kemer içine yerleştirilmiş pencere yer alır. Cephelerin üst bitimlerinde, kalın bir korniş ve üçgen alınlık yer almıştır.

¹³⁷ <https://joelcarillet.photoshelter.com/image/I0000XqbHcw6TvO0> Erişim tarihi 28.11.2018

¹³⁸ https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_synagogue_in_Sevastopol Erişim tarihi: 23.10.2018

Resim 4.111: Sevastopol Kenesasý giriř cephesi görünüşü. (Kaynak: <https://upload.wikimedia.org>).

4.5.3. İsrail’deki Kenesa

Anan ben David ve Karay taraftarları 770 yılında Kudüs’e gelerek burada bir cemaat oluşturmuş ve kenesa inşa etmişlerdir. Türk kökenli Karayların tarafından inşa edilmiş olmasa bile, Kırım Karaylarına göre, bu kenesa en önemlidir.¹³⁹ Karaim Sokağı’nda yer alan kenesa, günümüze kadar ayakta kalabilmiştir. Avlu içinde yer alan Anan ben David Kenesasý’nın giriş kapısı, avlunun son tarafında yer almıştır. Kapıdan girdiğinde, aşağıya inen merdivenden kenesaya ulaşılmaktadır.¹⁴⁰ Yapı, Mezmur 130’da Davud’un “Yer altının engin derinliklerinden sana sesleniyorum, ey Tanrım”

¹³⁹ Suleymanov, S. (2013) a.g.e. (s. 95)

¹⁴⁰ Ayberk, B. (2018b) a.g.e (s.83).

sözlerine dayanarak sokak kotundan daha alçakta yer alır.¹⁴¹ Yol kotu seviyesinin altında bulunan kenesanın içinde, ana mekanı bölen ayaklar, yuvarlak formlu kalın kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. İki basamakla çıkılan bölümde yer ehalin duvara gömülü olması dikkat çekicidir. Ehal, burada da bezemeli parochet ile örtülüdür (Resim 4. 112). Çağdaş kenesalara karşın, yapıda oturma sıraları bulunmamaktadır, zemin döşemesi, halı kaplıdır. Plan olarak olmasa da taşıyıcı sistem ve örtü sistemi bakımından tez kapsamında incelenen diğer yapılardan farklıdır.

Resim 4.112: Anan ben David Kenesası, ana ibadet yeri görünüşü. (Kaynak: <http://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=20805&sort=DESC&many=20&start=20>).

¹⁴¹Göncüoğlu, S. F. (2003) a.g.e. (s.483).

5. DEĞERLENDİRME

Tez çalışması kapsamında ele alınan ve günümüze gelen Trakai, Vilnius, Panevezys, Moluvenai ve Hasköy kenesaları olmak üzere 5 adet yapıyı bu bölümde inşa tarihi, plan şeması, ibadet mekânının iç düzeni, malzeme ve bezemeleri açısından değerlendirmiştir. Ortak özelliklerinin ortaya çıkması amacıyla; Ukrayna, Kırım Karay Türklerinin kenesalarla ve Kudüs'te Karayların inşa ettiği ilk kenesa ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

5.1. Tarihlendirme

Ahşap malzemesi olan kenesaların yangın nedeniyle çok defa yıkıldığını bilinmektedir. Yanmış – yıkılmış eski kenesaların yerine yeni binalar inşa edilmiş ve böylece inşa edildiği dönemin mimari özelliklerini almıştır. Bu sebeple kenesaların mimari ve bezemesini tarihsel gelişimi açısından değerlendirmek mümkün değildir.

5.2. Plan Şeması ve Mimari Özellikler

Bir kenesanın inşa edilmesindeki belirleyici faktörlerin başında ekonomik güç, arsanın büyüklüğü, topografik şartlar, cemaatin büyüklüğü ile ihtiyaçları gelmektedir. Yapılar, çit ile çevrili bir bahçe ya da yüksek duvarla çevirili bir avlu içinde yer alır. Avlu, bahçe gibi de düzenlenmiş olabilir. Hasköy ve Anan ben David Kenesaları, yol kotu seviyesinin altında yer alır (Resim 4.71, 4.112).

5.2.1. Dış Cephe Düzeni

Kenesalar, Kuzey – güney aksisinde, Kudüs'e doğru yöneltilmiş ve cepheleri genelde simetrik bir şekilde olan yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendilerine özgü bir mimari stili olmayan kenesaların dış cephelerde, kuzey duvarı üzerinde ana giriş kapısı yer almıştır. Uzun dikey pencereler, silme ya da düşey etkili plastrlar ile vurgulanmıştır. Yapılar, yatay silmelerle vurgulanmış kaide üzerinde yükselmiştir. Vilnius, Kiev, Kharkov, Simferopol, Sevastopol Kenesaların dış cepheleri, üstte korniş ile sınırlanmıştır (Resim 4.34, 4.91, 4.96, 4.109, 4.111). Bu detaylar, cephelere

hareketlilik sağlamaktadır. Ön cephe bölümleri, Vilnius, Panevezys, Kiev, Yevpatorya, Simferopol ve Sevastopol Kenesaları'nda dışa taşkın bir şekilde meydana gelmiştir (Resim 4.34, 4.54, 4.91, 4.104, 4.109, 4.111). Vilnius ve Kiev Kenesaları, güney cephelerinde poligonal şeklinde çıkan apsis benzeri bir formuyla son bulmaktadır (Resim 4.36, Plan 4.9).

Lutsk Kenesas, 1931 yılındaki Panevezys Kenesas ve Moluvenai Kenesas ile arasında biçimsel benzerlikler görülmektedir (Resim 4.98, 4.53, 4.57). Yapılar, dikdörtgen plan şemasına sahip olup, dört yönde eğimli kırma çatı ile örtülüdür. Lutsk ve Hasköy Kenesaları'nın girişlerinde saçaklar yerleştirilip, sütunlar tarafından taşınmaktadır (Resim 4.87).

5.2.2. İç mekân Düzeni

Kenesaların mimari özellikleri, bulundukları bölgesel ve dönemsel özelliklerine göre değişiklik göstermelerine rağmen, iç mekân düzeninde benzerlik mevcuttur.

İncelenen kenesaların hepsi dikdörtgen planlıdır. Giriş holü, ana ibadet yeri ve galeri katı olmak üzere üç bölümden oluşan kenesalarda, giriş holü, kuzeydeki ana giriş kapısından girildiğinde, enine dikdörtgen bir hol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düzen, Trakai, Vilnius, Hasköy, Kiev Kenesaları'nda görülmektedir (Plan 4.1, 4.4, 4.8, 4.9). Hasköy Kenesas'nda, kenesanın ana ibadet mekanında yaşlılar için ayrılmış Moshav Zekenim adı verilen bölümünün, giriş hölünde yer almıştır (Resim 4.60).

Vilnius ve Kiev Kenesalarında, kadınlar için ayırmış galeri katı, giriş holünün üzerine konumlandırılmış bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 4.31, 4.93). Trakai, Hasköy ve Çufut – Kale Kenesaları'ndaki gibi, galeri katının bir kısmı, Moshav Zekenim adı verilen bölüm üstünde de yerleştirilmiş olabilir (Resim 4.3, 4.60, 4.102). Moluvenai Kenesas dışında, Litvanya'daki kenesalarda galeri katına girişi, giriş holünden sağlanmıştır (Resim 4.58). Galeri katının girişi dışarıda olan başka bir örnek ise, Hasköy Kenesas'dır (Resim 4.62). Üst katta bulunan kadınlara ayırmış ibadet yeri, dar ve enine dikdörtgen planlıdır.

İncelenen Litvanya, Türkiye, Ukrayna ve Kırım Kenesaları'nda ehal, yapının Kudüs'e bakan cephesi olan güney duvarı üzerindedir. Ehalin yanında ya da önünde, teva ya da bima yerleştirilir. Kutsal kitabın okunduğu teva ana ibadet mekânının ortasında olup, Hasköy Kenesas'ının iç düzenlemesinin vurgulayıcı öge olarak yer almıştır (Resim

4.78). Litvanya'daki kenesalarda ana ibadet yerinde teva bulunmamaktadır, söz konusu unsur, incelendiği kenesalar arasında sadece Hasköy kenesinde meydana gelir. Litvanya'daki kenesalarda tevanın olmaması, tarihsel sebepleriyle açıklanabilir. 20.yüzyılda siyasi sebeplerden dolayı bu topluluk, kendileri Yahudilerden ayırmaya çalışmış, onların Türk kökenli oldukları vurgulanmıştır.¹⁴² Bu sebepten dolayı Hasköy yapısı, sinagog iç düzenlemesine benzerlik gösterirken Litvanya'daki kenesalar sinagog görünümüne yakın değildir. Amud adı verilen dua önderinin durduğu ve ehale bakan kürsü, Litvanya'daki kenesalarda meydana gelir (Resim 4.14), (Resim 4.32). Hasköy Kenesi'nde ehalin karşısında bulunan teva, amudun yerini almıştır. Çufut-kale'deki ve Yevpatoria'daki kenesalarda yine teva yerine amud görülmektedir (Resim 4.103, 4.108). Kenesalarda sabit veya portatif oturma sıraları cephe duvarları boyunca ekliktir. Oturma sıraları, sadece en eski Kudüs'te ve Çufut-Kale'deki kenesalarda ekli değildir. (Resim 4.112, 4.103).

5.3. Malzeme

İncelenen yapıların büyük çoğunluğu taş, tuğla ve ahşap malzemeden, bazen de almalı duvar örgüsüne sahiptir. İki ya da dört yöne eğimli çatı kiremit ile kaplıdır. İç düzenlemede yine ahşap, taş, mermer kullanılmıştır.

5.4. Bezeme

İncelenen yapıların belli yerlerinde yoğun bezemeler görülmektedir. Bunlar ehal, teva, tavan, duvar, ana giriş kapısında yoğunlaşmaktadır. Bezemeleri teknik ve malzemelerine göre çeşitli gruplara ayırmak mümkündür.

5.4.1. Ahşap İşçiliği Bezemeler

Kenesalarda ahşap işçiliği giriş kapısı, ehal, teva ve tavanda görülmektedir. İncelenen yapılardaki ehaller çoğunluğu ahşaptandır. En görkemli ahşap oyma ve kabartma işçiliğe sahip ehal, Trakai Kenesi'ndedir (Resim 4.14). Daha sade örnekler Vilnius, Hasköy ve Yevpatoria'dadır (Resim 4.43, 4.68, 4.108). Trakai Kenesi'nin sade duvarlara karşın ehalde yoğun bezeme görülür. Söz konusu kenesada Batılılaşma Dönemi özelliklerine uygun olarak S-C kıvrımları ve bitkisel kompozisyonlar ön plana

¹⁴² Ayrıca aynı sebeple Davud Yıldız motifi de kenesalarda görünmemektedir.

çıkarken barok madalyon içinde baklava desenli kabartma da yer alır. Trakai Kenesası'nda ehal ahşap işçiliğiyle dikkati çekerken, Vilnius Kenesası'ndaki daha sadedir. Fakat Vilnius'taki ibadet yerinde ana giriş kapı kanatları üzerinde yer alan bezeme kompozisyonu, çatma tekniğinde düzenlenmiş olup dikkat çeker (Resim 4.46). Aynı şekilde Kiev Kenesası'nın kapısı, yoğun bir ahşap bezemesine sahiptir (Resim 4.90). Litvanya'daki kenesalarında bulunmayan teva, Hasköy'de ahşap işçiliğiyle dikkati çekmektedir (Resim 4.78). Genel olarak, Hasköy'deki kenesinde ahşap kullanımının on planda olduğu görülmektedir.

5.4.2. Kalem İşi Bezemeler

Kenesalarda kalem işi bezemeler, duvar ve tavan üzerine görülmektedir. Aplike ahşap bezemeler boyayla renklendirilerek vurgulanmıştır. Vurgulama için kullanılan renklerden biri de altın yaldızdır. Duvarlarda görülen bezemeler Batılaşma Dönemi özellikleri taşıyan S-C kıvrımlı, bitkisel kompozisyonlardan oluşmaktadır. Vilnius kenesinde ehalin bulunduğu duvarlarla tavanın birleştiği pahlı kenar yüzeyleri kalem işi bitkisel bordürle bezenmiştir (Resim 4.41). Hasköy ibadet yerinde beyaz rengin kullanımı dikkat çekerken, ibadet alanının tavanında yoğun kalem işi bezemesi yer alır (Resim 4.84). Ahşap tavanın üzeri çitalarla panolara bölünmekte ve içler geometrik ve bitkisel süslemelere sahiptir. Bu motifler arasında 8 kollu yıldız motifi dikkat çekicidir.

5.4.3. Taş ve Mermer Bezemeler

Litvanya'daki kenesaların cepheleri taştandır. Yine taş yardımıyla oluşturulmuş alt kısımda kaide görünümüne sahip Trakai Kenesası'nın oldukça sade görünümlü duvar yüzeylerinde, düşey hareketliliği sağlayan plastlarla genel görünüm hareketlendirilmiştir (Resim 4.6). Vilnius Kenesası'nda taş kullanımı ve işçiliği daha net bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Resim 4.34). Ona benzeyen Kiev Kenesası ile beraber bu iki yapı, incelendiği kenesalar arasında taş ve mermer kullanımının konusunda en dikkat çekici örneklerdir (Resim 4.91). Kenesalarının taş cepheleri, kabartma ve kazıma tekniğinde bezemiş oldukları, hem dış hem de iç süslemelerine bakıldığında ise, yoğun bezemeler görülmektedir. Çok kollu yıldız motifin, kıvrımlı dalların, palmetlerin ve Rumilerin kullanımı dikkat çekmektedir. Bu bezemeler, binaların genel görünümüne hareketlilik katmıştır. Vilnius Kenesası'nda ajurlu mermer

korkuluklarda, sütun gruplarından oluşan taşıyıcılarda ve pencere grubundaki sövelerde mermer kullanımı yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır (Resim 4.32). Trakai Kenesası'nın ehali, ahşap malzemeden yapılmış olsa da ehaldeki ana motifi olarak görülen „On Emir”i simgeleyen panolar, taştandır (Resim 4.15). Hasköy örneğinde, kenesa ahşaptan yapılmış olduğundan dolayı, taş işçiliği ancak kabartma ve kazıma tekniğinde işlenmiş ve avluda yerleştirilmiş taş levhalar üzerinde görülmektedir (Resim 4.75). Bunun dışında, saçak, mermer sütun tarafından taşınmıştır. Dışa taşkın kenesanın giriş cephesindeki saçığın üçgen alınlıklı örtüsü, iki yanda mermer sütunla taşınmaktadır (Resim 4.71).

Hasköy'deki örnekle aynı şekilde bezemeli levhalar Yevpatorya Kenesası'nın hem dış avlusunun mermer duvarlarında, hem de yapının içinde cephe duvarlarındaki sütunların arasında yer almıştır (Resim 4.106, 4.107). Simferopol Kenesası, özellikle sütun görünümlü kalın plastrlarda, kabartılmış yıldız motifte, cephelerin üst bitiminde yer alan yoğun bezemeli kalın bir kornişte görülen taş süslemesiyle dikkat çekmektedir (Resim 4.109). Kharkov ve Sevastopol Kenesaları'ndaki cephelerde ve cephenin üst bitiminde, kornişte görülen yine geometrik ve bitki süslemeleri, taş malzemesinden yapılmıştır (Resim 4.95, 4.111). Berdiansk Kenesası'nda cephelerin köşelerinde sütun görünümlü plastrlar, üstte yuvarlak kemerli cephe kısımları, kornişteki geometrik bezemelerde yine yoğun taş kullanımı görülmektedir (Resim 4.100).

5.4.4. Kullanılan Sembolik Anlamlar

Kenesaların süslemelerinde bazı sembollerin kullanılması, özel anlamlar taşımaktadır. Bunlara bakacak olursak, çift sütun motifi, en yaygın olan sembolik motiflerden biridir. Genelde bu sütunlar, sembolik bir süsleme detayı olması dışında, herhangi başka bir amaç taşımamaktadır. Mimari açısından önemli olmamalarına karşın, sütunların sembolik açıdan oldukça önemli oldukları görülmektedir. Çift sütunların bölünmez bir sembol olduğunu Tevrat ispatlamaktadır. Süleyman Tapınağı'nda iki sütun bulunmuştur. İki büyük bakır ayağı tapınak girişinin her iki tarafında durmuştur:

143

¹⁴³ “Süleyman otuz beşer arşın yüksekliğinde iki sütun yaptırıp tapınağın önüne diktirdi. Sütun başlıkları beşer arşın yüksekliğindeydi. Gerdanlığa benzer zincirler yaptırarak sütunların üzerine koydurdu. Yüz nar motifi yaptırıp zincirlere taktırdı. Sütunları tapınağın önüne diktirip sağdakine Yakın, soldakine Boaz adını verdi. 2. Tarihler, 3, 15-17. <https://incil.info/kitap/2.+Tarihler/3> Erişim tarihi 17.01.2017

Çift sütun motifi, Dünya Ağacı gibi benzer bir şekilde, dünyayı tutan ve gökyüzünü destekleyen, öteki dünyanın yolunu açan Evrensel Ayaklarının sembolü olarak kullanılabilmektedir. Mısır dikilitaş (obelisk) modeline göre kurulmuş sütunler aynı zamanda Tanrıların barınağı olarak da algılanabilir.¹⁴⁴ Dış mekan süslemesinde de rastlanabilen çift sütun motifi dışında, 19.yy'a kadar Litvanya'daki sinagog ve kenesaların dış cepheleri, sembolik detaylarla işlenmemiştir. Yahudilikte süsleme programının kurallarıyla ilgili herhangi bir karar bulunmamasına göre, hükümetin tarafından sinagogların dış dekoru yasağı uygulandığı düşünülmektedir.¹⁴⁵

Çift sütun motifinin kullanımı, mimari üslup açısından Kenesalarda benzerlikler göstermektedir. Trakai Kenesası'nda çift sütun motifine iç mekânda, özellikle ehal bezemesinde rastlanmaktadır (Resim 4.14). Süleyman Tapınağındaki sütunları sembolize eden sütunceler ya da plastrlar, kenesanın içinde bulunan ehali, Süleyman Tapınağı ile bağlamakta ve böylece ehale yeni anlamlar katmaktadır. Ehalin birçok yerinde tekrarlanan motif, hem sembolik anlamını pekiştirmekte, hem de kenesanın iç mekânının süslemesine katkıda bulunmaktadır. Vilnius Kenesası'nın dış mekân süslemesi, Trakai'deki ibadet yerine göre daha yoğundur. Çift sütun motifi, önemli sembolik anlamlarına sahip olduğu için dış mekânda da kullanılmıştır. Kuzey cephesinde öne doğru çıkıntı yapan orta bölümün iki yanında yer alan bölümlerde kabartma olarak yer alan kenardaki sütuncelerin düzenlemesi burada da yine Süleyman Tapınağı'ndaki iki sütunun benzeri olarak yorumlanabilir (Resim 4.34). Hasköy, Yevpatoria ve Cufut- Kale Kenesaları'nda, ehali her iki yanda duvarda gömülü birer adet düşey ince ve zarif volütlü başlıklara sahip sütun görünümlü plastrlar yer alır (Resim 4.81, 4.108, 4.103). Aynı düzen, Kiev Kenesası'nın giriş cephesinde ve ana ibadet mekânında bugünkü sahnede; Yevpatoria Kenesası'nda giriş kapısı üzerinde ve avludaki levhalarda, giriş holünde; Kharkov giriş kapısında ve Sevastopol Kenesaları'nda giriş cephesinde net bir şekilde yer alır (Resim 4.89, 4.94, 4.97, 4.104, 4.106, 4.107, 4.111).

Kenesalarda simgesel anlam taşıyan bir diğer önemli unsur, „On Emir”i simgeleyen panolardır. Tevrat'a göre, Sina Dağı'nda Tanrı tarafından Musa'ya “On Emir” verilmiştir. Ehaller ve „On Emir”i simgeleyen panolar, çok önemli sembolik anlama sahiptirler. Panoların üzerinde yazılı olduğu var sayılan „On Emir”, Tevrat'ın (Eski

¹⁴⁴ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.226).

¹⁴⁵ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.131).

Ahit'in) yazılı olduğu ruloları; ehal ise “Ahit Sandığı’nı sembolize etmektedir.¹⁴⁶ Niunkaitė – Raciuniene’nin belirttiği gibi, bu kemerli formlarla yapılan tasvir şekli 17.yy’da oluşmuştur. Daha önce ise bunların yerine bir kitaba benzeyen dikdörtgen formlar seçilmekteydi. Sanat tarihçilerine göre, bitişik ve yuvarlak kemerli panoların ikonografik tipi, erken Hristiyanlık döneminde ortaya çıkmış ve Eski Ahit sahnelerini tasvir eden kompozisyonlarla yayılmıştır. 17.yy itibaren bu yayınlayan form, kitap dekorasyonlarına, sinagog ve kenesaların iç, sonra da dış mekanlarına ve çeşitli ritüel eşyalarına hakim olmaya başlamıştır.¹⁴⁷

“On Emir“ panoların motifi, incelendiği bütün kenesalarda yoğun bir şekilde bulunmaktadır. “On Emir”i simgeleyen yazısız mermer panolar, Trakai’deki ibadet yerinde iç mekânın düzenlemenin en önemli olan ehal bölümünde yer almıştır. (Resim 4.15)

Yuvarlak kemerin geometrik formu, “On Emir“i simgeleyen panoların motifine benzediği için, incelendiği yapılarda yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Vilnius’taki kenesada dış mekânda çift pencere açıklığı kompozisyonu “On Emir”i simgeleyen panoları hatırlatmaktadır (Resim 4.50). Kenesaların hem iç hem de dış mekânının dekorasyonunda “On Emir“i simgeleyen panoların motifi, dolaylı olarak genelde ikili pencere açıklıkları şeklinde yansıtılmıştır. “On Emir“i simgeleyen panoların görünümünü anımsattığından dolayı, yapının hem süsleme detaylarında, hem de sembolik anlamlarında dikkat çekici olduğu görülmektedir. Hasköy Kenesası’nda ehal, çift kanatlı kapı ile kapatılarak “On Emir“i simgeleyen panoların görünümüdür (Resim 4.80).

Başka kullanılan sembollerden biri, Davud Yıldızı motifidir. Günümüzde Yahudilere özgü bir simge olarak bilinen sembol ile ilgili belirtilmesi gereken bir şey ise, heksagramın arketip bir simgesinin olmasıdır. Pentagram, haç, çember ya da svastik olduğu gibi, heksagrama birçok arkaik kültürlerinde (Mezopotamya, Hindistan) rastlanmış, süslemede veya büyüde kullanılmıştır.¹⁴⁸ Sembolün sadece kapalı özel alanlarda değil, aynı zamanda sinagogların dış mekanlarında da rastlanması, bu büyük ve kolayca tanınabilen simgenin yayılması, 19. Yüzyılda gerçekleştirilen dini ve milli kimliklerinin oluşmaları ile alakalı olduğunu düşünölebilmektedir. Davud Yıldızı’nın

¹⁴⁶ Niunkaitė-Raciuniene, A. a.g.e. (s.255).

¹⁴⁷ Niunkaitė-Raciuniene, A. a.g.e. (s.253).

¹⁴⁸ Niunkaitė-Raciuniene, A. a.g.e. (s.278).

kullanımı, Hristiyanların sahip olduğu Haç sembolü gibi ait oldukları dini topluluğa bağımlılığı benzer bir şekilde gösteren bir sembolün sahibi olma arzusu olarak algılayabilmektedir. Sonunda, ulusal fikirlerin güçlendirilmesi sırasında, Davud Yıldızı ayrı Yahudi kimliğini ifade etmeye başlamıştır.¹⁴⁹

Yüzyıllar geçtikçe heksagram, Yahudi tarihi ile alakalı olan anlamları sahiplenerek, arketip köklerinden uzaklaşmıştır. Birçok kültürde rastlanan büyü simgesinden Davud Yıldızı'na kadar gelen sembol, en kolay tanınan Yahudi halkının sembolü olmuştur. Davud Yıldızı'nın Yahudiliğin temsilcisi olması sebebiyle bu motif, 20.yy başlarında hoş karşılanmamıştır. Bu sebepten dolayı Karay kenesalarında bulunan Davud Yıldızların kaldırılma kararı alınıp böylece Karaylar ve Yahudiler arasındaki ilişkiler yok edilmiş ve arasındaki farklılıkları ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.¹⁵⁰ Böyle bir durum, Trakai Kenesası'nın giriş kapısında görülmüştür (Resim 4.23). İncelenen kenesaların arasında bir tek Trakai Kenesası'nda heksagram, ya da Davud Yıldızı motifi, açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. 1932 yılında çekilmiş fotoğrafta Kenesanın bahçesine giriş kapısının üzerine yerleştirilmiş Davud Yıldızı yer almış fakat sonra kaldırılmıştır.

İncelenen kenesalarda, diğer Davud Yıldızını simgeleyen motifler daha kapalı bir şekilde yer almıştır. Vilnius Kenesası'nın dilimli soğan kubbenin etek kısmında yer alan Davud Yıldızı dışarıdan gözükmemektedir. Simferopol Kenesası'nda ise, Sovyet zamanlardan önce, giriş cephesinde Davud yıldızı yer almıştı. Fakat din ile alakalı olan motif, ilerleyen yıllarda Komünist Kızıl Yıldızı ile değiştirilmiştir (Resim 4.110).

Bunların dışında, en çok rastlanan unsur, sanki Davud Yıldızını ifade eden 8 yapraklı çiçek motifleridir. Onlar, Hasköy kenesinde tavanda yer almıştır (Resim 4.83). Kiev Kenesası'nda aynı şekilde tavan örtüsündeki geometrik kompozisyonlar, 8 kollu yıldız motifleriyle dikkat çekmektedir (Resim 4.93). Vilnius'taki kenesanın dış cephesinde ise, aynı motif, giriş kapısında, kapının üstündeki tepe pencerede ve kuzey cephedeki kabartmada görülür (Resim 4.46, 4.47, 4.49).

5.4.5. Geometrik ve Bitkisel Motifler

Karayların mabet yerlerinde ortak iç ve dış süsleme detayları dikkat çekmektedir. Kenesaların ehal, duvarları ve tavanı genellikle geometrik ve bitkisel motifli

¹⁴⁹ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.287).

¹⁵⁰ Kobeckaitė, H. a.g.e. (s.22).

kompozisyonlar işlenmiştir. Bunun sebebi, Karaizm’de insan ve hayvan figürlerinin resim yasağıdır.¹⁵¹ İncelen Kenesaların iç mekan süslemelerinde en çok rastlanan motifler, bitki ve ağaç motifleridir. Yahudi sembolizminde ağaç, en eski sembollerden biridir. Tevrat’ın birinci kitabı olan Yaratılış’ta Aden bahçesi, Dünya Ağacı ile ilişkilendirilmiştir. Yaygın bir kavrama göre, palmye ağacı, asma ya da zeytin ağacı şekillerinde tasvir edilmiş ve Dünya Ağacında yaşam ve hayatındaki en önemli amaç olan ölümsüzlük yatmaktadır. Hayat ağacının motifi en çok ibadet yerinin iç mekanında ortaya çıkmakta, bitkisel motifler ise Hayat ağacını sembolize eden Tevrat rulolarının saklandığı ehal etrafında yoğunlaştırılmaktadır.¹⁵²

Trakai Kenesasası’nda bitkisel motifler en çok ehalde ve tavanda görülür (Resim 4.14, 4.21). Ayrıca, söz konusu ibadet yerinde, başka kenesalarda bulunmayan, gerçek bitkilerden oluşturulmuş bir unsur yer almıştır: Kadınlar bölümünün altında yer alan orta açıklığının üzerinde bitkilerden örülerek oluşturulmuş “hasat”ı simgeleyen bir obje asılıdır (Resim 4.3).

Vilnius Kenesasası’nda yine geometrik ve bitki motiflerin en yoğun kullandığı obje olan ehal dışında, duvarlarla tavanın birleştiği pahlı kenar yüzeylerinde, duvar yüzeylerinde ve pencerelerin hemen altında dikkati çeker (Resim 4.33, 4.42, 4.43). Dış mekanda ise ana giriş kapısında ve bütün cephelerde geometrik şekiller yer alır (Resim 4.34).

Hasköy’deki ibadet yerinde söz konusu bezemeler en çok tevada görülür (Resim 4.78). Bunun dışında, bitki motifleriyle oluşturulmuş kompozisyonlar tavanda yer almıştır (Resim 4.84). Ahşap tavanın üzeri, çitalarla panolara bölünmekte ve içler geometrik ve bitkisel kompozisyonlarla bezenmiştir. Ayrıca çitalarla oluşturulmuş kısımlarda 12 kollu çiçek motifleri dikkati çekmektedir. Benzer bir şekilde Yevpatoria Kenesasası’ndaki giriş holünün tavanı işlenmiştir (Resim 4.107).

Kiev Kenesasası’nın dış cephelerinde ve ana ibadet mekanında, Yevpatoria, Simferopol, Kharkov, Sevastopol, Odessa ve Berdiansk Kenesaları’nda dış cephelerde geometrik bezemeler mevcuttur (Resim 4.91, 4.93, 4.104, 4.109, 4.95, 4.99, 4.100, 4.111).

¹⁵¹ Kobeckaite, H. a.g.e. (s.22).

¹⁵² Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.205).

5.5. Işık Kullanımı

Tanrı ile yakın bağlantı olmasından dolayı, ışığa her dinde büyük önem verilmektedir. Kutsal Kitaba göre, Tanrı ilk gün ışığı yarattı.¹⁵³ İncelenen yapılarda ışık motifi en önemli motiflerinden biridir. Litvanya'daki örneklerde özellikle ehal arkasındaki duvar üzerinde, çoğu defa dairesel olmak üzere pencereler görülmektedir. Genel olarak ibadet yerinin Kudüs'e bakan duvarında ehalin arkasında, pencerelerin yerleştirilmesi yaygındır. Bunun sebebi de Tanrının sarayını sembolize eden ehalin öneminin artırılmasıdır.¹⁵⁴

Işık motifi, ehalin üstünde süsleme detayı olarak ışığı sembolize eden işlemler halinde yer almaktadır. Trakai Kenesası'nın ehalinde, en önemli sembol olarak kabul edilen „On Emir”i simgeleyen panoların etrafında, ışınsal bir düzenleme yer alır (Resim 4.15). Bu bölümün hemen altında yer alan aydınlatma ile pencerelerden sağlanan doğal ışık, ehalin anlamını pekiştirmektedir (Resim 4.14). Vilnius Kenesası'nda ışık kullanımı, sade duvar yüzeylerine karşın bir bezeme çeşidi olarak yer almıştır. Duvardan üst örtüye geçişte, yer alan ışıklar kenesanın görkemli görünüşe katkı sağlamaktadır (Resim 4.44). Ayrıca pencere açıklıkları, ibadet mekânının beyaz sade bir görünüme sahip olan duvar yüzeylerine hareketli bir görünüm kazandırmıştır (Resim 4.31). Hasköy'de bulunan ibadet yeri, pencerelerden içeriye bol ışık girdiği için içerisi çok aydınlıktır. Kenesada kandiller, avizeler ve pencereler gibi çeşitli ışık kaynakları yer alır (Resim 4.66).

Genel olarak, kenesalarda çok sayıda pencere açıklığı bulunmaktadır. Yevpatoriya'daki kenesada giriş holündeki vitraylı camların olması ve Odesa Kenesası'ndaki gül pencereleri, bu yapılardaki ışık kullanımının ilginç örnekleridir (Resim 4.99, 4.107). Kudüs'teki ibadet yerinin yol kotunun altında olması sebebiyle, çok sayıda avize ve lambalarla içerisi aydınlatılmıştır (Resim 4.112).

¹⁵³ Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın Ruhu suların üzerinde hareket ediyordu. Tanrı, “Işık olsun” diye buyurdu ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı. Işığa “Gündüz”, karanlığa “Gece” adını verdi. Akşam oldu, sabah oldu ve ilk gün oluştu. Yaratılış 1-5

¹⁵⁴ Niunkaitė-Račiūnienė, A. a.g.e. (s.155).

5.6. Kenesa Yapılarındaki Dönemsel Üslupların ve Yerel Unsurların Etkisi

Litvanya'daki Karay kenesaları, Litvanya'nın geleneksel evleri gibi, ahşaptan yapılıyordu. Malzeme seçimi sadece maddi eksikliği nedeniyle değil, aynı zamanda da tuğla, taş ve diğer inşaat malzemelerin sadece 19 - 20. yüzyıllarda kullanılmaya başladığı sebebiyle olmuştur. Ayrıca, Litvanya'daki ağaç kolaylıkla elde edilmekteydi, ucuz ve kullanımı rahat bir inşaat malzemesiydi. Karay ibadet yerleri, yerel ustalar tarafından inşa edildiğinden dolayı, inşa ettiği dönemin Litvanya'ya özgün mimari özelliklerini almıştır. Genelde bu özellikler, pencereler, kapı süslemelerinde veya çatı panellerinde görülmekteydi. Litvanya'nın geleneksel evlerinin süslemesi için genelde geometrik formlar ve bitkisel süs motifleri tercih ediliyordu. Aynı süslemeler kenesalar, camiler ve sinagoglarda kullanılmıştır. Eşkenar dörtgen ve köknar ağacı motifleri, Litvanya etnik mimarisinde, özellikle kapılarda, yoğun bir şekilde kullanılmıştır.¹⁵⁵ Litvanya'daki kenesaların mimarisine baktığımızda; parasal ve siyasi etkenlerin yanı sıra, Litvanya etnik mimarisinin etkileri bu yapıların küçük hacimli, sade görünümlü ve çok fazla süslemesi olmayan binalar olduğu gerçeğini doğurmuştur. Litvanya etnik mimarisinin bu özellikleri, Trakai Kenesası'nın dış cephelerinde görülmektedir (Resim 4.6).

Kenesalar ilk inşaat tarihinden itibaren pek çok kez yanmış ve yeniden inşa edilmiştir. Bu sebepten dolayı, kenesalarda ilk inşaat tarihine özgü eşya çok az sayıda bulunmaktadır. Restorasyon, yeniden inşa ettikleri döneminin özelliklerini devralmıştır. 19. yüzyıl ve sonrasında onarım geçiren kenesalarda, Neoklasik, Gotik, Barok, Art Deco, İslami ve Mağribi gibi üslupların etkileri görmemiz mümkündür.

Vilnius Kenesası'nın cephelerinde yer alan plastrların üstlerinde görülen yukarıya doğru daralan üçgenlerden oluşan motifini, Art Deco'nun erken izleri olarak yorumlayabilmek mümkündür (Resim 4.48). Antik mimarlığın üçgen alınlıklarının yerini, burada parapetler alıyor. Aslında parapet formu, Art Deco'nun kökenindeki Kübist estetikten de etkilenmekle birlikte, Mezopotamya mimarlığındaki ziggurat formunun basamaklı, yükseldikçe daralan formunun kesitini de kendine köken olarak alıyor. Çünkü Art Deco¹⁵⁶, tüm modern hareketler gibi, geçmişe bakarak onu referans

¹⁵⁵Gimbutas, J. (2004). *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. (s. 159). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

¹⁵⁶ Art deco mimarisi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Kayaalp, A. (2018). *Asrileşen İstanbul: 1923-1940 yılları arasında İstanbul'da güzel sanatlar ve mimarlık alanında Art Deco*. (Doktora tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

alan ve farklı üslupların parçalarını pastiş haline bir araya getiren bir niteliğe sahiptir. Bu basamaklı formu, sadece parapetlerde değil, bazen kapı üzerindeki süslemelerde, cam veya taş işçiliğinde de görüyoruz. Plastrların üstlerinde görülen detay, aynı şekilde söz konusudur.

Antik mimarisinde görülebilen üçgen alınlıklar, Yevpatorya, Simferopol ve Sevastopol Kenesaları'nda yer almıştır (Resim 4.99, 4.104, 4.109, 4.111). Hasköy ve Lutsk Kenesaları'nda ise, ön cephesinin ortasında bulunan üçgen alınlıklı bir saçaklık bulunmaktadır (Resim 4.70, 4.98).

Sinagoglardaki ehaller, Avrupa Rönesans ve Barok stillerinin etkilenmesinden dolayı, ehal, etkileyici bir sanat eseri şeklini almıştır.¹⁵⁷ Bu detay, incelenen Trakai, Vilnius ve Yevpatorya Kenesaları'nda da ortaya çıkmıştır (Resim 4.14, 4.43 4.108). Ehal, kenesaların en önemli unsur olduğu için, aynı zamanda da en süslü unsur olarak yer alır. Hasköy'deki, Kudüs'teki ve Çufut-Kale'deki ehallerin kapalı olduğundan dolayı bezemeler görülmemektedir fakat üstü, süslü bir parochetler ile örtülüdür (Resim 4.86, 4.103, 4.112).

Türk kökenli olmayan Karayların 8.yy inşa edilmiş Kudüs'teki kenesa ise, kalın taşıyıcı ayakları, kalın kemerler ve tonoz örtüsüyle inşa edildiği dönemin mimarı özelliklerini göstermektedir (Resim 4.112).

¹⁵⁷Tuna, S. a.g.e. (s. 85).

6.SONUÇ

Karaylar yıllar boyunca, yaşadıkları Müslüman ve Hıristiyan toplumlarda, kendilerine getirilen bazı kısıtlamalara uymak zorunda bırakılmış, her dönemde yaşadıkları toplumdan ayrı tutulmuşlardır. Karaylar, dışarıya kapalı bir topluluk olarak, kendi gücüyle ayakta kalabilmiştir. İçine kapanmış bir topluluk, kendi mahallelerinde çevreleriyle minimum iletişim kurarak yaşamlarını devam etme ve kendi kimliğini koruma sonucuyla çok az sayıda ayakta kalabilmiştir. Bu sebeple Karay cemaatinin sosyal ve dini hayatıyla ilgili edinilen bilgiler, kapalı bir şekilde yaşadıklarından dolayı oldukça sınırlıdır. Yaşanan sürgünler ve göçler sonucu, ortak özellikleri bulunan belirli bir bina formuna sahip ibadet yerleri oluşturulmamıştır. Tarihi olaylar, dönemin anlayış ve zevki, yöresel etkilenmeler ve yöresel inşa geleneklerinin oluşturduğu değişimler biçimlenmeyi etkilemiştir. Karaylar değişen ortam koşullarına göre ibadet mekânlarına çeşitli mimari ve süsleme özellikleri katmıştır.

Farklı bölgelerde ya da şehirlerde yaşamış Karay toplulukların ibadet yerlerinde görülebilen çeşitli mimari ve süsleme özelliklerinin olması, birçok sebepten dolayı ortaya çıkmıştır. Maddi zorluklar sebebiyle ilk inşaatlarında kullanılan ahşap malzemesinden yapılan kenesalar yanmıştır. Tahribata uğramış bu yapıları maddi ve siyasi imkânları doğrudan dönemin mimari üslubuna ve zevkine uygun olarak yeniden yapılması ya da restore edilmesi bu yapılar arasında ciddi farklılıkların olduğu gözlemlenmektedir. Kenesalarda bulundukları kültür, coğrafya ve toplum özelliklerine göre farklı mimari üslup, süsleme ve cephe anlayışı, kullanılan malzeme ve yapım tekniklerine sahip olmakla birlikte yapıların liturjik unsurlar gereği mekân organizasyonlarında da gözlemlenmektedir.

Kenesalara dışarıdan bakıldığında onların birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Fakat Karayların ibadet yerlerindeki iç düzenlemesi ve liturjik öğeler aynıdır. Ön hol, destekli/kemerli bir giriş altından ya da kapıdan ana ibadet yerine girilmesi, ehale doğru uzunlamasına bir mekân olduğu için, giriş holünün üzerinde ana ibadet mekâna doğru taşıma yapan galeri katının olması gibi özellikler, ortak bir ifade dilini oluşturmaktadır.

Süsleme konusunda da, ortak özellikler; insanlar ve hayvanlar tasvirlerin edilmesine izin verilmemesi sebebiyle ahşap işçiliği, kalem işi, boyama bezeme, taş ve mermer, geometrik ve bitkisel motiflerin kullanımı ortaya çıkmıştır. Kenesalarda kullanılan ortak sembollerin arasında en yoğun olan On Emir”i simgeleyen panoların ve çift sütun semboller kullanımı mevcuttur.

Sayıda az olan Karayların yetersiz maddi durumlarından dolayı, ibadet yerleri de bakımsız kalmıştır. Günümüzde de yapıları koruma açısından büyük bir sorun olmaktadır. Kenesalar restore edilerek manevi hayat canlı tutulmaya çalışılsa da, günlük yapılan ibadetler neredeyse tamamen yok olduğundan ancak önemli gün ve bayramlarda toplanılan bir yer halini almıştır. Kendileri ve yapıları ile ilgili konuşan topluluğun kişi sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Hem onlarla, hem kenesalarla ilgili yapılacak daha birçok bilimsel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

7. ÇALIŞMADA KULLANILMIŞ YAHUDİ TERİMLERİNİN SÖZLÜĞÜ ¹⁵⁸

Ahit Sandığı: “On Emir” panoları saklanması için yapılmış sandıktır.

Amud: Hazanın veya dua önderinin dua sırasında durduğu, ehale bakan ve tevadan daha küçük olan kürsüdür

Aşkenaz: İbranice olarak "Alman" anlamında olan bu sözcük, başta Batı, Orta ve Doğu Avrupa Yahudilerini tanımlar.

Bima: Talmud’un okunduğu kutsal kürsü.

Ehal: Hristiyanlıkta Altar, İslamiyet’te Mihrabın karşılığı olan ehal, sinagog ve kenesalarda en kutsal ve en anlamlı sembolüdür. içinde Tevrat ruloları saklanmaktadır.

Eski Ahit: Hristiyanlıkta kutsal sayılan kitap. Musevilerin Tanah isimli kutsal kitabıyla büyük oranda aynıdır.

Ezrat nashim: Suleyman Tapınağı’nda kadınlara ayırmış avludur.

Gehal: Kenesanın ana ibadet mekanında ehal alanıdır.

Hahambaşılığı: Sefarad ve Aşkenaz Musevilerinin dinî önderi Hahambaş'ının yönettiği kuruma verilen addır.

Haham: din adamıdır.

Hazan: Duayı yöneten kişidir.

Kantor: ayinlerinde dini şarkıları söyleyenlerin lideridir.

Kenesa: Karayların ibadet yerlerine verilen isimdir.

Menora: Yedi gün yaradılışı temsil eden yedi kollu şamdan

¹⁵⁸ Sözlüğün hazırlamasında

- Süleymanov, S. (2013). Kırım Karayları. 1.Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Niunkaite-Raciuniene, A. (2011). Lietuvos žydų tradicinio meno ir simbolių pasaulis. Vilnius: Vilniaus valstybinis žydų Gaono muziejus.
- Tuna, S. (2006). Türkiye’de sinagog mimarisi Ve Edirne Büyük Sinagogu. (Yüksek Lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- <https://tr.wikipedia.org/>

kaynaklardan yararlanılmıştır.

Moshav Zekenim: Kenesanın ana ibadet mekanında yaşlılar için ayrılmış yerdir.

Parochet: ehalin üstüne örtüğü perdedir

Paskalya Perhizi: Hristiyanların ve Yahudilerin belli günlerde et, yağ vb. yiyecekleri yemeden tuttıkları oruç. Paskalya Perhizi boyunca her türlü eğlence, nikah yasaktır.

Rabbanism: Yahudiliğin ana dalı olarak kabul edilmektedir.

Sefer Tora: Yahudi yasa kitabı

Shulkhan (Şulhan) : Kenesanın ana ibadet mekanında erkeklerin ibadeti için ayrılmış yerdir.

Sinagog: Yahudilerin dini ibadethanesidir.

Siyonizm: Filistin'de Yahudiler için yeniden bir vatan kurulmasına destek veren uluslararası Yahudi siyasi hareketidir.

Süleyman Tapınağı: Tevrat'a göre, Kudüs'teki ilk Yahudi tapınağı. Süleyman'ın inşa ettirdiği tapınak, Süleyman tarafından yapıldığı için de "Süleyman Mabedi" olarak bilinmektedir.

Şabat: Yahudilerin dinlenme günü olan Cumartesi gününü ifade etmektedir.

Talmud: İbranice olarak "öğrenim" anlamını taşıyan bu sözcük, Tevrat sonrası Yahudi dünyasının tüm kural, yasa ve geleneklerinin yer aldığı, çeşitli bölümlerden oluşan, değişik düşünürlerce yüzyıllar boyunca kaleme alınmış bir yapıtı tanımlar.

Tanah: Musevilik dininin kutsal kitabıdır.

Teva: Tevrat ruloların okunduğu kürsüye verilen isimdir.

Tevrat: Tora veya Pentateuk, Tanah ve Eski Ahit'in ilk beş kitabına verilen isimdir. Musa'nın Beş Kitabı olarak da bilinir. Tanrı tarafından Musa'ya verildiğine inanılır.

Tora: Tevrat'a bkz.

8. KAYNAKLAR

Ahmetbeyoğlu, A. *İstanbul'un solan bir rengi: Karay Türk cemaati*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

Alkaya, E. (2005). *Karay Türkçesinde Edatlar. Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. 8, (66 – 98). http://www.karam.org.tr/Makaleler/225482109_alkaya.pdf Erişim tarihi: 26.09.2016

Altınkaynak, E. *Kırım Karayları hakkında bazı kavram ve anlam yanlışlıkları üzerine*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

Arık, D. (2005) *Türk Yahudiler: Kırım Karaileri, Dini Araştırmaları*; 7, (27-49). http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D01949%5C2005_21/2005_21_ARIKD.pdf Erişim tarihi: 29.09.2016

Arık, D. *İstanbul Karayları üzerine bir araştırma*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

Ayberk, B. (2018a). *İstanbullu Musevi Türkler Karaylar ve Hasköy Karay Kenesası, İçmimar*. (72-75). http://www.academia.edu/30540940/%C4%B0stanbullu_Musevi_T%C3%BCrkler_Karaylar_ve_Hask%C3%B6y_Karay_Kenesas%C4%B1 Erişim tarihi: 01.11.2018

Ayberk, B. (2018b). *Litvanya Karayları'nın Tarihi ve Kenesa Örnekleri Bağlamında Trakai Karay Kenesası'nın İç Mekânına İlişkin Bir İnceleme. Mimarlık ve Yaşam Dergisi*. 3, (75-112), doi: 10.26835. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/455984> Erişim tarihi: 10.10.2018

Çulha, T. (2011). *İstanbul Karaim Cemaati* 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildiriler I, İstanbul Tarihi: Medeniyetlerin Ortak Buluşma Noktası Olarak İstanbul, 7. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi “Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul”, 1, 1003-1018. http://www.academia.edu/2107471/%C4%B0stanbul_Karaim_Cemaati Erişim tarihi: 10.01.2017

Doğan, İ., Kıvrakdal, İ. (2002). *Karaim Türkleri, Türkler Ansiklopedisi*, XX, (781 – 788) Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Dunlop, D. M. (Çev. Zahide Ay). (2016). *Hazar Yahudi tarihi*, , İstanbul: Selenge.

Gimbutas, J. (2004). *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Göncüoğlu, S. F. *Haliç Yahudileri ve Sinagogları*, Dünü ve Bugünü ile Haliç Sempozyumu (22-23 Mayıs 2003), Kadir Has Üniversitesi, İstanbul 2003.

Gülsevin, S. (2007). *Karay Türkçesinde Oğuzca unsurlar. Türkoloji araştırmaları*, 4, 301-306. [Http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/gulsevinselma.pdf](http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi4/gulsevinselma.pdf) Erişim tarihi: 10.12.2016

Harman, Ö.F. (1977) *Yahudilik, İslam Ansiklopedisi*, cilt 43, İstanbul 1977, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=430214> Erişim tarihi 03.01.2017.

Göncüoğlu, S. F. (1977) *Hasköy, İslam Ansiklopedisi*, cilt 16, İstanbul 1977, (388-390), <http://www.islamansiklopedisi.info/index.php?klme=hask%C3%B6y> Erişim tarihi 03.09.2017.

Jutkevičius, A. (2015) *Javų vainiko karaimų kenesoje prasmė, Trakų žemė*. <http://www.traku-zeme.lt/javu-vainiko-karaimu-kenesoje-prasme/> Erişim tarihi: 08.05.2017

Kayaalp, A. (2018). *Asrileşen İstanbul: 1923-1940 yılları arasında İstanbul'da güzel sanatlar ve mimarlık alanında Art Deco. (Doktora tezi)*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kizilov, M. (2008). *The Karaites of Galicia: An Ethnoreligious Minority Among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs, 1772-1945*. Boston: Brill

Kobeckaitė H. (1997). *Lietuvos karaimai*, Vilnius: Baltos lankos.

Kohler, K., Harkavy, A. (1906) *Karaites And Karaism. The unedited full-text of the 1906 Jewish Encyclopedia*, 7, (438 – 447). <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/9211-karaites-and-karaism>. Erişim tarihi: 12.01.2017

Kuzgun, Ş. (1985), *Hazar ve Karay Türkleri : Türklerde Yahudilik ve Doğu Avrupa Yahudilerinin Menşei Meselesi*, Ankara: Seda Yayınları.

Levi, B. (2016). *Bizans'tan Günümüze İstanbul Karaileri*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Newman, A. R. (1996). *The Karaite Jews In Israel (Yüksek Lisans Tezi)*. University Of South Africa, Department Of Semitics, Capetown.

Niunkaitė-Račiūnienė, A. (2011). *Lietuvos žydų tradicinio meno ir simbolių pasaulis*. Vilnius: Vilniaus valstybinis žydų Gaono muziejus.

Oktaylı, İ. *Açılış konuşması*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

Pikelytė, Z. (2010). *Miestas ir laiko zenklai 1918- 1940 metu Panevezio fotografijoje. Iš Panevėžio praeities: kultūros paveldas*, Panevėžys.

Polliack, M. (2003). *Karaite Judaism A Guide to its History and Literary Sources*, Boston: Brill

Prohorov, D. A. (çev. Emine Atmaca-Reshide Adzhumerova), (2013), *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı-XX. Yüzyılın Başlarında Tavriya Vilayeti Karaim Türklerinin Etnik ve Dil Durumu*, Gazi Türkiyat, (209- 214).

Ročkaitė, E. (2014). *Lietuvos Totorių Medinių Mečečių Architektūra. Meno Istorija Ir Kritika Nr. 10*, (89 – 107).

Rozen, M. (Çev. Serpil Çağlayan). (2010). *İstanbul Yahudi Cemaati'nin Tarihi – Oluşum Yılları (1453–1566)*, 6. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Saknys Z., Lapinskaite D. (2008). *Lietuvos karaimai: etninis ir konfesinis tapatumas XX a. antrojoje pusėje ir XXI a. pradžioje. Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. 8, (73–96).

Shapira, D. Y. (2005). *A Jewish Pan-Turkist: Seraya Szapszal (Şapşaloğlu) And His Work "Qırım Qaray Türkleri" (1928)*. *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 58, (349-380), <http://www.jstor.org/stable/23658676> Erişim tarihi: 23.02.2017

Shaw, S. J. (Çev. Meriç Sobutay). (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Süleymanov, S. (2013). *Kırım Karayları*. 1.Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Süleymanov, S. *Günümüz dünyasında Karailerin dağılımı*, Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu (05-08 Nisan 2010), Bilecik Üniversitesi, Ankara 2011.

Troskovaitė, D. (2014). *Istorikė: Karaimai – Rytų Europos Fenomenas*. <http://Www.Bernardinai.Lt/Straipsnis/2014-06-22-Istorike-Karaimai-Rytu-Europos-Fenomenas/119073> Erişim Tarihi: 08.10.2018

Troskovaitė, D. *Periferinės karaimų bendruomenės. Centro ir periferijos įtakos pasidalijimas xvii–xviii amžiais*, *Orientas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos visuomenės tradicijoje: totoriai ir karaimai Sempozyumu (13–15 Eylül 2007)*, (37 – 45) Vilnius Üniversitesi, Vilnius 2008.

Tuna, S. (2006). *Türkiye’de sinagog mimarisi Ve Edirne Büyük Sinagogu*. (Yüksek Lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Türkoğlu, I. (2001). *Antik Çağdan günümüze Türkiye’de sinagog mimarisi*. (Yüksek Lisans tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Web sayfaları

<http://www.sadecebelgesel.com/ozu-turk.html> Erişim tarihi 13.11.2016

<http://www.tdk.gov.tr/> TDK Güncel Türkçe Sözlük. Erişim tarihi 13.12.2017

<https://tr.wikipedia.org> Erişim tarihi 10.09.2018

https://www.limis.lt/en/greita-paieska/perziura/-/exhibit/preview/160000005781020?s_id=In2JsIBjugsZyUS6&s_ind=131&valuable_type=EKSPONATAS Erişim tarihi 27.11.2018

<http://www.sadecebelgesel.com/ozu-turk.html> Erişim tarihi 13.11.2016

<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/keliautojus-sveikina-karaimu-maldos-namai.htm> Erişim tarihi 08.07.2018

<https://joelcarillet.photoshelter.com/image/I0000XqbHcw6TvO0> Erişim tarihi 28.11.2018

Resimler

<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:LietuvaPanevezys.png>

<http://lietuvsdiena.lrytas.lt/aktualijos/keliautojus-sveikina-karaimu-maldos-namai.htm>

<http://www.miestai.net/forumas/showthread.php?p=760143>

<https://s1.15min.lt/images/photos/2018/02/21/original/moluvėnu-karaimu-kenesa-5a8dca44120d1.jpg>

<https://s2.15min.lt/images/photos/2018/02/21/original/moluvėnu-karaimu-kenesa-5a8dca985d59c.jpg>

https://ichef.bbci.co.uk/news/624/media/images/80930000/gif/_80930468_ukraine_protests_v6_624map.gif

<http://www.primetour.ua/en/excursions/theatre/Dom-Aktera.html>

http://e-wiki.org/ru/images/%D0%93%D0%B0%D0%B7%D0%B7%D0%B0%D0%BD_%D1%8D%D1%82%D0%BE#images-2

<https://www.deviantart.com/varsaie/art/Actor-s-House-Kyiv-Kenesa-arch-Gorodetsky-659556013>

<https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/02/71/fb/0c/former-karaite-kenasa.jpg>

<http://www.primetour.ua/pictures/fck/AH3.jpg>

<http://www.primetour.ua/en/excursions/theatre/Dom-Aktera.html> <http://a-ah.com/karaite-kenesa-kiev/gallery/50029>

<http://www.trip-points.com/media/reviews/photos/original/2d/bf/d0/231-karaite-kenassa-kyiv-house-of-actor-64-1448982002.jpg>

<https://uateka.com/uploads/photo/2011/08/13/1264a79fbac4e3122fa01b1cd315a6e098853d45.jpg>

<https://anotherukraine.wordpress.com/2012/11/01/karaite-community-in-kharkiv/>

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_Kenesa_in_Kharkiv

https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Karaite_synagogue_in_Lutsk

<http://d5iam0kjo36nw.cloudfront.net/V11p638001.jpg>

<https://en.discover.net.ua/locations/karaimskaya-kenassa>

https://2.bp.blogspot.com/-XzTBYjKfZQA/Uyh-JL1Wi2I/AAAAAAAAABxY/0ZcK3BbH94g/s1600/republic_of_crimea_independence_map.png

<https://depositphotos.com/56328155/stock-photo-kenesa-synagogue-chufut-kale-town.html>

<https://media-cdn.tripadvisor.com/media/photo-s/08/7d/06/8f/vera-p.jpg>

<https://www.shutterstock.com/image-photo/sevastopol-crimea-russia-may-09-2017-659170090?src=LTv-zhDJ-ah5CpkL-CjSw-1-66>

<http://panda.ispras.ru/~shasha/Pictures/2008/03%20Summer/Crimea/01%20Chufut%20-%20Tepe/13%20Kenasa.jpg>

<http://panda.ispras.ru/~shasha/Pictures/2008/03%20Summer/Crimea/01%20Chufut%20-%20Tepe/14%20Kenasa.jpg>

https://crimeaz.ru/images/raznie_prirodnie/18-06/maluy_ierusalim/3.jpg

<https://previews.123rf.com/images/popoudinasvetlana/popoudinasvetlana1804/popoudinasvetlana180400155/99171464-evpatoria-crimea-karaite-kenasses-in-evpatoria-are-a-temple-complex-of-crimean-karaites-.jpg>

https://st2.depositphotos.com/1001990/7917/i/450/depositphotos_79171094-stock-photo-courtyard-of-expectations-prayers-in.jpg

<http://otdyhaemvrossii.ru/wp-content/uploads/2016/02/kenassyi1.jpg>

<https://crimeaguide.com/wp-content/uploads/2015/02/kenasi-photo2-702x336.jpg>

<https://nashaplaneta.net/en/europe/russia/krim-simferopol-dostoprimechatelnosti>

<http://cja.huji.ac.il/browser.php?mode=set&id=20805&sort=DESC&many=20&start=20>

<https://www.google.com/maps>

9. ÖZGEÇMİŞ

1992 yılında Litvanya'nın başkenti olan Vilnius'ta doğan İeva Vasiliauskaite, 2011 yılında Vilnius Lisesi'nden mezun olup, 2011 – 2015 seneler arasında Vilnius Üniversitesi Oryantalistik Merkezinde Türkoloji bölümüne eğitim görmeye başlamıştır. 2015 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Bölümü Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başlamıştır.

